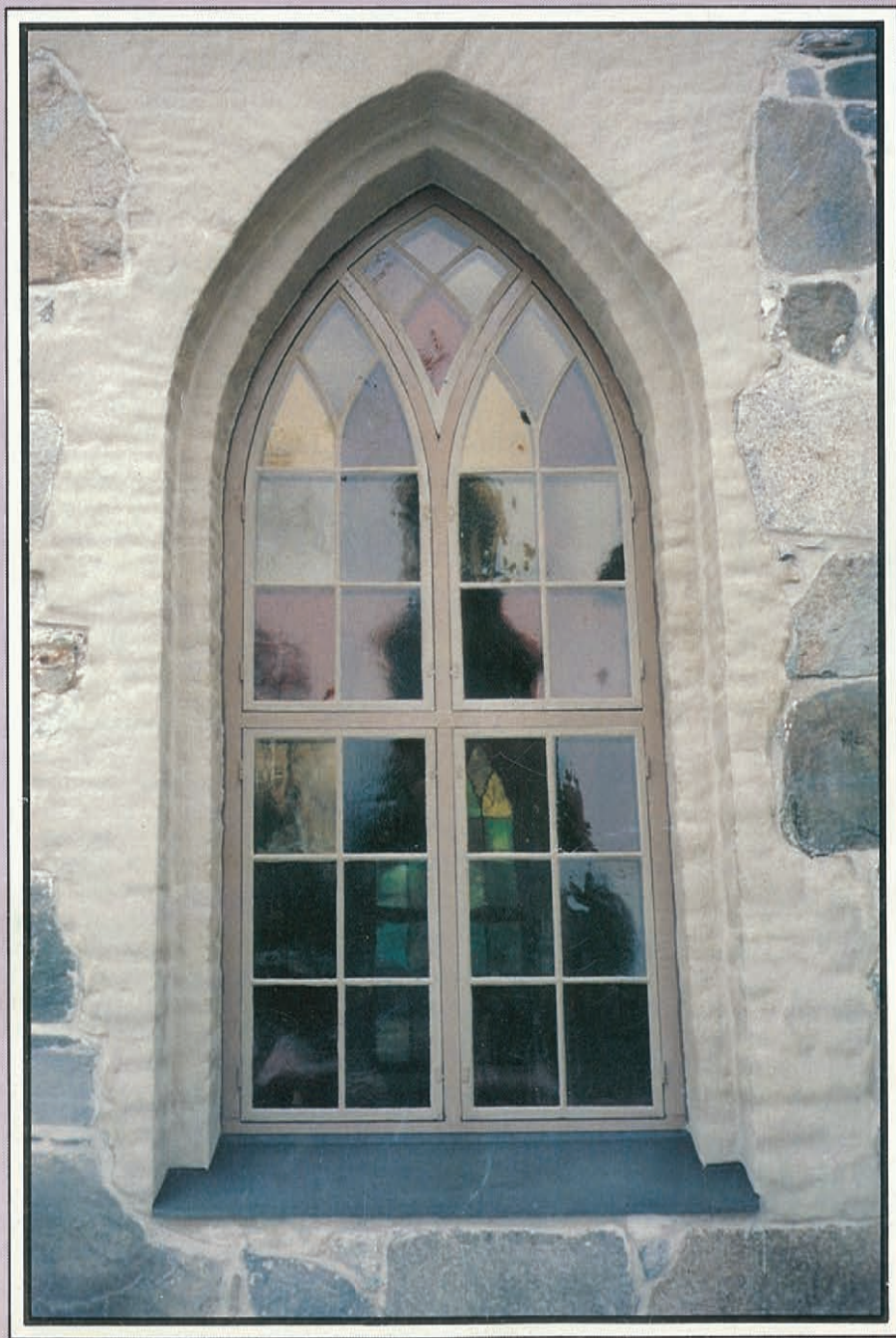

LEMPÄÄLÄN Joulu

1988

Julkaisija:

Lempäälä-Seura ry

Toimittaja:

Ritva Mäkelä

Julkaisutoimikunta:

Raija Isotalo

Heikki Kyykoski

Riitta Rekola

Eeva Anero

Laura Mäkelä

Ritva Mäkelä

Kansi:

Esko Lehmus

SISÄLTÖ:

Hyvä lukija, Raija Isotalo	1
Joulu, loppuunkulunut juhlarok?	
Heikki Miettinen	3
Davidin kapina, Ritva Mäkelä	4
Standertskjöld-suvun lempääläiset juuret, Sampsa Aaltio	6
Professori Armas Lindgrenin arkkitehtuuria Lempäälässä, Eeva Anero	7
Oskar Henrik Speitz, lempääläissyntyinen arkkiveisunikkari, Eeva Anero	8
Jouluolkien tuhatvuotisia vaiheita, Eeva Anero	10
Kuvia Lempäälän seurakuntaelämästä, Toivo Hannula	11
Aleksanteri Eskolan kaupparakennuksen ja siinä toimineiden kauppiaiden vaiheita, Heikki Kyykoski	13
Lempoinen vuonna 1750, Maija Salo	16
Urheiltiinpa ennenkin eli tarinointia Lempäälän urheilupaikoista, Pakka Toivonen	35
Töissä Sotavallassa, Toivo Nääjärvi	38
Ihmisen elämäkerta-kansanperinnettä, Eeva Anero	39
Unohtunut kylä, Emil Takomaa	41
Joonaksen sotajoulumuisto, Jaakko Nurmesniemi	42
Joulun odotus koululaisen näkökulmasta, Kirsti Arajärvi	44
Huoliruno, kirjoittanut Paavali Remes vuonna 1765	44
On äiti laittanut, ihme kyllä, Pirkko Saarikoski	45
Vanhat kuvat kertovat	46

Hyvä lukija

Kun runsas vuosi sitten Lempäälä-Seura useiden pyyntöjen ja pyyntöjen ja tiedustelujen jälkeen rohkeini ryhtyä "lehdentekijäksi", olimme optimisteja. Uskoimme ja toivoimme, että pystymme siihen ja saamme sen lisäksi vielä lehtemme myydyksikin. Molemmat toiveemme toteutuivat. Esitänkin parhaat kiitoksemme kaikille teille, jotka olitte lehteä tekemässä, tukemassa ja ennen kaikkea kriittisesti lukemassa. Se auttoi meidät jatkamaan tavoitteeseemme pääsyä, tehdä joululehdestämme perinne. Kaksi ei ole sitä vielä, mutta yritetään yhdessä jatkossakin. Koko lehti on jälleen tehty talkootyönä kansilehdestä sen jokaiseen kirjoittajaan. Toivomme teidän lukevan myös ilmoitukset huolella ja käyttävän ilmoittajien palveluja. Heidän myötävaikutuksellaan saamme suurimman osan kirjapainokustannuksista katetuksi. Jos itse haluatte olla tekemässä ensi vuoden lehteämme joko kirjoituksin tai ilmoituksin, niin ottakaahan yhteyttä Lempäälä-Seuran johtokuntalaisiin.

Lempäälän kunta valmistautuu viettämään 550-vuotisjuhliansa. Siitä, mistä vuonna 1439 oli kysymys, kirjoittaa Lempäälä-Seuran sihteeri, päätoimittaja Ritva Mäkelä tässä lehdessä. Meillä jokaisella on nyt mahdollisuus tehdä omaa kotikuntaamme tunnetuksi, olla mukana tapahtumissa ja ehkä oppia katselemaan Lempäälää myös paikkakuntana, jossa on jo kauan asuttu ja viihdytty. Jokainen sukupolvi on rakentanut pitäjää itselleen mieluisaksi. Uusi valtuusto on valittu ja valtuutetut alkavat työnsä vuoden alussa. Entiset päättäjät ovat olleet heidän mielestään täysiä tumppeja, ja nyt he taas vuorostaan pyrkivät tekemään parempaa Lempäälää, joista päätöksistä heitä puolestaan tullaan arvostelemaan. Ja kuitenkin voin vakuuttaa teille, että jokainen valtuutettu pyrkii tekemään vain hyviä päätöksiä, joissa otetaan kuntalainen huomioon. Jokaisella vain on erilainen näkemys siitä, mikä on paras ratkaisu.

Myös Lempäälä-Seura omasta puolestaan haluaa olla rakentaja Lempäälässä. Me haluamme rakentaa kotiseutuhenkeä, joka yhdistää lempääläiset ja saa asukkaat tuntemaan Lempäälän kotikunnakseen, mikä ei suinkaan ole ainoastaan asuinkunta. Myös täältä poismuuttaneiden joukossa on niitä, jotka yhä muistavat Lempäälää kotikuntanaan. Lempäälä-Seura on vain yksi monesta yhdistyksestä, jossa lempääläisyyttä vaalitaan. Jo se, että haluamme harrastuksemme suunnata johonkin lempääläiseen järjestöön tai harrastuspiiriin, tuo meidät lähemmäksi muita kuntalaisia. Ja eiköhän siinä yhdessä ollen taas vähän paranna Lempäälääkin, oteta kantaa yhteisiin asioihin ja ehkä pyritä vaikuttamaan niiden hoitoonkin. Lähtekää rohkeasti mukaan, uudetkin lempääläiset. Jokainen järjestö on avoin teille niin halutessanne.

Ensi vuoden aikana kannattaa seurata Lempäälässä lehti-ilmoittelua. Kunnan 550-vuotisjuhlien tiimoilla järjestetään monenlaisia tapahtumia. Lempäälä-Seura mm. osallistuu juhluvoiteen järjestämällä kesäkuun ensimmäisenä lauantaina markkinat Kuokkalan museoraitilla. Senjälkeen museon piha muuttuukin kesän ajaksi 550-vuotisjuhlanäytelmän näyttämöksi. Näissäkin merkeissä toivomme tapaavamme tuttuja ja tutuksi tulevia.

Näin joulun lähetessä toivoisin teidän kaikkien löytävän uudelleen sen vanhan hyvän joulun, joka kaikille on tuttu, mutta joka vuosien saatossa on suurimmalta osaltaan hukkunut kaiken epäolennaisen joukkoon. Etsikää se sieltä ja viettäkää erilainen, rauhallinen joulu.

Raija Isotalo
Lempäälä-Seuran
puheenjohtaja

SISÄLTÖ:

Hyvä luku! Rajat

louni: lauantai

1927

1927

1927

1927

1927

1927

1927

1927

1927

1927

1927

1927

1927

1927

1927

1927

1927

1927

1927

1927

1927

1927

1927

1927

1927

1927

1927

1927

1927

1927

1927

1927

Joulu — loppuun- kulunut juhlaako?

Joulun lähestyminen tuo paineita meille kaikille. Liikemaailmassa ymmärretään joulun merkitys; siellä ponnistellaan lujasti, että myynti pysyttelisi ainakin entisten joulujen tasalla. Opettajat ja eri lastenkerhojen ohjaajat tekevät mittavan työn, että joulujuhla menisi nuottien mukaan ja lasten vanhemmat olisivat tyytyväisiä. Perheenmännät suunnittelevat kauan aikaa kodin juhlaa. Kaikenlaista muistettavaa on riittämiin, ruoan on oltava hyvää ja kaiken tulee aikanaan olla kohdallaan, että perhe saisi hyvän mielen. Mikään muu juhla ei vuoden mittaan teetätä yhtä paljon työtä kuin joulu. Tähän on totuttu, emmekä todellisuudessa halua käytäntöä muuksi muuttaa. Joulun yhtenä viehätyksen salaisuutena on, että se on työtä toisten hyväksi. Siksi se ei koskaan pääse maistumaan puulta eikä kulu loppuun. Tervetuloa vain vuoden kultainen juhla, olemme valmiita ottamaan sinut vastaan. Merkitse meille paljon, emmekä väsy sinua viettäessämme. Joulun suloinen lepo korvaa moninkertaisesti nähdyn vaivan.

Joulun vietto kuuluu keskeisesti kulttuuriimme. Arjen hyörinässä joudumme keskittymään työhömmе ja siihen voimiemme kuuluu kuluakin. Jouluna on aikaa miettiä perimmäisiä kysymyksiä. Ehdotan, että tänä jouluna ottaisimme juhlan viettoon uuden piristävän lisän. Se kuuluu sitä paitsi olennaisena osana joulun ”henkeen”. Joulu antaa nimittäin mainion tilaisuuden korjata kulttuurissamme olevaa vinosuuntausta, jonka oma nykyinen elämisen tapamme on nimenomaan luonut. Juostessamme rahan ja elintason perässä olemme joutuneet laiminlyömään paljossa lähimmäisiämme. Tästä syystä emme pääse löytämään helposti läheistemme sisintä. Se on suuri tappio nimenomaan elämän sisältöä ajatellen. On aivan aiheellisesti puhuttu tunteiden näivettymisestä. Jospa nyt alkava-

na joulun seutuna alkaisimme korjata tilannetta ja aivan aluksi ottaisimme yhteyttä niihin sukulaisiin, joita olemme aivan tarkoituksellisesti lyöneet laimin. Lähestytään heitä avoimesti ilman minkäänlaisia taka-ajatuksia. Opetelkaamme olemaan heistä kiinnostuneita niin meidän ei aina ole tarvis ajatella vain omaa rakasta minäämme. Jos pääsemme alkuun on joulumielen helppo siitä jatkua sillä tavoin, että olemme kiinnostuneita läheisistämme myös arkena. Pyhä Jumala on luonut meidät ensinnä oman nimensä kunniaksi, mutta myös toisiämme varten. Jos joulu tuo täten meille uusia ystäviä rikastuttaa se meitä parhaalla tavalla — nimittäin henkisesti.

Jonkun mieleen saattaa hiipiä epäily, että emme taida olla kypsiä yhteyksien luomiseen edes jouluna. Eikö moni asia käyttäytymisessämme perustu juuri keskinäiseen kilpailuun ja sitä kautta nurjaan suhtautumiseen toista ihmistä kohtaan. Näin valitettavasti on. Kuitenkin samalla sisimpämme viluisena kaipaa ymmärrystä ja läheisyyttä. Tilanteen voi korjata vain joulun syntymäpäiväsankari. Kun Hän saa tulla elämäämme pystyy hän yksin sulattamaan mielemme. Vain Hän voi johtamalla elämäämme kypsytää meitä lähimmäisemme elämisen tapaan. Viisas ajattelijana on sanonut: ”Onni aukea ihmiselle aina ulospäin”. Kun Jumalan poika saa ensin opettaa meitä tuntemaan itsemme voi hän sitten antaa meille elämisen tavan mikä tekee meille parhaiten oikeutta ihmisenä. Silloin voimme kohdallamme puhua täydestä syystä ehjistä elämästä. Joulussa on sittenkin parasta sen uskonnollinen alkuperäinen sisältö. Kun joulu pääsee avautumaan alusta käsin se ei ikinä pääse kulumään loppuun.

Heikki Miettinen

Davidin kapina

Lempäälä mainitaan ensimmäisen kerran pitäjänä historian lehdillä Davidin kapinan yhteydessä. Vuonna 1438 Ylä-Satakunnassa riehunut talonpoikaiskapina ja erityisesti sitä seurannut Kuokkalan rauha 9.1.1439 on se tapahtuma, jonka muistoksi Lempäälä nyt valmistautuu suuriin 550-vuotisjuhliinsa.

Davidin kapina oli epäilemättä protesti ankaria veroja vastaan, joskin muitakin syitä kansannousuun on esitetty. Kapina liittyi omalta osaltaan yleiseurooppalaiseen yhteiskunnalliseen muutosprosessiin, se oli itsenäisen talonpoikaluokan vastalause yhä voimistuvaa kruunun ja aatelin pakkovaltaa vastaan. Taustalla olivat myös Erik Pommerilaisen johtaman pohjoismaisen unionin, ns. Kalmarin unionin epäkohdat. On epäilty jopa, että kapina olisi ollut Ruotsista johdettua suurpoliittista valtapeliä, mutta epäilystä ei ole todistettu. Ensi sijassa Davidin kapina oli kohdistettu Turun linnaläänin päällikköä Hannu Kröpeliniä ja tämän virkamiestä eli maakunnan voutia vastaan, mutta myös muu herrasväki on joutunut kapinamiesten vihamielen kohteeksi. Oikeastaan kapina kohdistui koko hallitusvaltaa vastaan.

Davidin kapinan johtaja oli Vesilahden Anian kylän Heikkilän talon isäntä David, joka oli saanut erityisen mahtiaseman talonpoikien keskuudessa. Lempääläisistä kapinaan osallistui Markku Viialasta, Lauri Laijanen Tolvilasta, Juho Viioinen Jokipohjasta, Maunu Rikalasta, Tapani Hulaudesta, Juho Hahkalasta, Heikki Muusmaga (Maakalasta?), Olavi Pohjilusten (Pohja, Jokipohja?), Heikki Suppavaha (Sotavalta?), Heikki Blokkare, Pekka Martinpoika ja Niilo Tuomenpoika.

Talonpojat hyökkäsivät lähiseudun kartanoihin ja hävittivät niitä minkä kerkisivät. Pirkkalaan kuuluneeseen Viikin kartanoon hyökättäessä syntyneessä kahakassa talonpojat mm. löivät kuoliaiksi neljä huovia. Todennäköisesti myös Laukon kartano sai kokea osansa talonpoikien hävityksestä.

Ruotsin valtakunta oli tähän aikaan unioniristiriitojen raatelema ja hallitusmiesten asema epävarma. Hallitus ei siitä syystä halunnut asevoimin tukahduttaa talonpoikien kansannousua, vaikka pitikin sitä vaarallisena. Ratkaisu haluttiin mikäli vain mahdollista saada aikaan sovittelemalla.

Hallitus turvautui siis maan arvossapidetyimpään johtomieheen, Turun piispaan, Maunu II Tavastiin, joka oikeastaan olikin Suomen todellinen johtaja. Piispa Maunu oli lisäksi ennestään näillä tienoin tuttu. Hän oli vuonna 1422 käynyt Vesilahdessa vihkimässä Aimalan kirkon palon jälkeen rakennetun uuden kirkon ja muisto tästä tapahtumasta oli vielä elävänä koko seudun asukkaiden mielissä.

Piispa otti tehtäväkseen talonpoikaiskapinan taltuttamisen ja saapui tammikuussa 1439 seurueineen Lempäälään. Kuokkalaan oli kutsuttu kapinallisten talonpoikien edustajat neuvotteluihin. Kapinan johtaja, "talonpoikaiskuningas" David kuitenkin varmuuden vuoksi vangittiin.

Talonpojat tunnustivatkin piispan edessä rikkomuksensa. Tunnuskirja kirjoitettiin tammikuun 9. päivänä 1439 Kuokkalassa, ja sinetti siihen pantiin saman kuun 18. päivänä Kokemäen Ylistarossa, jossa maakunnan sinettiä säilytettiin.

Asiakirjassa Ylä-Satakunnan koko rahvas, joka asuu "Pirkkalan, Kangasalan, Lempäälän, Vesilahden, Kyrön ja Sastamalan pitäjissä, ylisessä ja alisessa" tunnustaa "suurella mielettömyydessään pahoin rikkoneensa herrasväkeänsä, Ruotsin valtakuntaansa ja valtioneuvostoa sekä päämiestänsä vastaan" seurattessaan "tuota petollista hurjimusta Davidia ja hänen veljiänsä ja hänen muuta joukkoaan heidän konnuudessaan ja turmiossaan". He myöntävät ansainneensa rangaitukseksi henkensä ja tavaransa, sekä maan että irtaimen, menetyksen.

"Semmoisen ikuisen turmion ja mielettömyyden" — he sanovat — "ovat kuitenkin kunnioitettavat herrat ja korkeasukuiset miehet, Ruotsin valtioneuvosto, meille Jumalan tähden ja hyvän miesten rukousten vuoksi kaiken armoksi kääntäneet sillä tavoin kuin tähän on kirjoitettu, että meidän tulee oikealla uskollisuudella herrasväellemme ja valtaneuvostollemme ja päämiehellemme, joka Turun linnaa hallussaan pitää, ja hänen virkamiehelleen (eli maakunnan voudille), kenet hän puolestansa siihen käskää, tottelevaisia ja kuuliaisia olla, ja uskollisesti suorittaa, mihin olemme kuninkaallemme ja herrasväellemme oikeuden mukaan velkapäät". Siitä että edellämäinitut säädökset ovat vastaansanomatta niin noudatettavat kuin edellä on kirjoitettu, he ovat pyytäneet puolestansa takuuseen 12 miestä kustakin pitäjistä. Nämä 12 miestä kustakin pitäjistä "tunnustavat ja suulla lupaavat rauhansa ja kristillisen uskonsa kautta" päämiehelleen Hannu Kröpelinille "useiden hyvien miesten läsnäollessa, joita ei tässä nyt nimetä, herrasväen ja valtakunnan puolesta, kaikki edelläkirjoitetut pykälät pitää".

David lähimpine miehineen jäi kuitenkin anteeksiannon ulkopuolelle, heidät tuomittiin kuolemaan. David jätettiin Hannu Kröpelinin huostaan, mutta ennen kuin tuomio ehdittiin panna täytäntöön, hän pääsi pakenemaan ja hävisi todennäköisesti Viron puolelle.

Anian kyläläiset joutuivat luovuttamaan Viikin kartanolle muutamia ulkoniittyjään, joiden omistussuh-teista vielä pari vuosisataa myöhemmin käräjäitiin.

Muisto Davidin kapinasta säilyi kansan keskuudessa elävänä pitkät ajat perimätiedon varassa. Miespolvesta toiseen kerrottiin Davidista, joka oli kohottanut itsensä talonpoikien kuninkaaksi. David kuuluikin seudun huomattavimpiin isäntiin varallisuutensa puolesta. Hänen esiintymisensä todistaa myös siihen aikaan harvinaisesta itsenäisyydestä ja henkisestä etevyydestä. Myöhemminkin Davidin suku säilytti huomattavan asemansa pitkään eikä lannistunut, vaikka suvun päämiehen olikin pakko paeta asuinsijoiltaan.

Ritva Mäkelä

Standertskjöld-suvun lempääläiset juuret

Aatelissuku Standertskjöldin syntyminen liittyy Kustaa III:n vallankumoukseen elokuun 19. pnä 1772. Myssy puolue oli kuningasta vastaan. Kustaa III päätti tehdä vallankumouksen. Jaakko Maunu Sprengtporten sai tehtäväkseen nostaa Suomen kannattamaan kuningasta. Hän purjehti Porvoosta rakuunajoukon saattamana Viaporiin, jossa otti uskollisuusvakuutuksen. Hän saapui Tukholmaan elokuun 28. pnä mukanaan 800 miestä. Kustaa III oli Tukholman varuskunnan voimin suorittanut vallankumouksen jo aikaisemmin. Kuningas palkitsi kuitenkin runsaasti hänen puolelleen asettuneita suomalaisia upseereita. Vänrikki Henrik Justander oli vienyt Viaporista pienellä kaljottilaivalla "Prins von Preussen" joukon sotilaita Tukholmaan. Kuningas palkitsi häntä korottamalla hänet syyskuun 13. pnä 1772 aatelissäätyn nimellä Standertskjöld. Samoin korotettiin Tervakosken kartanon omistaja Johan Alopaeus syyskuun 2. pnä 1772 aatelissäätyn nimellä Nordenswan.

Henrik Johan Standertskjöld, laivaston majuri 1794—1809 (s. 1733 21/9, k. 1809 30/4)

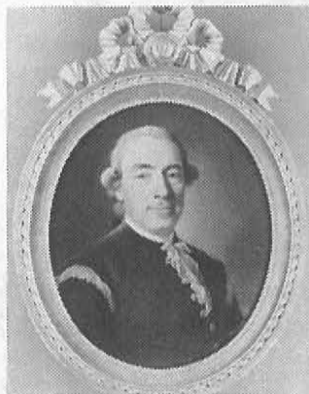
Vht. Lempäälän apulaispappi Simon Justander (s. 1710, k. 1774) ja Anna Katariina Austrell (s. 1709, k. 1782) P:o 1779 23/12 Anna Maria Stålhane (s. 1745, k. 1782)

Vht. vänrikki Nils Stålhane ja Anna Maria Nassokin.

Majuri H. J. Standertskjöld maksoi suureksi osaksi talojen ostot käteisellä. Hänen varallisuutensa perustui hänen äitinsä jäämistöön. Äidin isä oli Petter Johan Austrell (s. 1704, k. 1781). Hän oli Laukon kartanon kirjanpitäjä, Lempäälän kartanon omistaja. Hän osti 1751 Pekkalan kartanon Ruovedeltä. Hän harjoitti laajaa viljakauppaa Naantalissa ja keräsi suuren omaisuuden. Majuri H. J. Standertskjöld otti eron laivaston palveluksesta 1794 ja asettui asumaan Vanantaan Alastalon rustholliin.

Näin kerrotaan Janakkalan historiassa siitä, kuinka Lempäälän apupapin Simon Justanderin pojasta, laivaston upseeri Henrik Justanderista tuli Standertskjöld suvun kantaisä.

Simon Justander toimi Lempäälän pitäjänapulaisen virassa vuodesta 1732 kuolemaansa asti vuoteen 1774. Simon Justanderin sisar oli naimisissa Tolvilan kartanon omistajan, Lempäälän kirkkoherra Erik Ednerin kanssa. Edner valittiin vuosiksi 1771—72 Tukholman valtiopäiville edustamaan Suomea yhtenä kuudesta pappissäädyn jäsenestä. Kuten tunnettua, teki Edner valtiopäivillä aloitteen kaupungin perustamiseksi Tammerkosken rannalle. Pian Ednerin kuoleman jäl-

Henrik Johan Standertskjöld (1733—1809). Museovirasto. Historian kuva-arkisto.

Anna Magdalena Justander (1727—1800). Museovirasto. Historian kuva-arkisto.

keen aloite johtikin tulokseen, kun Kustaa III allekirjoitti Tampereen perustamiskirjan vuonna 1779.

Apulaispappi Simon Justanderin isä, pojanpoikansa kaima Henrik Justander toimi Lempäälän kirkkoherrana vuodesta 1712 kuolemaansa asti vuoteen 1749. Jäätyään 1726 leskeksi kirkkoherra Justander meni uudelleen naimisiin Sotavallan omistajan, majuri Segercrantzin sisaren tyttären Katarina Hinnelin kanssa.

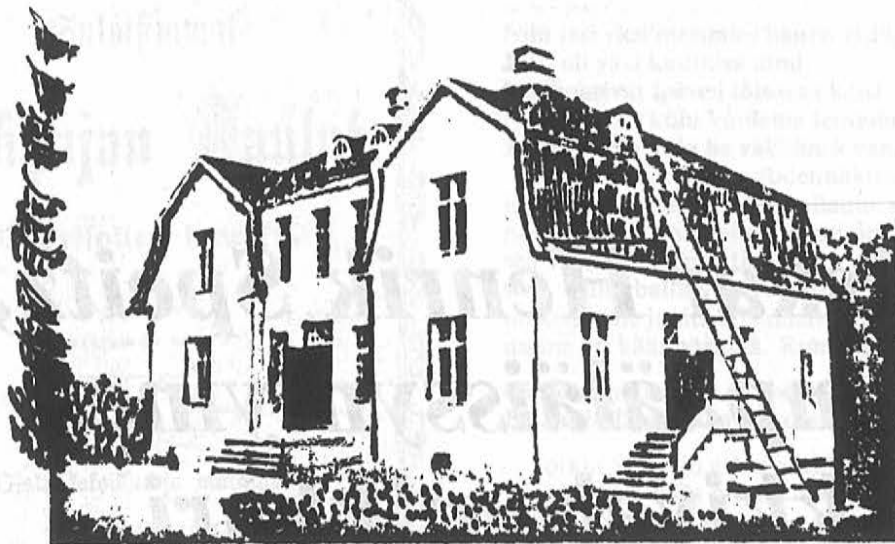
Sekä isonvihan että pikkuvihan aikana venäläiset joukot ryöstivät pappilan putipuhtaaksi, joten Segercrantz joutui monesti auttamaan taloudellisissa vaikeuksissa elävää kirkkoherra Justanderin perhettä.

Kun muitakin kirkkoherra Justanderin lapsia jäi vaikuttamaan Lempäälään, voitaneen todeta, että Standertskjöldin suvulla on vahvat juuret Lempäälässä.

Henrik Standertskjöld hankki omistukseensa vuonna 1786 Vanantaan kartanon Janakkalassa, ja määräsi sen vuonna 1797 aatelisten sukunsa sääntöperintötalaksi. Jatkuvasti saman suvun hallussa säilyneen Vanantaan kokonaispinta-ala oli vielä 1930-luvulla 2700 ha, josta 359 ha peltoa.

Mainittakoon, että Vanantaan omistajan nimi on aivan viime vuosiin asti ollut kuudessa sukupolvessa peräkkäin Henrik Standertskjöld.

Samps Aaltio

Professori Armas Lindgrenin arkkitehtuuria Lempäälässä

Riitta Nikulan äskettäin julkaiseman teoksen Armas Lindgren 1874—1929 arkkitehti architect piirustusluettelossa on mainittu myös Nils Palanderin itselleen rakennuttama Harvialan tilan päärakennus Lempäälässä. Talo kuuluu nykyisin Suomen Invalidilasten ja -nuorten Kivalakodit ry:lle.

Ahti Eloranta kertoo muistelmiaan talosta: ”Kun tulin Lempäälään 1932 kunnalliskodin työnjohtajaksi, oli kunnan esimiehenä ja samalla kunnalliskodin esimiehenä Nils Palander. Katselin ihaillen hänen kaunistaloaan, jonka tyyppistä on ollut ennen missään nähnyt. Palander rupesi kertomaan, että talon oli piirtänyt kuuluisa arkkitehti, professori Armas Lindgren. Hän mainitsi Lindgrenin olleen hänen koulutoverinsa, jonka vuoksi tämä oli tehnyt piirustukset tuttavakauppaa halvemmalla kuin muille olisi tehnyt.

Rakennuksen pohjakerros oli tehty suurista harmaakivistä. Kivimiehet olivat ne piikanneet ja hakanneet ja torpparit kuljettaneet päivätöinään paikalle. Pohjakerroksessa oli leipomo, sauna, jähuone, mai-

to- ja muut säilytyshuoneet. Asuinkerroksia oli kaksi, ne oli hirrestä tehty ja rapattu päältä. Huoneita oli 13 ja ne oli kaikki kauniisti kalustettu. Erään huoneen tuolit olivat lieriömäiset, kalusto on vieläkin tallella, vaikkakin toisessa paikassa. Kattokruunut olivat tyylikkää, muistaakseni Lindgrenin ehdotuksen mukaan valitut.

Mahtavista kaakeliuuneista yksi oli professori Eliel Saarisen suunnittelema. Tilavasta eteishallista johti monta ovea ympärillä oleviin huoneisiin. Perhe asui jo vuonna 1920 uudessa talossa, kun maalari teki eteissä vielä joitain viimeistelyjä. Nils Palander oli liikkeissä vikkelä kuin kärppä. Hän seurasi työn edistymistä kurkistaen nopeasti milloin miltäkin ovelta. Lopulta maalari kysyi rouva Ida Palanderilta:

— Kuinka monta herraa teitillä oikein on, kun joka ovesta yks’ kurkistaa?”

Eeva Anero

(Nauhoitus on tehty 23.9.83, täydennyksiä 1988).

Oskar Henrik Speitz, lempääläissyntyinen arkkiveisunikkari

Arkkiveisulla tarkoitetaan alkuaan irtoarkkiin tai vihkoseen painettua runoa hengellisistä tai maallisista aiheista, kuten historiallisista tapahtumista, murhista tai tulipaloista. Hengelliset arkkiveisut olivat yleisiä jo 1670-luvulla ja monet tunnetut virtemme ovat alunperin levinneet arkkeina kansan keskuuteen. Merkittävimpiä hengellisten arkkiveisujen sepittäjiä olivat Abr. Achrenius ja Tuomas Ragvaldinpoika. Maalliset arkkiveisut pääsivät muotiin 1700-luvun lopulla, niiden tekijöistä mainittakoon Anterus Aschelinus ja Sakari Lithovius, jotka tekivät lauluja historiallisista tapauksista. Useat arkkiveisut ovat muuttuneet yleisiksi kansanlauluiksi, kuten Läksin minä kesäyönä käymään. Tampereen seudulla alkoi arkkikirjallisuus lisääntyä nopeasti, kun tänne perustettiin kirjapainoja 1800-luvulla.

Tutkijat eivät ole onnistuneet löytämään tunnetun arkkiveisujen sepittäjän, mukailijan ja suomentajan Oskar Henrik Speitzin henkilötietoja. Siksi he ovat joutuneet vain päättelemään hänen olleen kotoisin Tampereen tienoilta, koska hän näillä seuduilla kulki myyskentelemässä arkkiveisujaan ja koska hänen useiden arkkiveisujen painopaikka oli Tampere tai Hämeenlinna.⁸

Tutkiessani Lempäälän arkistoja löysin sattumalta merkintöjä O.H. Speitzista. Niinpä aloin selvittää kysymystä tarkemmin.

Henkilötiedot

Aatelisen Speitz-suvun kantaisä, lainlukija Hartvig Henrikinpoika, oli hankkinut Lempäälästä 1630 Kelhon kartanon. Kun tila myytiin suvun ulkopuolelle 1833, jäi Speitzeille nähtävästi jonkinlainen nautinto-oikeus osaan tilasta, koskapa heillä erääseen aikaan oli pari renkiäkin. Perimätiedon mukaan he jäivät asumaan ns. Vanhantalonniemelle, tilan ostajat rakensuttivat toiseen paikkaan uuden päärakennuksen, joka paloi sodassa 1918.

O.H. Speitzin isä, kersantti Hans Henrik Speitz, kuoli 37-vuotiaana jättäen jälkeensä lesken ja joukon alaikäisiä lapsia. Pojista vanhimmasta, Carl Henrik Herbertistä eli Peitsi-Kallesta tuli myöhemmin eräs Lempäälän kertomusperinteen keskushenkilöistä. Tämä kierteli renkinä talosta taloon. Hän kuoli naimattomana vuonna 1918. Toinen pojista Gustav Henrik Rubert muutti Kangasalle ja nuorin, Oskar Henrik Engelbert, joka oli syntynyt 18.12.1843, muutti 1859 Tampereelle. Siellä hän työskenteli aluksi Finlaysonin kehräämössä.

Myöhemmässä vaiheessa O.H. Speitz ryhtyi kiertäväksi vaatteiden ja arkkilehtisten kaupustelijaksi, joka oli myös laulujen tekijä, kokoilija, lisäilijä, mukailija ja suomentaja. Arvid Hultinin arkkiveisuluettelon mukaan Speitz toimi vuosina 1868–74 arkkilehtisten tuottajana. Hänen arkeistaan on ilmestynyt yhteensä 16 eri painosta.

Adrian Neovius on kirjoittanut: "Muistan vielä kuinka lapsuuteni aikana joku vanha, työhön kykenemätön ukko käveli paikasta paikkaan kaupittelemassa arkkipöytä. Välistä nämä ukot itse olivat veisujen tekijöitä. Tunnetun Hartvig Speitz-suvun viimeinen jäsen Henrik Oskar kuljeskeli näin 1870-luvun alussa ympäri ja myyskenteli omia sepittämiään arkkipöytäjä."

O.H. Speitz avioitui Tampereella asuessaan 1870 ja sai pojan, joka kuitenkin kuoli muutaman kuukauden ikäisenä. Speitz tuomittiin elinkautiseen vankeuteen 1888 ja useita vuosikymmeniä myöhemmin hänet julistetaan kuolleeksi.

Speitzin arkkipöytäistä

Speitz käyttää yleensä julkaisemissaan runoissa normaalia yleiskieltä. Joissakin veisuissa hän on ehkä tieteen tahtoon halunnut jäljitellä ruotsinvalan ajalta olevia arkkeja ja käyttää niissä 1700-luvun tyyliä loppuheittoisine sanoineen ja horjuvine poljentoineen. Tällainen on Petollinen Neitto. Se on painettu 1873, arkin nimilehdellä on O.H. Speitz, mutta hän lienee vain suomentaja.

Runo alkaa seuraavasti:
Rustialan Pitäjääs ja Valkialas kyläs'
Tapahtui yks ihme yli kaiken.
Siell' oli yksi Likka, juur' ruusun punainen
Jonk' olis tainnu kukkaiseksi kutsuu

— — —
Niin tuli yksi merimies hänen sydämensä pääl',
Joll' oli yksi kuuluisa nimi,
He lupasivat toinen toisensa kans' yhdes oll'
Niin kauvan kuin kuolema temmaa pois
Ja sen valan kuin he välillensä vannoit.

Speitzin tuotetta on todennäköisesti myös Aalonski ja Emueli-nimisen arkkiballadin ensimmäinen käännös ruotsista suomeksi. Runo pohjautuu englantilaisen Lewisin Alonzo the Brave and Fair Imogine-nimiseen kauhuballadiin. Aihe tuli tunnetuksi kaikkialla maassamme ja sitä on laulettu meidän aikoihimme asti useina eri käännöksinä. Runo alkaa näin:

Oli sotapoika soria ja neito ihana,
He istuit illan tultua lähtehen reunalla.

Jotkut Speitzin arkkipöytäistä ovat uskonnollisia tai sen sävyisiä. Eräs niistä alkaa näin:

Aina kansan mieltä
Piru yllyttää,
Oikealta tieltä
Poijes eksyttää.
Hän on tehnyt tuota
Alku maailman.
Että veret vuotaa
Hänen juonistaan.
Armon aamu rusko
Meillen valistaa,
Heikkonee vain usko
Kristi kansoissa.
Pakanatkin koittaa
Pimeyttä pois,
Näyttää niin kuin Suomi
Sen vasta tänne sois.

Historiallisista tapauksistakin Speitz on kirjoittanut. Jo pari vuotta ennen rautatien lopullista valmistamista Tampereella elettiin jännittäviä aikoja. Tuleva tapaus oli ainakin arkkipöytäisen arvoinen, syntyi runo Rautatie Tampereella.

Arkkipöytäisten levikki oli laaja, sen takasi halpa hinta. Mutta tällä kirjallisuudenlajilla alkoi näihin aikoihin olla vastustajiakin. Yrjö Koskinen piti arkkipöytäistä ja arvottomina tuotteina, jotka levisivät kansan keskuuteen "lumppukauppiasten, positiivi-soittajien, marakatin-kuljettajain ja muiden kuleksijain kautta". Hän toivoi, että sivistyneistö ryhtyisi tuottamaan arkkikirjallisuutta. Mutta kansa rakasti näitä helppotajuisia, yksinkertaisia veisuja, joista monet ovat tuttuja nykyaikankin ihmisille.

Eeva Anero

Viitteitä:

1) **Matti Vilppula: Aalonski ja Emueli, erään arkkiballadin taustaa s. 23. SKS 1969. Sukua ei ole mainittu myöskään myöhemmissä aateliskalenterissa.**

Jouluolkien tuhatvuotisia vaihteita

Joulunvietto ei ole tullut tavaksi kristillisellä ajalla, vaan se juontaa juurensa kaukaa muinaisuskontojen pimennöistä. Tapa lienee johdettavissa roomalaisten saturnaliajuhlista. Tuli sitten kristillinen aikakausi, mutta keskitalven juhlasta ei kansa tahtonut luopua. Kirkkoisät huomasivatkin, että tätä piintynyttä tapaa vastaan taisteleminen oli turhaa. Nämä hillittömät juhlat oli voitettava uudella, sävyiltään aivan toisella laisella juhalla, ja niin syntyi kristillinen joulujuhla. Saturnaliajuhlien perua ovat samoin monet joulunviettoon liittyvät tavat, kuten ylensyöminen ja lahjojen jakaminen. Näihin vanhoihin tapoihin kuuluu myös jouluolkien käyttö.

Aikana, jolloin palveltiin vainajia, ovat oljet tietävästi olleet jotenkin yhteydessä sen hiljaisuuden kanssa, jolla jouluaikaan koetettiin lepytellä vainajien henkiä. Kristillisellä ajalla olkien tarkoituksiksi tuli symbolisoida niitä olkia, jotka olivat olleet Kristuslapsen seimessä. Jouluolkia on sittemmin käytetty monissa eri paikoissa ja eri tavoin. Pohjolassa niitä on levitetty pirttien lattialle pyhiksi ja niiden päällä on sitten toussuttu ja leikitty monet muut leikit. Suomessa niitä on levitetty myös saunan lavolle ja lattialle. Lintuja on muistettu pystyttämällä lyhde ulos jouluksi. Monilla paikkakunnilla, muun muassa Lempäälässä, koristettiin joululimppu tähkäpäisillä oljenkorsilla. Olipa entisaikaan seuraavanlainenkin tapa:

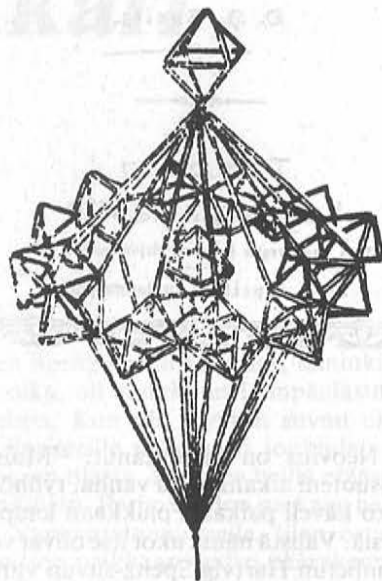
Jouluaattona talon isäntä ja renki kävivät panemassa olkikuvot päällensä, siten että nupukka oli pään päällä ja oljet peittivät yläruumiin. Menivät sitten tupaan toivottaen hyvää iltaa. Tähän joku tuvassa olijoista vastasi:

— Hyvää iltaa. Mitäs te olette miehiänne ja kuta urohianne, kun on niin eriskummalliset hatut päässä?

— Me olemme jouluntuojia ja ilosanoman ilmoittajia. Suvaitaanko tähän taloon joulua ja jouluvieraita?

— Sellaiset vieraat ovat meille tervetulleita. Mutta kuinka kauan teidän joulunne kestää?

— Hiiva-Nuuttiin asti.

— Hyvä on. Antakaa sitten joulumerkit tänne.

Miehet ottivat olkikuvot päästään ojentaen ne jollekin henkilölle, joka kiittäen otti ne vastaan ja pani pöydänpään nurkkaan pystyyn.

Nykypäiviin asti on oljista valmistettu himmeleitä. Niistä tehdään myös varsin taidokkaasti tähtiä, kynttilänjaljoja, pukkeja, enkeleitä ym. pikku koristeita. Olkien himmeä ja kuitenkin välkehtivä, keltainen väri ja niiden lämmin sävy luovat Pohjolan kylmään jouluun sanomattoman paljon kodikkuuden tunnetta. Jouluolkien käyttö on yksi niitä tapoja, jotka ovat säilyneet halki vuosisatojen meidän päiviimme saakka kauniina perintönä muinaisuudesta tälle järkipäivien aikakaudelle.

Eeva Anero

Kuvia Lempäälän seurakuntaelämästä 1700-luvulla

Niin kuin Lempäälän kirkon ikä on hämäryyden peitossa, ei voida myöskään tarkalleen sanoa, milloinkaan Lempäälän seurakunta seurakuntana on aloittanut toimintansa. Joka tapauksessa on hyvin todennäköistä, että seurakunta oli olemassa ainakin jo vuonna 1458, sillä tältä vuodelta on olemassa ensimmäinen kirjallinen todistuskappale seurakunnan olemassaolosta. Seurakunnan vanhassa ja arvokkaassa arkistossa on nimittäin sanotulta vuodelta säilynyt jäljennös Turun piispan, Olavi Maununpojan, kirjelmästä, joka koskee Kuokkalan kosken rannalla sijainnutta Pappilan myllyä. Sanottavamme alkukohdaksi jää kuitenkin 1700-luvun puoliväli, sillä yhtenäinen arkistoinen on säilynyt vasta tästä ajankohdasta lähtien, joskin rovastintarkastuspöytäkirjoja kuin myös seurakunnallisia historiikirjoja on arkistossa olemassa jo tämän sataluvun alkupuolelta.

Tällöin kiintyykin huomiomme lähinnä mieheen, joka vuodesta 1748 lähtien vähän yli 30 vuoden ajan hoiti Lempäälän seurakunnan asioita taitavalla ja tinkimättömällä, mutta silti isällisellä tavalla. Hän oli Lempäälän kirkkoherra, maisteri Erik Edner, joka oli syntynyt 1718, tullut mainitun seurakunnan kirkkoherreksi 1750 pysyen siinä virassa kuolemaansa asti, vuoteen 1779.

Ednerin harrastukset eivät rajoittuneet yksinomaan oman seurakunnan hoitoon, vaan avarakatseisena miehenä hän pyrki luomaan edellytyksiä koko seutukunnan taloudelliselle hyvinvoinnille. Tällöin hän kiinnitti erikoisesti huomiota Tammerkosken asemaan ja sen ympärille mahdollisesti syntyvän kaupungin merkitykseen. Niinpä hän valtiopäivämiehenä esitikin vuosien 1771—1772 valtiopäivillä anomuksen kaupungin perustamisesta Tammerkoskelle perustel-

len tätä anomustaan hyvin laajasti ja seikkaperäisesti. Ja vaikka Edner ei saanutkaan nähdä Tampereen kaupungin syntymähetkeä, sai hän kuitenkin hyvin läheltä seurata asiain kehitystä, sillä kun kuningas Kustaa III:n matka kesäkuussa 1775 kulki Tammerkosken kautta, avasti hän, että alulle pantu kaupungin perustamishanke oli ennen pitkää toteutuva sitäkin suuremmalla syyllä, koska kuningas oli saman kuukauden alkupäivinä Helsingissä pitämässään neuvottelussa antanut lupauksensa useampien kaupunkien perustamisesta Suomeen.

Seurakunnan hoitajana Edner oli lujan, tinkimättömän järjestyksen ja kurin mies, jolla oli kasvattajan kyvyt. Erikoisesti hän ponnisteli kohottaakseen kansan lukutaitoa ja kasvattaakseen sitä kristillisyyden tiedossa. Milloin neuvon ja varoituksen sana ei vaikuttanut, silloin käytettiin ajan tavan mukaan niskottelijan ja vastaansanojan lannistamiseksi jalkapuuta ja, kuten näyttää, hyvillä tuloksilla.

Parhaana todistuksena siitä, että Ednerin sitkeä, peräänantamaton ponnistelu kansanopetusosalalla kantoi runsaasti hedelmää, oli se julkinen arvostelu, joka tuli hänen ja Lempäälän seurakunnan osaksi julkisissa piispantarkastuksissa. Niistä mainittakoon tässä esim. piispa Mennanderin v. 1767 Lempäälässä pitämä tarkastus, jonka tarkastuksen pöytäkirjassa mainitaan mm. seuraavaa: Asukkaat olivat pitäneet erikoista huolta lastensa kristillisestä kasvattamisesta, ja nuoriso oli hyvin harjaantunut sisä- ja ulkoluvussa, mihin olivat saaneet ohjausta vanhemmiltaan ja papistolta. Eikä voinut tässä yhteydessä jättää sanomatta, lisää piispa, että tämän seurakunnan niin vanhat kuin nuoret olivat kirkkoherran innokkaat huolenpidon ja johdon alaisina siinä määrin edistyneet autuuden tuntemi-

nessa, että 802 henkilöä nyt osasi selvästi ja hyvin koko katekismuksen sekä sisältä että ulkoa, taisi myös Atanasiuksen tunnustuksen sekä virsikirjan, kun sitä vastoin nykyisen kirkkoherran virkaan astuessa pitäjässä ei ollut ainoakaan päässyt taidossa näin pitkälle. Piispan mainitsema saavutus oli todella silloisiin oloihin katsoen erikoinen, sen huomaamme, kun mainitsemme, että seurakunnan asukasluku silloin oli 2202 henkeä, josta määrästä alle 20-vuotiaita oli 1061 ja alle 15-vuotiaita 847.

Eräässä toisessa tarkastuspöytäkirjassa taas sanotaan: todistuksena opettajain ahkeruudesta saada nuorisoo oppimaan ulkoa oli mainittava, että kun Svebiliuksen katekismukset hankittiin seurakuntaan v. 1776, kolme vuotta myöhemmin niiden luku, jotka osasivat koko katekismuksen ulkoa, nousi jo 132:een.

Opetustyössä ei kuitenkaan pantu pääpainoa yksinomaan ulkooppimiseen, vaan siinä kiinnitettiin huomiota myös henkilökohtaiseen vaikutukseen. Niinpä huomautetaankin tästä seikasta eräässä tarkastustilaisuudessa, että erikoisesti on nuorisolle kaikella hellyydellä opetettu sielunsa parasta asiaa. Myös kodeissa pyrittiin kykyjen mukaan ylläpitämään kristillisyyden harjoitusta, koskapa tarkastaja antaa sen tunnustuksen, että ehto- ja aamurukoukset pidetään yleisesti ilman laiminlyöntiä.

Mutta ei vain kansan opetus ollut Ednerin sydämellä vaan yleensä seurakunnallinen elämä sen kaikissa eri muodoissa.

Siveellisiin epäkohtiin käytiin käsiksi lujin ottein. Monet kirkkoneuvoston pöytäkirjat ovat tästä todistuksena. Siitäkin esimerkki. Eräs isäntämies ja hänen vaimonsa elivät epäsovussa ja riidassa keskenään. Riitainen aviopari oli kutsuttu kirkkoneuvoston eteen selvittämään kotiasioitaan. Puheenvuoron sai ensiksi vaimo, joka ilmoitti, että hänen miehensä tahtoi saada toisen vaimon, mistä syystä hän ei ollut saanut mieheltään mitään oikeata rakkautta osakseen, päinvastoin tämä oli vihannut ja parjannut häntä naapureille. Mies taas puolusti itseään sillä, että toisinaan, kun emäntä oli ollut oikein pahalla tuulella, hän oli tullut sanoneeksi, että olisipa hän sietänyt saada paremmankin vaimon, mutta ei hän koskaan kuitenkaan ollut aikonut jättää vaimoaan ottaakseen toisen, vaikkakin tämä oli ollut hänelle hyvin häijy. Kun sitten vielä oli kuultu todistajia, jotka myönsivät parin erittäin riitaiseksi, teki kirkkoneuvosto sellaisen päätöksen, että jollei sopu ja yksimielisyys pian palaisi taloon, pariskunta saisi istua pyhänmiestenpäivänä jalkapuussa. Tähän päätökseen mies kyllä sanoi alistuvansa, mutta vaimo tiuskasi, ettei hän tulisi sopimaan miehensä kanssa eikä myöskään tyytymään tähän päätökseen, vaan nostaisi asiasta oikeusjutun. Siksi kirkkoneuvosto muutta mutkitta langettikin sellaisen tuomion, että emännän oli istuttava jo seuraavana sunnuntaina jalkapuussa.

Myös jumalanpalveluksissa tuli vallita hyvän järjestyksen. Usein valitetaan kirkkokokouksissa sitä, että toisilla seurakuntalaisilla, vieläpä säätyläisilläkin, oli sellainen paha tapa, että poistuvat kirkosta ennen jumalanpalveluksen loppua. Eivätpä ehtooliselle menijäkään ole aina noudattaneet asiaan kuuluvaa järjes-

tystä mennessään Herran pöytään, vaan ovat tunkeilemisellaan aikaan saaneet epäjärjestyksiä. Toiset taas saattavat keskustella kirkossa ennen jumalanpalveluksen alkua niin äänekkäästi, että toisten hiljentymisen rukoukseen häiriintyy. Kaikkia näitä häiritsijöitä uhataan sakkorangaistuksilla sekä syytteen nostamisella vastaisuudessa.

Asianmukaisen ojennuksen kirkkokokouksessa sai mm. eräs kirjanpitäjä, jolla oli hyvin keskeinen asema seurakunnan piirissä. Hän teki Turku-matkat, kuljetti sieltä kirkkoviinit ja ajoi paljon ja monenlaisia yleisiä asioita. V. 1760 päätettiin hankkia kirkkoon uusi messukasukka mustasta sametista. Kirjanpitäjä tarjosi taaskin palvelustaan ja lupautui Turussa käydessään hankkimaan sellaisen Lempäälän seurakunnalle tietenkin seurakunnan laskuun. Seuraavana vuonna maaliskuussa pidetyssä kirkkokokouksessa joutui tämä messukasukka tarkastuksen alaiseksi. Pöytäkirjan mukaan kirjanpitäjää syytettiin nyt siitä, että hän oli omin päin antanut panna messukasukkaan oman ja vaimonsa nimen alkukirjaimet. Näin, sanotaan pöytäkirjassa, saattoivat hänen jälkeläisensä luulla, että hän oli lahjoittanut kirkolle mainitun messukasukan ja sitäpaitsi oli messukasukka tämän takia tullut kalliimaksikin kuin alkuaan oli puhe ollut. Mainittu henkilö suostui kuitenkin vastaväitteitä poistattamaan kasukasta omat nimimerkkinsä ja vastaamaan siitä, että se tulisi sellaiseksi kuin alkuaan oli sovittu. (Messukasukka on nyt tapulimuseossa. E.A.)

Yleensä seurakunta- ja kuntakokoukset sujuivat rauhallisesti ja pahempia erimielisyyksiä ei syntynyt, mikä nähtävästi johtui siitä, että näin puolin kuin toisin annettiin perää ja koetettiin löytää yhteisen hyvän ja sovinnon tie. Tästäkin eräs pieni esimerkki. Vuonna 1754 kirkkokokouksessa pyysivät pitäjän miehet, että Lempäälän kirkon juhlaa, jota siihen asti oli vietetty pyhän Birgitan päivänä, lokakuun 18. (Lempäälän kirkko kun vanhastaan on P. Birgitan nimikirkko), mutta joka päivä nyt uuden ajantiedon mukaan oli siirtynyt jo lokakuun 7. päivään, saataisiin edelleenkin viettää lokakuun 18. päivänä, koska silloin oltiin vapaampia ulkotöistä ja oli parempaa aikaa tulla Herran huoneeseen. Kirkkokokous piti tätä pyyntöä kohtuullisena ja suostui siihen. Pitäjän miehet taas puolestaan lupasivat käyttää tämän päivän kiittääkseen Jumalaa siitä puhtaasta Lutherin opista, jonka kautta he olivat tulleet vapautetuiksi paavin pimeydestä ja päässeet evankeliumin kirkaaseen valoon. Tahdottiinpa silloin kiittää Jumalaa myös hyvästä vuoden tulosta ja siitä, kun oli saatu elää rauhassa sodasta, nälästä ja kalliista ajasta. Edelleen luvattiin olla käyttämättä Jumalan hyviä lahjoja, mitkä luonnossa oli saatu, väärin juopotteluun.

Myös köyhien ja sairaitten hoitoon kiinnitettiin erikoista huomiota. Niinpä Edner sai kirkkokokouksessa 1760 läpiajetuksi sellaisen sopimuksen, että ruotuvaikeiden ylläpidoksi maksettiin joka talosta jokaista kylvötynnyriä kohti kappa viljaa. Erikoisen kauniisti Edner puhuu köyhien puolesta kirkkokokouksessa 1776. Kuningas Kustaa III oli nimittäin Suomen matkansa jälkeen antanut määräyksen, että seurakuntiin oli perustettava köyhien ja sairaitten majoja. Esittäes-

sään k.o. asiaa seurakunnalle Edner lausui:

”Allekirjoittanut on mitä lämpimimmin teroittanut seurakuntalaisille, kuinka vakavasti suuri Jumala on käskenyt meidän huolehtia köyhistä, sairaista ja kurjista, eikä rakkaus Jumalaan voi säilyä ilman rakkautta ihmisiin, koska on mahdotonta rakastaa Jumalaa ja samalla kertaa olla rakastamatta lähimmäistään. Ja vaikka Jumala on sanassaan niin vakavasti kehoittanut meitä rakastamaan lähimmäistämme ja huolehtimaan erikoisesti apuutarvitsevista, niin meidän kuninkaamme on viime kesänä tekemällään kiertomat-kalla täällä Suomessa huomannut, että olemme tämän velvollisuutemme laiminlyöneet. Emme ole pitäjiin pystyttäneet sairaitten ja köyhien majoja, josta syystä köyhät ja sairaat eivät saa tarpeellista hoitoa. Saadakseen tässä kohden parannusta aikaan kuningas on tämän määräyksen antanut. Sen takia en minä voi muuta ajatellakaan kuin että nämä seurakunnan kunnianarvoiset jäsenet myöskin tässä kohden tekevät sellaisen päätöksen, että köyhien ja sairaitten majat pystytetään ensi tilassa, ja näin minä voin kaikessa nöyryydessä kertoa korkeille viranomaisille teidän alttiutes-tanne.”

Kehoituksen sanat eivät kaikuneetkaan kuuroille korville. Että seurakunnassa todella pidettiin huolta köyhistä, siitä on todistuksena mm. se lausunto, minkä piispa Mennander tarkastuksessaan antoi, kun hän kiitti seurakuntaa erikoisesti siitä huolenpidosta, mitä se oli osoittanut köyhilleen, sekä siitä anteliaisuudesta, millä seurakunta oli tukenut kuninkaallista lasarettia Turussa.

Toimenpiteet puutteeseen joutuneitten auttamiseksi olivatkin sängen tarpeellisia, sillä köyhyyttä lisäsivät varsinkin ne monet huonot vuodentulot, jopa suoranaiset kadot, joita jouduttiin kokemaan. Näistäkin

seikoista on tehty tarkkoja merkintöjä seurakunnan aikakirjoihin. Mainitsen niistä eräitä. Vuonna 1760 heinäkuussa teki ankara raesade suuria tuhoja viljelyksille. Vuonna 1761 pysyi lumi maassa aina toukokuuhun asti. Kevät oli erittäin kuiva ja kesti kuivuutta aina elokuun loppuun asti. Kasvullisuus kuivui miltei tyyten. Moni ei saanut edes siementä pellostaan. Kuivuuden takia joutui karjakin kärsimään. Sinä kesänä kuoli Lempäälässä karjatauteihin 295 hevosta, 307 lehmää, 168 lammasta, 116 sikaa ja 83 vuohta. Myös ihmisiin tarttui tappava kuumetauti. Tuhoisat karjautaudit raivosivat myös kuivana kesänä 1766, jolloin menetykset karjoissa olivat miltei yhtä suuret kuin edellä mainitut. Niinikään vallitsi vuonna 1769 hirveä kuivuus. Edner mainitsee, että jos hänen kuninkaallinen majesteettinsa ja kruunu eivät olisi auttaneet häntä kärsiviä lainaviljalla, monet sadat olisivat kuolleet nälkään ja nytkin näyttää siltä, kuin olisi ensi kesänä monen edessä nälkäkuolema, jollei vain suuri Jumala tule apuun isällisellä huolenpidollaan.

Nämä muutamit kuvat, joita tässä on esitetty Lempäälän seurakunta-arkiston kätöistä, puhuvat meille omaa vaikuttavaa kieltään siitä taistelusta, mitä täällä Hämeen mailla on käyty pyrittäessä kasvamaan Jumalan pelkoon, tiedon omistukseen ja kansalliseen kuntoon. Kuvat ovat meitä rohkaisevia ja kehoittavat meitä tänä vaikeanakin aikana pyrkimään eteenpäin samassa tiukkaotteisessa, mutta uskonvarmassa ja uhrautuvassa hengessä.

Toivo Hannula

(Pidetty lyhennettynä Lempäälän suojeluskuntatalolla Lempäälän radiolähetyksessä sodan aikana 28.3.1943.)

Aleksanteri Eskolan kaupparakennuksen ja siinä toimineiden kauppiaiden vaiheita

Kuokkalan kosken vanhan maantiesillan läheisyydessä sijaitsevassa kyläyhteisössä tiedetään harjoitetun varsinaista maakauppiastoimintaa vuodesta 1873 alkaen, jolloin Esaias Schultz avasi liikkeen Tuiskun talon rakennuksessa. Vuonna 1878 siirtyi liike hänen veljenpojalleen Kaarle August Schultzille. Tuomari E.A. Aaltion mukaan viimeainittu muutti vuonna

1900 Näppilän kylään, jonne rakensi kaupan. Tuiskun talon entiset haltijat Sandra ja Lauri Tuisku ovat kuitenkin allekirjoittaneelle äskettäin kertoneet muistavansa, että K.A. Schultz toimi Kuokkalassa ainakin vielä vuonna 1902. He muistavat itse, että hän tuona vuonna toimi jauhoja myydessään niin sanotussa ”renkaassa” kylässä jo silloin toimivan kauppias

Kuisminin kanssa. Schultzien jälkeen pitivät kauppaa samassa Tuiskun rakennuksessa tamperelainen Vaarna ja hänen jälkeensä Järvinen. Viimemainittu oli naimisissa Pisman talon tyttären Laina Pisman kanssa. Järvinen vietti epäsäännöllistä elämää ja ilmeisesti siitä syystä liikehommat päättyivät konkurssiin ja rouva kyllästytneenä otti eron ja matkusti Amerikkaan. — Kauppatoiminta Tuiskun rakennuksessa päättyi v. 1909 tai 1910.

Uusi kausi Kuokkalan ja koko Lempäälän kaupan historiassa alkoi, kun Kuokkalan kylään saapui vienankarjalainen Kuisma Kuismin, joka myöhemmin käytti nimeä Kustaa Adolf Koskinen. Tulija oli syntynyt Uhtualla 1.7.1866. Hän asettui Lempäälään 1890-luvun lopulla ja avioitui Kuokkalassa Maria Raution kanssa 6.8.1897.

Kuismin aloitti kauppatoimintansa silloisen nahkuri Tannerin rakennuksen maantienpuoleisessa päässä olevassa pienessä huoneessa. Myöhemmin tai ainakin v. 1902 Kuismin piti kauppaa siinä rakennuksessa, jossa nyt viimeksi on asunut Yrjö Koskinen ja jonka maantienpuoleisessa päädyssä nykyäänkin on liikehuoneen ovi ja ikkunat. Mutta nämäkin tilat tuntuivat Kuisminista ahtailta. Ennen Lempäälään tuloaan Kuismin oli harjoittanut kulkukauppaa. Voidaan kuvitella, että hän monia mantuja kiertäessään oli nähnyt komeita maalaiskauppoja ja haaveili tällaista itselleenkin. Tarkoitukseen sopiva tontti löytyikin aivan naapurista. Niinpä Kuismin vuokrasi silloisilta Hakkarin kartanon omistajilta J.K. Kärppälältä ja tämän vaimolta A. Kärppälältä tontin, joka sijaitsi lähellä Kuokkalan kosken silloista maantiesiltaa, Tampereelle, Lemposiin ja Nurmenkulmalle johtavien teiden risteyksessä. Tontti oli entinen Seppälän talon tontti, joka oston kautta oli siirtynyt Hakkarin talon omistajille.

Vuokrasopimus tehtiin 50 vuoden ajaksi 10.12.1901. Vuokraoikeudesta, joka alkoi 1.1.1902, maksoi vuokraaja mk 1.000,- ja lisäksi piti verona maksaa kunkin vuokratuoden lopussa mk 1,-. Vuokra-ajan loputtua oli määrä uusia vuokratuodiksi jälleen 50 vuodeksi, jolloin vuosivuokra kuitenkin tulisi olemaan mk 5,-. Vuokraoikeuteen sai vuokraaja hakea kiinnityksen ja vuokranantajaa kuulematta siirtää vuokraoikeuden edelleen toiselle ”puhdasmaineiselle henkilölle”.

Vuokraamalleen tontille kauppias Kuismin sitten rakensi kauppatalon ja komean rakensikin sen ajan olot huomioonottaen. Aleksanteri Eskola on kertonut, että komeat hirret saatiin Kuisminin vaimon kotitalon Raution metsistä, jotka olivat siihen aikaan vanhat ja koskemattomat. Tässä talossa aloitti Kuismin liiketoiminnan v. 1903.

Kovin pitkään ei kuismin uudessa talossaan kauppaa pyörittänyt. Asiakirjojen mukaan hän siirsi tontin vuokraoikeuden Lempäälän Osuuskaupalle. Tähän siirtoon ei valitettavasti ole merkitty päivämäärää, mutta voisi päätellä, että hän myi liikkeensä v. 1905, sillä Lempäälän Säästöpankki on myöntänyt toukuun 23 p:nä 1905 mk 5.000,- lainan Kuokkalassa olevan Osuuskaupan kauppahuoneuston ostoa varten. Osuuskaupan puolesta on velkakirjan allekirjoittanut

Kuisma Kuismin, myöhemmin Kustaa Aadolf Koskinen.

V. Schönberg, joka lienee ollut Lempäälän Osuuskaupan silloinen johtaja. On huomattava, että Kuokkalan liike ei ollut itsenäinen osuuskauppa vaan Lemposiin perustetun Osuuskaupan sivuliike.

Kauppias Kuisma Kuisminin eli Kustaa Adolf Koskinen myöhemmistä vaiheista on kertonut hänen poikansa Pauli Koskinen, joka nykyään viljelee Raution tilaa Kuljussa. Perhe muutti Orivedelle luultavasti v. 1905, jolloin Kuokkalan kauppa myytiin Osuuskaupalle. Koskinen toimi kauppiana Orivedellä, mutta muutti takaisin Lempäälään v. 1911, jolloin perusti kaupan Lemposiin nykyisen Voiman tontille. Jo vuonna 1913 Koskinen muutti perheineen Mänttään, jossa toimi kauppiana kunnes muutti Tampereelle, jonne perusti Tampereen Uusi Lakkitehdas-nimisen yrityksen. Liike sijaitsi silloisen Viinikankadun, nykyään Tuomiokirkonkadun numerossa 18, vastapäätä Klassillista lyseota. Talon omisti kauppias Seppälä, jonka veli tuomiorovasti K.H. Seppälä myös asui siihen aikaan talossa. Luovuttuaan lakkitehtaasta, todennäköisesti heikentyneen terveytensä vuoksi, Koskinen muutti taas Kuokkalaan kirkonkirjojen mukaan 24.12.1931. Hän rakensi perheen asuttavaksi Kirkkojärven rantaan huvilan, jonka 1930-luvulla osti Kalle Willandt ja perusti siihen mattokutomon. Kustaa Adolf Koskinen kuoli Lempäälässä 7.10.1933.

Kuten edellä mainitsin myi Kuismin Kuokkalan kaupan Lempäälän Osuuskaupalle, jonka sivuliikkeenä myymälää piti hoidettaman. Kyläläiset muistelevat, että kaupanhoitaja oli niin komea mies, että Lemposien röökynät kävivät Kuokkalassa saakka ostoksilla, mutta tämä suosio ei auttanut liikettä pysymään pysyvässä. Tosiasia lienee, että Kuokkalan Osuuskaupan hoitajan Heikkilän väärinkäytösten vuoksi koko Lem-

päälän Osuuskauppa joutui konkurssiin.

Konkurssin toimitusmiehet siirsivät Kuokkalan liiketontin vuokraoikeuden 30.3.1910 kauppias Verner Aleksander Halmeelle. Kauppias Halmekaan ei viihtynyt kauan tällä tontilla, vaan vuokraoikeus siirtyi jo puolen vuoden kuluttua 28.11.1910 Isak Tanskaselle. Tanskanen omisti vuokraoikeuden noin 2 1/2 vuotta ja myi sen vapaaehtoisella kaupalla 1.5.1913 Matti Saariselle ja tämän vaimolle Selma Saariselle. Isak Tanskanen tunnetaan Lempäälässä lähinnä siitä, että hän toimi yli kolmenkymmenen vuoden ajan Hyvärisen kauppaliikkeessä kauppa-apulaisena, liikkeenhoitajana ja osakkaana. V. 1930 hän perusti oman liikkeen Mänttään. Matti Saarinen toimi kauppiaina Kuokkalassa vain puolisen vuotta. Tontin vuokraoikeus siirtyi 21.11.1913 entiselle osuuskaupanhoitajalle Aleksander Eskolalle. Samalla Eskola osti kaupparakennuksen, myymälän kaluston ja myyntivaraston. Ostaessaan tämän kauppaliikkeen otti A. Eskola vastataakseen Lempäälän Säästöpankilta otetun mk 5.000,- lainan. Tämän lisäksi hän antoi rahaa mk 3.000,-, joten kauppa maksoi yhteensä mk 8.000,-. Laina oli kulkeutunut Kuokkalan kauppiaalta toiselle kunnes A. Eskola maksoi sen pois 28.4.1915.

Vasta Eskolasta tuli Kuokkalaan pidempiaikainen kauppias. Hän oli syntynyt Kuhmalahdella Kivisalmin kylässä pienehkön talon poikana 20.12.1883. Kotoaan hän osallistui kaikkiin maatalon töihin. V. 1908 hän suoritti Tampereella kirjanpitokurssin ja liikeala alkoi kiinnostaa häntä. Hän toimi osuuskaupanhoitajana Vehkajärven, Virolahden ja Mäntsälän Osuuskaupoissa. Täällä Kuokkalassa Aleksanteri Eskola avasi kauppapuodin marraskuussa v. 1913. Pirkkalan kihlakunnan kruununvoudin konttorin pöytäkirjoihin on tehty 8.10.1915 merkintä, että kauppias Aleksanteri Eskola on postin kautta kirjallisesti ilmoittanut avanneensa ”maakauppaliikkeen”.

Palveltuun asiakkaitaan tässä talossa yli 61 vuotta. Seisten vielä 90-vuotiaana tiskinsä takana hän teki v. 1974 loppuselvityksen liikevaihtoverotoimistoon ja lopetti liiketoimintansa. Viimeiset vuotensa Aleksanteri Eskola vietti Lempäälän vanhainkodissa ja kuoli 26.6.1978.

Tässä yhteydessä ei liene tarpeellista lähemmin selostaa Eskolan kauppiastoimintaa, ehkä kuitenkin on paikallaan mainita jokunen sana tämän kiinteistön vaiheista Eskolan aikana. Ostettuaan aluksi tämän rakennuksen sekä vuokraoikeuden tonttiin hän osti 7.7.1925 tontin omakseen Hakkarin kartanon silloisilta omistajilta Edla ja Kalle Yliseltä sekä Marita ja Lauri Yliseltä. Kiinteistön nimeksi tuli Myyntilä R: no 3³. Hinta oli mk. 1.000,-. Sitä ennen hän oli jo 28.1.1923 ostanut naapurissa asuvalta maanviljelijä August Erkkilältä noin 100 m² suuruisen maa-alueen aikomaansa talli- ja navettarakennusta varten. Tämän pienen maa-alueen nimeksi tuli Kauppatalo 5⁴⁰. Hinta oli mk 300,- siis mk 3,-/m². Talli- ja navettarakennus rakennettiin v. 1924, vuosiluku näkyy vieläkin rakennuksen sementtiportaassa. Lisäksi valmistui lähelle Koskisen rajaa pieni rakennus, johon tuli karja-keittiö ja palvisauna. Tämä rakennus on hävitetty.

Varsinaisen liikerakennuksen oli siis vuosina 1902—1903 rakennuttanut Kuusmin-Koskinen. Ei ole tiedossa tekivätkö aikaisemmat omistajat mitään korjauksia kiinteistöön. Tuskinpa vaan kun toimivat yleensä kukin vähän aikaa, eikä taloudellinen tulos kenenkään kohdalla ollut kehuttava. Eskolan kertoman mukaan hän alkajaisiksi taloon tultuaan vuokrasi kaupan sisäkaton paneelilaudoituksella. Saarinen ja Toiva olivat rakennusmiehinä. Toiva teki suurimman osan kaupan hyllyistä ja laareista. Laudat tuotiin Orivedeltä Hiedan sahalta. Edelleen Eskola kertoo: ”Toiva sano, että täytyy olla kuivaa lautaa, on parempi höylätä. Se työ kesti kauan ja ihmiset ihmetteli.” Eskola kertoo hyllyjä suunnitellessaan käyneensä ottamassa oppia muissa liikkeissä m.m. Hyvärisellä. Eivät olleet keuhattavia, oli maalaamatonta sahalautaakin. Hyllyt maalasi maalari Niemi, joka asui Tarikalla. Aleksanteri Eskola kiitteli häntä hyväksi maalariksi, joka suoritti alansa töitä myös helsinkiläisiin kalusteliikkeisiin. Hyllyjen väriksi valittiin tammenruskea.

Sitten vuorattiin talo, muutettiin maantienpuoleinen avokuisti umpiverannaksi ja muutettiin pihanpuoleinen portaikko umpinaiseksi, jolloin saatiin pieni varastohuone lisää, se jossa nyt säilytetään m.m. hevosenkenkiä. Ullakolle rakennettiin pari kesähuonetta.

Eskolan ostaessa kauppakiinteistön oli tontilla lähellä Koskisen rajaa vaatimaton varastorakennus, joka näkyy m.m. vanhoissa valokuvissa. Se purettiin ja rakennettiin lähelle Erkkilän rajaa nykyinen varastorakennus eli makasiini kuten sitä aina nimitettiin.

Vuosien mittaan kaivettiin varastotiloja kaupparakennuksen kellarikerrokseen. Nämä työt jäivät osittain kesken.

Liikerakennuksen avaralle ullakolle rakennettu pienehkö koppi kätkee sisäänsä suuren tammitynnörin. Se on toiminut vesisäiliönä. Eskola ystäväystyi vuoden 1925 tienoilla insinööri Stoltin kanssa, joka toimi Huberin vesijohtoliikkeessä Vaasassa ja sittemmin Tampereella ja omisti kesähuvilan Pitkässämäessä. Tämä insinööri opetti Kuokkalan kauppiaille putkityöt. Aluksi kokeiltiin taitoja omaan kiinteistöön ja varustettiin sekä asuinrakennus että navettarakennus vesijohdoilla.

Aleksanteri Eskolan kauppatoimista mainittakoon, että hän pyöritti Nurmenkulmalla sivuliikettä ainakin vuosien 1919—1923 tienoilla. Kansa kutsui tätä myymälää Eskolan haarakaupaksi. Tämän Kuokkalan kauppakiinteistön viimeisimmistä vaiheista voidaan mainita, että 5.3.1975 päivätyllä lahjakirjalla siirtyivät sekä Myyntilä että Kauppatalo Päivikki ja Martti Eskolan sekä Aino ja Heikki Kyykosken nimiin. Lempäälä-Seura r.y.:lle kiinteistöt myytiin 6.6.1979 päivätyllä kauppakirjalla.

Myydessään tämän Aleksanteri Eskolan entisen kauppaliikkeen Lempäälä-Seura r.y.:lle museotarkoituksiin, halusi Aleksanteri Eskolan perikunta samalla muistaa kaikkia niitä kauppiaita, jotka tässä rakennuksessa ovat kyläläisten ja koko pitäjänkin hyväksi harjoittaneet liiketoimintaa ja palvelleet asiakkaitaan.

Heikki Kyykoski

LEMPOINEN VUONNA 1750

Aikaisemmin luulin, ettei tavallisen suomalaisen historiasta voida saada juuri mitään selville. Luulin, että ainoastaan aatelisista, upseereista, papeista tai joistakin korkeista virkamiehistä on olemassa tietoja ja että vain heistä saadaan aikaan esimerkiksi kunnollinen sukututkimus. Vaikka olin koulussa lkenut historianläksyny, minulla oli erittäin hämärä kuva menneiden aikojen suomalaisesta yhteiskunnasta. Mieli-kuvaani entisajan talonpojasta olivat muodostaneet osaltaan Saarijärven Paavo, joka kylmällä korpitilallaan uskollisesti raataen hankki elantonsa, ja toisaalta vanhat Suomi-filmit. Ne olivat luoneet kuvan suoraselkäsistä ja ylpeistä isännistä, jotka tyytyväisinä seurasivat talonväkensä ahkerointia viljavilla pelloilla. Sekä Paavo että ylpeä isäntä asuivat jossakin hyvin kaukana, etäällä naapureista ja muista ihmisistä. Juuri tästä johtuivat suomalaisten kömpelöt käytöstavat ja jurous. Eivät eristyneinä asuvat ihmiset voineet oppia luontevaa käytöstä.

Kun sitten aloin harrastaa sukututkimusta ja paikallishistoriaa, kaikki nuo luuloni osoittautuivat vääriksi. Yllätyin todella huomattavasti, että aivan tavallisten pientalonpoikaisten esi-isieni historiaa saattoi jäljittää jopa 1500-luvulle, ja yhdistelemällä kirkonkirjojen ja muiden lähteiden antamaa tietoa heidän elämästään saattoin saada hyvin monipuolisen kuvan. Suomalaisen maaseudun yhteiskunnallinen rakenne selkiintyi, ja monet nykypäivän ilmiöt alkoivat näyttää erilaisilta, kun niitä katseli vuosisatojen taustaa vasten. Esimerkiksi rakennemuutos on koettu monta kertaa ennenkin, eikä holhousyhteiskunta suinkaan ole meidän aikamme keksintöä.

Kiinnostukseni tavallisen suomalaisen historiaa kohtaan kasvoi sitä mukaa kuin tietoni siitä lisääntyivät. Päätin kokeilla ja katsoa, mitä saisin selville yhdestä kylästä jonain tietynä ajankohtana. Valitsin kyläksi Lempäälän kirkonkylän Lempoisen ja tutkittavaksi ajaksi vuoden 1750. Luulin rajanneeni tutkimuskohteen melko pieneksi, mutta se osoittautuikin laajaksi. Tarkoitukseni on tässä selvittää, mitä Lempoisissa tapahtui ja millaisia ihmisiä siellä asui vuonna 1750. Kaikki tiedot perustuvat asiakirjoihin. Henkilöhistorian lähteenä ovat ennen kaikkea kirkonkirjat, ja lisäksi tietoja on kerätty maakirjoista ja henkikirjoista, jotka molemmat olivat veroasiakirjoja. Kirkonarkiston monet muut asiakirjat sekä käräjäpöytäkirja kuuluvat myös käytettyyn aineistoon. Edelleen olen hankkinut taustatietoja eri julkaisuista ja teoksista. Näistä lähteistä tärkeimpiä ovat Kirsti Arajärven kirjoittama Lempäälän historia sekä Lempäälä-Seuran julkaisema Lempäälän joulukirja vuodelta 1964.

Vanha Lempoisten kylä

1700-luvun Lempoisen sijaitti Havaslahden rannalla, ja siinä oli kaksi suurta taloryhmittymää. Jos tultiin Lempoisiin Sääksmäen suunnasta, tietä, joka kulki harjun eteläreunaa pitkin ja jonka silta yhdisti Lempoisiin, oli vastassa kuuden talon muodostama suurempi kyläryhmä. Lähellä Havaslahden rantaa olivat Sulkola ja Halkola, vähän ylempänä, päätiestä haarauvan raitin varrella Ilus, Tarikka Nikkilä ja Mottinen. Kun jatkettiin matkaa pienen peltoaukean läpi, tultiin risteykseen, jossa etelästä Akaalta tuleva tie liittyi Sääksmäen ja Lempäälän väliseen tiehen. Risteyk-

sessä oli toinen rakennusryhmä. Siinä olivat Kiiliäisen ja Ryynikän talot sekä Anttilan talo ja kestikievari. Kirkolle mentäessä kuljettiin taas peltoaukeaman poikki, ja kirkolta tie jatkui Kuokkalaan ja edelleen Pirkkalaan.

Vanha Lempoisten kylän asukas tuskin tuntisi kotipaikkaansa, jos hän näkisi nykypäivän kirkonkylän. Hänen kylänsä paikalla on nyt rautatie, Valkeakoskentie ja Turuntien liittymä. Viimeksi mainitun kohdalla tosin vielä 1700-luvulla lainehtivat Havaslahden vedet, sillä rantaviiva oli paljon ylempänä kuin nykyään. Vanhasta kylästä on vain vähän jäljellä. Suuremman kyläryhmän alueella Mottisen ja Tarikan rakennukset lienevät lähellä alkuperäisiä paikkojaan. Nuorisoseuran talon vieressä oleva pieni aitta on kylän vanhin rakennus, sillä ainoastaan sen tiedetään säilyneen vuonna 1836 sattuneessa suurpalossa. Aitta kuuluu Iluksen talolle. Toisessa kyläryhmässä sijainnut kestikievari oli toiminnassa vielä tämän vuosisadan alussa, ja siitä on jäljellä pieni rapattu makasiini, joka on rakennettu vuonna 1911. Pieni tienpätkä Halkolantien ja rautatien välisellä alueella näyttää olevan samalla kohdalla kuin vanha Akaalta Lempäälään johtanut maantie. Keskeisen sijaintinsa vuoksi juuri kirkonkylä on kaikkein pahimmin jäänyt uuden rakentamisen ja nykyajan liikenteen vaatimien teiden alle. Monissa muissa Lempäälän kylissä, esimerkiksi Kuokkalassa, Nurmenkulman kylissä tai Ahtialassa, on vielä nähtävissä vanhoja rakennusryhmiä ja kyläteitä.

Niitä maalaisnäkyä, joita nykyään pidämme perinteisenä suomalaisena viljelymaisemana, peltojen keskellä seisovia komeita taloja ympärillään punaiset ulkorakennukset ja navetta, ei vielä 1700-luvulla ollut. Maaseutu näytti kokonaan erilaiselta. Meidän tuntemamme vanha maaseutu sai hahmonsaa vasta 1700-luvun lopulla toimitetun isonjaon jälkeen. Sitä ennen kylät oli rakennettu tiiviisti niin, että kaikki talot ulkorakennuksineen sijaitsivat vierekkäin kylätien varrella. Tavalliset talonpojat eivät vielä tuohon aikaan maallaneet talojaan, ja ikkunatkin olivat ylellisyyttä, joista maksettiin jopa veroa. Monet asuivat savupiirteissä, mutta 1700-luvun aikana uloslämpivät asuintuvat yleistyivät. Kylä oli siis kymmenien harmaiden hirsirakennusten muodostama ryhmä, jossa naapurit asuivat lähellä toisiaan. Sen ajan lempääläinen ei todellakaan asunut yksin eikä korvessa, sillä yksinäisyyteen noissa kyläyhteisöissä ei ollut edes mahdollisuutta. Metsätkin olivat jonkin matkan päässä, sillä kylän ympäristö oli raivattu pelloiksi.

Lempoisten kylässä, melko pienellä alueella, asui 105 ihmistä vuoden 1750 kirkonkirjojen mukaan. Edellä mainituissa yhdeksässä talossa oli väkeä yhteensä 54 henkeä. Talonpoikien velvollisuuksiin kuului Ruotsin vallan aikana sotaväen ylläpito. Lempoisissa asui ruotusotamiehiä perheineen yhteensä 26 henkeä. Pitäjän lukkarit asuivat Lempoisissa, ja vuonna 1750 siellä eli varsinaisen lukkarin Henrik Enckellin lisäksi entinen lukkari Matias Collander ja vielä vanha unilukkari Erkki Heikinpoika. Antilan kestikievarissa tarvittiin krouvaria, ja tätä tointa hoiti leski Kirsti Joakimintytär apunaan poikansa Iisakki. Kaikissa taloissa ei ollut palvelusväkeä lainkaan, yhteensä renkejä ja

piikojia oli koko kylässä vain kuusi. Muutamissa taloissa hoidettiin niin sanottuja kirkonköyhiä, pitäjäläisten avustusten varassa eläviä köyhiä vanhuksia.

Tällainen oli se yhteisö, jossa entisajan lempoislaiset elivät. Kirkonkylä oli vain yksi pitäjän noin neljästäkymmenestä kylästä, mutta Hauralan ja Kuokkalan ohella se oli muita suurempi. Meidän näkökulmastamme 1750-luvun lempääläiset ovat kaukana menneisyydessä, mutta itse asiassa eräiden kylien asukkailla oli jo tuolloin yli tuhatvuotinen historia takanaan. Lempoisissa on asuttu jo rautakaudella, ja todennäköisesti asutus on jatkunut siitä asti katkeamatta. 1700-luvun lempoislaiset olivat siis jo kymmenien sukupolvien ajan asuttaneet kylänsä ja viljelleet peltojaan.

Miksi kirkossa tarvittiin uusi penkkijako

Jos haluaa saada kosketuksen vuosisatojen takaiseen Lempäälään, on parasta mennä kirkkoon. Se on oikeastaan ainoa kiintopiste menneisyyteen. Samojen seinien sisäpuolella ovat 1700-luvun lempääläiset istuneet, veisanneet virsiä ja kuunnelleet saarnoja. Kirkko hallitsi maaseutuyhteisöä monin tavoin. Se velvoitti seurakuntalaiset osallistumaan jumalanpalveluksiin ja ehtoolliselle, maksamaan kymmenyksiä ja monia muita maksuja tai korjaamaan kirkkoa ja pappilaa. Mutta kirkko myös palveli, sillä oman hengellisen tehtävänsä lisäksi se hoiti niitä töitä, jotka nykyään kuuluvat koululaitokselle ja sosiaalitoimelle. Kunnallishallintoakaan ei vielä 1700-luvulla ollut, ja niin pappien pitämät pitäjänkokoukset toimivat samalla paikallis-hallintona.

Heinäkuun toisena päivänä 1749 pidettiin Lempäälän kirkossa pitäjänkokous kirkkoherra Erik Ednerin johdolla. Siitä oli kuulutettu viikkoa aikaisemmin, ja nyt olivat paikalla pitäjän miehet sekä seurakunnan esimies everstiluutnantti Märten Segercrantz, Sotavalan kartanon herra. Kokouksen pöytäkirjan ensimmäinen penkkä oli tällainen:

”Ryhdyttiin penkkijaon muutokseen ja tasoitukseen. Koska 19 vuoteen ei ollut tehty penkkitasoitusta, ja samana aikana monet autiot tilat oli asutettu ja joidakin tiloja myös halottu, näiden asukkaat, samoin kuin aikaisemmatkin, tarvitsivat penkkitilaa. He eivät tyytyneet suunniteltuun penkkien tasoitukseen, vaan vaativat uutta penkkijakoa, joka heille myönnettiin.”

Kokouksen päätös kertoo paljon tuolloin vallinneesta tilanteesta. Elettiin aikaa, jolloin isonvihan vaurioista oli toivuttu. Tiloja oli asutettu, koska ne olivat isonvihan aikana jääneet ilman viljelijää. Silloin oli paljon miehiä viety Venäjälle, jotkut olivat joutuneet vihollisen surmaamiksi, jotkut olivat paenneet. Kun rauha tehtiin vuonna 1721 ja venäläiset miehittäjät poistuivat, alkoi jälleenrakennuksen aika. Pöytäkirjasta käy selville, että Lempäälän kirkon penkkijako oli edellisen kerran toimitettu 19 vuotta aikaisemmin eli vuonna 1730, ja silloin vielä monet tilat olivat olleet isäntää vailla. Esimerkiksi Lempoisissa oli tällainen tilanne. Vuonna 1730 kylän yhdeksästä tilasta oli kolme ilman vakinaista asujaa. Mottinen oli autiona, samoin Sulkola, ja Ryynikkää viljeli leskivaimo Saara. Sulkolaan saatiin sitten viljelijä Moisiosta, Mottiseen Kuljusta ja Ryynikkään Hauralasta. Jos nämä ta-

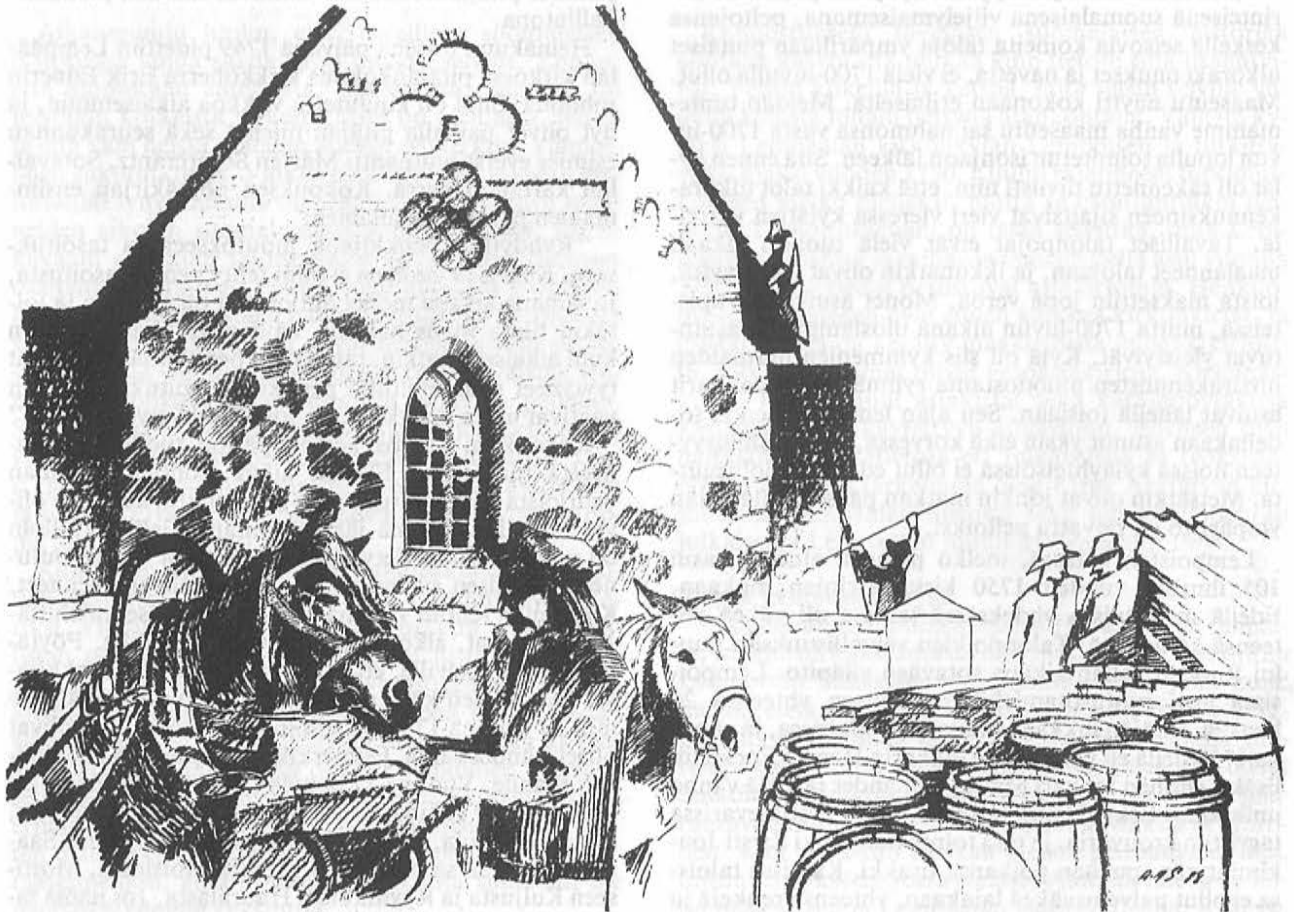
lot olivat edellisessä penkkijaossa jääneet ilman arvoistaan paikkaa, niiden isäntien ymmärtää hyvin olleen muiden mukana vaatimassa uutta jakoa.

Heinäkuun kokouksen päätös pantiin täytäntöön saman vuoden joulukuussa, kun Lempäälän miehet kokoontuivat sopimaan uudesta penkkijaosta. Tehtävä oli suuri, sillä pitäjässä oli lähes kaksituhatta asukasta ja pitkälti toista tuhatta ehtoolisella käyntiin oikeutettua seurakuntalaista. Kirkon on täytynyt olla ahdas, sillä se oli paljon pienempi kuin nykyään. Sitä ei ollut vielä laajennettu ristikirkoksi, vaan siinä oli vain itä-länsi-suuntainen suorakaiteen muotoinen kirkkosali, johon oli rakennettu lehterit molemmille sivuille.

Uudessa jaossa Lempoisten isännistä ne, joilla oli luottamustoimia, saivat parhaat paikat. Mottisen Heikki Martinpoika, 47-vuotias isäntämies, oli samana vuonna nimetty Lempäälän ja Vesilahden jahtivoudiksi. Hän oli kruunun virkamies ja sellaisena oikeutettu hyvään penkkisijaan. Heikki Martinpoika istui nyt seitsemännessä penkissä, etummaisena Lempoisten isännistä yhdessä Sulkolan Erkki Juhonpojan kanssa. Erkki oli 51-vuotias, ja hänellä oli kaksi arvostettua luottamustehtävää. Hän oli käräjillä lautamies ja kirkon kuudennusmies. Kahdeksannella penkillä istui Halkolan Juho Rekonpoika, hänkin kirkon kuudennusmies. Juho oli 50-vuotias. Nämä kolme isäntää olivat samalla Lempoisten suurimpien talojen haltijoita.

Kun muiden talojen isännillä ei ollut mitään erityisiä ansioita, he sijoittuivat yksinomaan manttaalilukunsa mukaan. Halkolan Juhon takana oli monta penkillistä muita kuin Lempoisten väkeä. Kahdennessatoista penkissä sitten olivat Kiiliäisen ja Iluksen paikat. Kiiliäisen 56-vuotias Juho Heikinpoika oli kuluneena vuonna luovuttanut isännyyden pojalleen Antille, joka oli 23-vuotias eikä ollut vielä hankkinut emäntää itselleen. Lieneekö Antti vielä istunut nuorten miesten penkissä lehterillä? Iluksen penkkiä piti hallussaan vanhaisäntä Erkki Sipinpoika, joka oli jo 74-vuotias eikä enää kyennyt hoitamaan viljelyksiään. Taloa hoitivat muutaman vuoden ajan väliaikaiset viljelijät, kunnes Ilus vuonna 1750 sai uuden isännän. Kiiliäisen ja Iluksen kanssa samankokoinen oli Ryynikkä vaikka sen paikka olikin pari riviä taaempaa, neljännessatoista penkissä. Ryynikän isäntä oli 26-vuotias Matti Erkinpoika. Hän oli Sulkolan Erkin poika, joka oli nuorena päässyt isännäksi naituaan itseään vähän vanhemmatn Annan, leskeksi jääneen Ryynikän emännän.

Kirkkosalissa miesten puolella oli 21 penkkiä, mutta jäljellä olevat kolme Lempoisten taloa eivät sijoittuneet niihin. Tarikalla ja Antilalla oli paikat vasemmalta lehterillä. Tarikassa oli isäntänä 32-vuotias Matti Juhonpoika ja Antilassa 40-vuotias Heikki Matinpoika. Molemmat olivat perineet isännyyden omalta isältään. Nikkilän tila oli vähän edellisiä suurempi, mutta se ei

ollut tavallinen talonpoikaistalo, vaan kruunun sotilasvirkatalo. Siinä asui joskus Porin läänin jalkaväkirykmentin varusmestari, mutta sitä viljelivät lampuodit. Varusmestarin paikka oli tietysti kirkon etuosassa, mutta lampuotit istui oikealla lehterillä. Penkki-jaon aikaan lampuotina oli 26-vuotias Juho Matinpöytä, josta seuraavana vuonna tuli Iluksen isäntä.

Lempeisten muu väki sijoittui sitten säätynsä mukaan. Emännillä oli isäntiä vastaavat paikat kirkon keskikäytävän toisella puolella, sotilaita, palvelusväki ja nuoret istuivat lehtereillä. Mainitsematta on vielä jäänyt lukkari, jolla kirkon palvelijana oli oikeus kuorrissa sijaitsevaan paikkaan heti pappien jälkeen.

Talvella Turkuun

”Ainoa, mitä tämän pitäjän asukkaat voivat myydä, on vilja. He kuljettavat sitä talvisin Turkuun ja maan rautatehtaille.” (Erik Edner)

Vuotuiset kaupunkimatkat kuuluivat Lempeisten isäntien elämänneon. Joka talvi käytiin Turussa, luultavimmin Heikinmarkkinoiden aikaan, jotka pidettiin tammikuun 19—23 päivinä. Muutamana päivänä markkina-aikaa pidennettiin 1700-luvun kuluessa kolmeksi viikoksi, sillä markkinat olivat niin suosittuja, että niille saapui väkeä tuhatmäärin Varsinais-Suomesta, Satakunnasta ja Hämeestä.

Turkuun oli pitkä matka, ja talvipäivät olivat lyhyitä. Matkaa on täytynyt tehdä myös pimeään aikaan, ja sittenkin on jouduttu joitakin kertoja yöpymään kesti-kievareissa. Maantie kulki Akaan kautta ensin Hämeenlinnaan ja sieltä kuuluisaa Hämeen härkätieta Turkuun, mutta talvella saatettiin oikaista järvien yli merkittyyä teitä pitkin, jolloin matkaa kertyi 16 peninkulmaa. Voimme vain kuvitella, millaista oli kulkea päivästä toiseen pakkasviimassa tai pahimmassa tapauksessa lumipyryssä. Kestävyyttä ja lämpimiä turkeja tarvittiin varmasti. Kärsivällisyyttä tarvittiin siten Turun tullipöytäillä, joilla piti joskus odotella kokonainen päivä kaupunkiin pääsyä. Turkulaisia tullimiehiä moitittiin ylimielisiksi ja omavaltaisiksi, ja heidän menettelytavoistaan valitettiin usein käräjillä. Lempeisten isännät tulivat kaupunkiin Hämeentullin kautta, ja tullimaksunsa maksettuaan ajoivat Hämeenkatua pitkin suoraan jollekin kaupungin keskustassa sijaitsevalle torille. Kaupankäynnistä oli tiukat määräykset, ja talonpojilla oli niiden mukaan lupa myydä tuotteitaan ainoastaan torilla, mutta lakia kierrettiin yleisesti. Niinpä Lempeisistä Turkuun tulleet isännätkin todennäköisesti ajoivat vain muodon vuoksi ensin torille, mutta sieltä heti vakituiseen kauppiastuttavansa pihaan. He myivät kauppiaille viljatynnyrinsä ja ostivat tarvitsemansa raudan ja suolan. Kauppiaan vierastuvassa saattoi yöpyä, sillä Turussa oli aina muutakin toimitettavaa. Jos rahaa oli saatu yli välttämättömien tarpeiden, saatettiin ostaa vaimolle ja tyttärille ulkomaisia kankaita tai vaikkapa pyökistä sorvattuja lautasia. Myös yhteisiä asioita hoidettiin, niin kuin seuraavasta pitäjänkokouksen pöytäkirjan pykälästä ilmenee:

”Koska kirkko välttämättä piti ulkopuolelta rapata ja valkaista, päätettiin hankkia tarvittava kalkki. Ja kun herra katselmuskirjuri ja kirkonisäntä Johan Jub-

bus oli jo tilannut turkulaisen herra kauppias Isaac Granqvistin välityksellä viisikymmentä tynnyriä kalkkia, päätettiin, että pitäjäläiset talvella noutavat mainitut 50 tynnyriä kalkkia herra katselmuskirjuri ja kirkonisäntä Jubbusen antamaa maksuosoitusta vastaan, ja säilyttävät kalkkitynnyrit kotonaan, kunnes seuraavana kesänä, jos Jumala suo, ne käytetään.”

Kaupunkimatkoillaan isännät joutuivat usein hoitamaan seurakunnan asioita. Vuosina 1749—50 Lempeälän kirkkoa korjattiin, ja työhön tarvittiin monenlaisia tavaroita, joita ei omasta pitäjästään saanut. Kirkon katon uusimisessa tarvittiin pitkiä köysiä, jotka isäntien oli kuljetettava turkulaiselta hampunkehräälältä Lempeälään. Asiasta oli päätetty pitäjänkokouksessa, samoin kuin kalkkitynnyrien noutamisesta. Tynnyreitä oli niin paljon, että varmasti Lempeisten isännätkin kuljettivat osan niistä. Kauppias Granqvist oli menestyvä turkulainen liikemies, joka myöhemmin perusti tiilitehtaan Aurajoen rantaan lähelle kaupunkia. Omat talonsa ja kauppalikkeensa kauppiat pyrkivät saamaan mahdollisimman lähelle kaupungin keskustaa, joka oli tuomiokirkon ympärillä. Ehkäpä Granqvistin talokin oli siellä, Suurtorin ja Aurajoen yli johtavan sillan tuntumassa. Siellä päin Lempeisten isännät varmaankin ovat asioineet ja nähneet samalla kaiken sen komeuden, mitä Suomen suurimmalla ja vilkkaimmalla kaupungilla oli tarjota. Kaupungin keskustan on täytynyt olla valtava elämys sellaiselle, joka ensimmäistä kertaa tuli Lempeälästä Turkuun. Lempeälässä oli tuolloin vain yksi kivirakennus, nimittäin kirkko, joka sekin oli nykyistä pienempi. Turun tuomiokirkko oli siihen verrattuna suunnattoman suuri, ja kaupungin keskustassa oli lukuisia muita komeita kivirakennuksia.

Turun tuomiokirkkoa korjattiin noihin aikoihin, ja Lempeisten asukkaat joutuivat maksamaan siitä osuutensa, sillä koko maassa oli määrätty kannettavaksi kolme kolehtia tuomiokirkon rakennustöitä varten. Lempeälän kirkossa tämä kolehti oli kerätty juuri tammikuussa 1750. Kaupunkimatalla olevat isännät saattoivat nyt omin silmin todeta, mitä heidän rahoiltaan tehtiin. Joulunpyhinä taas oli kannettu kolehti, joka oli tarkoitettu tuomiokirkon musiikkirehtöörin palkkaukseen. Seurakuntalaisten lienee ollut vaikea kuvitella, mitä sellainen mies kirkossa teki, sillä maalaiskirkoissa kuten Lempeälässä ei ollut vielä urkuja eikä siis minkäänlaista musiikkia. Virret veisattiin lukkarin johdolla ilman säestystä. Turun tuomiokirkossa oli urut, ja niitä soitti musiikkirehtööri Lenning. Aikalaiset ovat kertoneet, miten valtavan vaikutuksen urkujen soitto teki maalta tulleisiin, jotka kuulivat sitä ensimmäistä kertaa. Oli tavallista, että markkinamatalla olevat isännät kävivät kirkossa kuuntelemaan urkumusiikkia. Toivottavasti heidän joukossaan oli myös Lempeisten isäntiä.

Lempeisten väki piispantarkastuksessa

Kirkon penkkijako oli asia, joka puhutti seurakuntalaisia pitkään. Vuodenvaihteen pyhinä käytiin ahkerasti kirkossa, ja jokainen vilkuili siellä ympärilleen nähdäkseen, keitä oli saanut viereensä, eteensä ja taaksensa. Uutta puheenaihetta saatiin pian tammi-

kuun alussa, kun kirkossa kuulutettiin Turun piispan tulosta Lempäälän tarkastusmatkalle. Siihen piti kaikkien pitäjän asukkaiden valmistautua, ja Turun Heikinmarkkinoilla kävijöitten piti ajoittaa matkansa niin, että he ehtivät ajoissa takaisin. Piispantarkastuksesta määrättiin kirkkolaisa seuraavasti:

”Ei pidä yhdengän Sanancuulian ilman laillista estettä sijtä poisoleman, ulosottain nijn monda, cuin Huonetta catzoman ja warjeleman cotia jäämän tarwitan.”

”Joca ilman lailist estettä pois on, se tehkön Sacko Kirkkoon yhden Dalarin.”

Lemmoisissa niin kuin muissakin kylissä alettiin nyt kerrata katekismusta, sillä sitä piispa ja hänen avustajansa kyselisivät, mutta oli muitakin asioita, joista piispan kanssa puhuttaisiin. Edellisenä vuonna oli kirkkoa korjattu, ja pitäjäläiset olivat joutuneet hankkimaan rakennusaineita. Tukkeja oli ajettu metsästä työmaalle, oli hankittu lautoja ja nauvoja, ja vaarit olivat veistelleet kattopaanoja rakennusmestarin antaman mallin mukaan. Joka talosta oli ollut miehiä päivätöissä kirkolla. Näistä toimista oli päästy yksimielisyyteen, mutta pitäjänkokouksen päätös kolmen köyden maksamisesta ja vuokraamisesta oli jäänyt kaijelemaan. Pelättiin, että oli tulossa vielä muitakin maksuja. Kun sotilailla ja rakuunoilla oli tämän lisäksi omia maksukiistojaan kirkon kanssa, piispantarkastusta odotettiin kiihtynein mielin.

Turun piispana oli tuolloin Johan Browallius, 42-vuotias monipuolinen tiedemies. Hän oli ollut Turun Akatemiassa ensin fysiikan professorina ja sitten teologian professorina ennen piispaksi tuloaan. Nyt siis Suomen oppineimpiin lukeutuva mies oli tulossa katsomaan, miten lempääläiset osasivat katekismuksensa ja miten he hoitivat seurakuntaansa. Piispa saapui Lempäälään tammikuun 22. päivänä käytyään sitä ennen jo viidessä pitäjässä tarkastuksella. Hän yöpyi seurueineen pappilassa, ja seuraavana päivänä pidettiin varsinaisen tarkastus.

Täytyy vain ihmetellä, miten kaikki noin tuhat seurakunnan aikuisjäsentä mahtuivat kirkkoon. Siellä he kuitenkin olivat, sakon uhalla, tammikuun 23. päivänä 1750. Ensin kirkkoherra Edner piti lyhyen saarnan ja sitten nousi saarnastuoliin itse piispa. Hän oli tummatukkainen, tukevahko, hyväntahtoisen näköinen mies. Vaikka hän oli syntynään ruotsalainen, hän puhui hyvin suomea. Lempoisten isäntäväet kaikki omilla paikoillaan ja parhaisiinsa pukeutuneina, sotilaat, rakuunat ja piikatytötkin kuuntelivat, kun piispa luki Johanneksen evankeliumista:

”Nijn Maria otti naulan woidetta, callist ja turmelematoinda Nardust, ja woiteli Jesuxen jalat, ja cuiwas hänen jalcans hiuxillans. Nijn Judas sanoi: Mixei tätä woidetta myyty colmeen sataan penningihin, ja annettu waiwaisten? Ei hän sitä sanonut waiwaisten tähden, mutta hän oli waras, ja hänellä oli cuckaro, jossa hän sen candoi cuin annettiin. Nijn Jesus sanoi: Salli hänen olla, hän on sen kätkenyt minun hautamiseni päiväxi: Sillä teidän cansan on aina waiwaiset, mutta en minä aina teillä ole.”

Mitä lienee piispa saarnannutkin tuosta Raamatun kohdasta, rahasta siinä ainakin puhuttiin. Rahasta

puhuttiin samassa tilaisuudessa vielä monta kertaa, mutta sitä ennen piispa ja hänen apulaisensa kuulustelivat seurakuntalaisilta kristinoppia. Siinä joutuivat nyt vanhat arvokkaat isännät ja emännät selvittelemään käskyjä ja uskontunnustuksia samalla tavoin kuin nuoremmatkin. Taitavat saivat kiitosta ja heikkoja nuhdeltiin. Kuulustelun jälkeen naiset ja nuoret saivat lähteä kotiin, mutta miehet jäivät kirkkoon. Asioiden käsittelyä jatkettiin. Lempoislaiset Juho Halkoja ja Erkki Sulkola saattoivat olla tyytyväisiä, kun todettiin, että kuudennusmiehet olivat hoitaneet tehtävänsä hyvin. Seuraavaksi päästiin asiaan, josta pöytäkirja kertoo seuraavasti:

”Koska kirkolla oli vähäiset tulot sekä monenlaisia tarpeita ja maksuja, oli pitäjänkokouksessa heinäkuun 12. päivänä 1748 vahvistettu uusi multaraha ja päätetty, että jokaisesta suuresta ruumiista, joka haudataan kirkkomaahan, maksetaan 1 taalari 16 äyriä, ja lapsen ruumiista 24 äyriä kuparirahaa. Konsistori oli lisäksi määrännyt tämän päätöksen koskemaan myös rakuunoita ja sotamiehiä. Kuitenkin pitäjän rakuunat yhä kieltäytyivät kaikenlaisilla verukkeilla maksamasta tätä maksua.”

Multarahojen lisäksi rakuunoiden kanssa oli kiistaa vielä pienestä lisämaksusta, jota seurakuntalaisilta piti kerätä ehtoollisviinin hankintaa varten. Kun asia tuntui hankalalta, piispa kutsui kaikki rakuunat esiin. Heidän joukossaan oli Lempoisten asukkaita vain yksi, vanha Juho Lustig. Juho kuunteli muiden mukana, kun piispa moitti rakuunoita ensin niskottelusta ja sitten vielä huonosta kristinopin taidosta. Juholla ei pitänyt olla häpeämisen aiheita, sillä rippikirjan merkintöjen mukaan hän tunsikin kohtalaisen hyvin katekismuksensa ja osasi vähän lukeakin. Piispan nuhteet eivät kuitenkaan tehonneet rakuunoihin, he olivat ilmeisesti päättäneet pitää pintansa.

Mitä piispan vastustamiseen tuli, isännät eivät olleet siinä yhtään rakuunoita huonompia. Kun seuraavaksi käsiteltiin maksuja, joita seurakuntalaisten olisi pitänyt suorittaa kirkon korjaustöitä varten, isännät kieltäytyivät niistä ehdottomasti. Ehkäpä Lempoisten isäntien mielipiteet olivat tässä jakautuneet, sillä tuskin Sulkolan ja Halkolan isännät kirkon kuudennusmiehinä saattoivat yhtyä yleiseen vastustukseen. Mitään kovin suurta korkeiden herrojen kunnioitusta ei osoita se, että isännät alkoivat huutaen ja meluten esittää vastalauseitaan piispan läsnäollessa. Lopulta piispa totesi, että jollei muu auttanut, asia piti viedä kuninkaan käskynhaltijalle, mikä olisi suuri häpeä koko seurakunnalle. Tätä ei kukaan halunnut, ja asia lopulta sovittiin.

Jos Lempoisten kestiekievarin krouvi oli sinä iltana auki, siellä varmasti puitiin vielä moneen kertaan piispan kanssa käytyjä kiistoja. Niistäkin puhuttiin myös kotona päreen valossa tai oman saunan lauteilla. Naisväki, joka ei saanut olla mukana muuta kuin katekismuskuulustelun ajan, oli uteliasta tietämään, kuka oli mitään sanonut ja mitä oikein oli tapahtunut. Piispa puolestaan jatkoi tarkastusmatkaansa Pirkkalaan, sieltä Messukylään, Ruovedelle ja moneen muuhun pitäjään. Mahtoiko niissä olla yhtä itsepäistä väkeä kuin Lempäälässä?

Nikkilän Riitan lapsi

Helmikuun 16. päivänä Mottisen Kirsti Tapanintytär lähti kirkolle mukanaan pieni, miltei vastasyntynyt vauva. Nikkilän Riitta oli edellisenä päivänä synnyttänyt tyttären ja pyytänyt Kirstiä sille kummiksi. Kirsti oli Riitan lähinaapuri, mutta kummiksi häntä pyydetiin siksi, että oli kylän arvokkaimpia emäntiä, olihan hänen miehensä Lempäälän jahtivouti ja istui etummaisena Lempoisten väestä kirkossa. Kirstillä oli kummilapsia jo paljon, mutta ei hän nytkään kieltäytynyt, vaan lähti viemään lasta kasteelle yhdessä Tiuralan sotilaspuustellin viljelijöiden Matin ja Annan kanssa, jotka olivat myös lupautuneet kummeiksi.

Lempäälässä oli tapana viedä lapset kasteelle jo päivän tai parin ikäisenä. Tuohon aikaan oli vallalla käsitys, että vastasyntynyt oli erityisen altis paholaisen vaikutukselle. Siksi hänet piti mahdollisimman pian kastaa. Lapsi vietiin kirkkoon, kotona voitiin suorittaa vain hätäkaste. Kirkkoherra itse oli harvoin mukana toimituksessa, yleensä sen hoitivat joko kappalainen Mikael Maexmontanus tai apupappi Simon Justander, edellisen kirkkoherran poika. Tällä kertaa oli paikalla Maexmontanus, joka varmasti tunsu Kirstin hyvin. Kummit asettuivat lapsen kanssa kastemaljan ääreen, ja kappalainen alkoi lukea toimitukseen kuuluvia pitkiä rukouksia ja Raamatun kohtia. Kansan käsityksellä paholaisen vallasta pikkulapseen oli vastineensa kasteaavassa, sillä luettuaan kasteen asetussanat kappalainen kääntyi lapsen päin ja sanoi: "Me-

ne tästä pois sinä saastainen henki, ja anna Pyhän Hengen sias, hänen voimansa kautta, joka on tuleva tuomitsemaan eläviä ja kuolleita." Muutamien rukousten ja evankeliumin kohtien jälkeen pappi kysyi lapsen nimeä, ja kummit ilmoittivat, että nimeksi oli tarkoitus antaa Maija. Nyt alkoi kasteen tärkein osa, johon kummienkin oli osallistuttava. Pappi kysyi pieneltä vastasyntyneeltä: "Uskotko sinä Jumalan päälle, Isän Kaikkivaltiaan, taivaan ja maan Luojan?" Kummit vastasivat lapsen puolesta: "Minä uskon". Näin käytiin läpi koko uskontunnustus, ja lopuksi kappalainen kastoi lapsen Maijaksi. Loppurukousten jälkeksi hän kehotti kummeja sanomaan lapsen vanhemmille, että nämä kasvattavat tämän Jumalan pelossa ja opettivat tämän lukemaan Isä meidän -rukouksen, uskontunnustuksen, käskyt ja muut kristinopin pääkappaleet. Sitten kappalainen otti esiin kirkonkirjan, jossa oli syntyneiden ja kastettujen luettelo. Hän kirjoitti siihen näin:

2/15 2/16 Nikkilä lb Johannes Mathiae
Brigitta Georgii

Maria

Faddrar:

Tiura lb Mathias Michaelis

hu Anna Andrea

Mottilla hu Christina Stephani

MM

Lempäälän kirkonkirjoissa käytettiin ruotsin ja latinan sekoitusta, josta asianomaiset itse tuskin olisivat saaneet selvää, vaikka olisivat osanneet lukeakin. Tiesiköhän Nikkilän Riitta Yrjöntyttä, että hänen nimensä kirjoitettiin Brigitta Georgii? Itse asiassa me emme tiedä, mitä puhuttelunimiä tuon ajan ihmiset käyttivät, sillä vaikka heidät on kirjattu moniin asiakirjoihin, heidän nimensä ovat niissä aina joko ruotsiksi tai latinaksi niinkuin Lempäälässä oli tapana.

Kun Riitan lapsi oli kastettu, kummit veivät sen takaisin kotiin Nikkilään. Lapsen äiti itse ei voinut osallistua kastetilaisuuteen, koska hän makasi vielä lapsivuoteessa. Ja vaikka hän ei olisi synnytyksen jälkeen kauan lepäillytkään, ei hänen sopinut lähteä kodin ulkopuolelle, ennen kuin hänet oli rkokotettu. Tämä tehtiin vasta noin 5–6 viikon jälkeen synnytyksestä. Niinpä helmikuu kului loppuun ja vielä maaliskuukin, ennen kuin Riitan sopi lähteä pappia tapaamaan tulakseen "kirkkoon otetuksi". Hän saattoi mennä papin puheille sakastiin tai sitten ilmoittautua kirkotettavaksi jumalanpalveluksen yhteydessä. Hyvä tapa vaati, että hänellä oli mukanaan papille joku pieni lahja, esimerkiksi kotona valmistettu juusto tai leipä. Jos Riitta kirkotettiin sunnuntaina seurakuntalaisten ollessa kirkossa, hän heti jumalanpalveluksen päätyttyä astui esiin ja kuunteli, kun pappi luki hänelle rukouksen:

"O Kaikkivaltias, Ijankaikkinen Jumala! joka sen siunauksen annoit ihmisen ylitse, koska hänet luonut olit, että hänen pitäisi lisääntymän ja enäntymän, sinä joka myös saman siunauksen jälkeen olet tämän sinun piikas hedelmälliseksi saattanut: katso armollisesti hänen päällensä. Ja niinkuin sinä olet hänen hedelmälli-

seksi ruumiin siunauksen kautta saattanut, niin anna hänen myös hedelmällisen olla hengellisessä siunauksessa, että hän aina lisääntyisi sinun tuntemisessas, ja sinun pyhään käskyis jälkeen aina eläisi, Jesuksen Kristuksen, meidän Herramme kautta. Amen.”

Sitten pappi antoi Riitalle kättä ja sanoi: ”Herra käteköön sinun sisälle- ja ulkoskäymises nyt ja ijan-kaikkisesti. Amen.”

Nyt Riitta oli vapaa taas elämään normaalisti, tapaamaan ihmisiä ja käymään kylällä ja kirkossa. Tämä oli Riitan toinen kirkotus, sillä Maija oli hänen toinen lapsensa. Ensimmäinen oli 3-vuotias Valpuri, joka oli säästynyt edellisen vuoden vaikeilta taudeilta. Silloin useasta Lempoisten talosta oli kuollut lapsia isoonrokoon ja hinkuuskään. Valpuriin eivät taudit olleet tarttuneet, mutta hän itse lienee aiheuttanut jo levottomuutta vanhemmissaan, sillä hän ei oppinut puhumaan. Muutaman vuoden kuluttua kirkonkirjoissa on hänen kohdallaan maininta ”mykkä”.

Maijan syntyessä Nikkilän Riitta oli 34-vuotias. Pari vuotta myöhemmin hänelle syntyi taas tytär, joka kuitenkin pian kuoli. Vuonna 1753 syntyi poika Juho ja sitten vielä Tiina ja Matti kolmen vuoden välein.

Sotamiehen poika — lampuoti — isäntä

Riitta Yrjöntyttären mies Juho Matinpoika viljeli lampuotina eli vuokraviljelijänä Nikkilää, joka oli määrätty Porin läänin jalkaväkirykmentin varusmes-

tarin virkataloksi. Jotkut varusmestarit asuivat puustellissaan eli virkatalossaan, mutta Nikkilän haltija Carl von Phaler oleskeli enimmäkseen Helsingissä. Juho Matinpoika hoiti tilaa, viljeli sitä ja asui lampuodin asunnossa, joka oli niin kuin muutkin talonpoikaistalot.

Juho oli tullut Lempoisiin isänsä sotamies Matti Lembergin mukana. Matin syntyperästä ei ole tarkempaa tietoa, mutta todennäköisesti hän oli lempäläinen, koska oli saanut sotilasnimekseen Lemberg. Tuolloin sotilain sukunimi ei vielä periytynyt lapsille, vaan nämä olivat ajan tavan mukaan Matinpoikia ja -tyttäriä, kun isä oli Matti. Sotamies Lemberg oli asunut Lempoisissa ja väliin Vatsoilassa, ja hänellä oli pojat Juho ja Erkki. Kun sitten Nikkilästä vapautui vuokraajan paikka, koko perhe muutti sinne, ja 21-vuotias Juho alkoi hoitaa lampuodin tehtäviä. Hän hankki itselleen emännän Moisiosta Jutilan Yrjön suuresta tytärparvesta, josta tuli myöhemmin kaksi muuta tytärtä Nikkilään naimisiin.

1700-luvun puoliväli oli vielä jälleenrakentamisen aikakautta, jolloin tilattomalla nuorella miehellä oli mahdollisuus hankkia itselleen hyvä asema. Isonvihan jälkeen vallinnut työvoimapula ei ollut vielääkään täysin ohi, eikä väkiluku ollut ehtinyt kovin paljon kasvaa. Yritteliäälle miehelle löytyi maata ja työtä toisin kuin sata vuotta myöhemmin, jolloin maaseudun tilaton väestö oli moninkertaisesti suurempi. Juho Matin-

poika kuului niihin miehiin, jotka pystyivät nousemaan ruotusotamiehen pojasta talon isännäksi. Viljeltyään sotilaspuustellia muutaman vuoden Juho siirtyi Iluksen isännäksi vuonna 1750. Tosin Juhosta ei tullut tilan omistajaa, mutta eipä kukaan muukaan Lempoisten isännistä omistanut viljelemäänsä maata, sillä tilat olivat joko kruunun hallussa tai, kuten Ilus, Sotavallan Märten Segercrantzin omistuksessa. Isännän asema oli kuitenkin arvostetumpi kuin lampuodin. Ainakin kirkon penkkijärjestyksessä Iluksen isäntä oli paljon Nikkilän lampuotia paremmalla paikalla.

Iluksen talo oli ollut 1700-luvun alkuvuosina autiona, ja Erkki Sipinpoika oli ottanut sen viljelykseen ennen isoavihaa. Erkki asui edelleen talossa vaimonsa Maijan kanssa. Isännys oli aikanaan siirtynyt Erkin pojalle Yrjölle, mutta tämä oli kuollut 32-vuotiaana. Nyt talo oli taas ilman viljelijää. Aution talon viljelyyn ottaja sai muutaman vuoden verovapauden päästykseen hyvään alkuun. Iluksellakin oli verovapausvuosia 1747—1753. Ensin taloa viljeli Vesilahdelta tullut Martti, mutta hän ei jäänyt Lempoisiin. Kun Juho Matinpoika tuli Iluksen isännäksi, hänellä oli vielä kolme verotonta vuotta helpotuksenaan.

Ilukselle muuttaessaan Juholla oli nuori perhe, johon kuului Riitta-emännän lisäksi kaksi pientä tytärtä. Niin kuin jo edellä kerrottiin, lapsia syntyi yhteensä kuusi. Viisi heistä kasvoi aikuiseksi. Mykkä Valpuri eli koko ikänsä kotonaan vajaakykyisenä. Hän ei koskaan päässyt ripille eikä ehtoolliselle, koska hänelle ei voitu opettaa asianmukaisia kristinopin kappaleita. Valpuri kuoli 35-vuotiaana. Vuonna 1750 syntynyt Maija löysi aviomiehen omasta kylästä. Krouvari Kirstin poika lisäksi oli ryhtynyt puusepäksi, oli jo ehtinyt olla kerran naimisissakin, mutta jäänyt pian leskeksi. Hän meni Maijan kanssa naimisiin. Kun Maija vuorostaan jäi leskeksi 40-vuotiaana, hän avioitui uudestaan, nyt Erik Maexmontanuksen kanssa, joka työskenteli kirkon palveluksessa suntiona eli unilukarina.

Iluksen pojat Juho ja Matti naivat myös kotikylästä. Juhon vaimo oli Kiiliäisellä asunut Liisa Juhontytär ja Matin vaimon Anna Kaisan isä oli lastenopettaja Juho Osslander. Jostain syystä pojista ei tullut isännöiden jatkajia Ilukselle, vaan sen viljelijäksi tuli Mottisen Tuomas Matinpoika. Juho ja Matti elivät itsellisinä, siis eräänlaisina maataloustyöläisinä ja mökkiläisinä Lempoisissa. Juhon tiedetään toimineen karjapaimena. Iluksen nuorin tytär Tiina ei hänkään lähtenyt kauas Lempoisista. Hänet nai Maakalan Erkki Erkinpoika.

Kun Juho Matinpojan vaiheet olivat kuvaavia 1700-luvun puolivälin yhteiskunnalle, hänen lastensa elämä oli taas hyvin tyypillistä seuraaville vuosikymmenille. Lempoisiin tuli yhä useampien ammattien harjoittajia, kuten puuseppä ja lastenopettaja, ja yhä useampi mies päätyi maattomaksi mökkiläiseksi. Yhteiskunnan väestörakenne alkoi selvästi muuttua 1800-luvulle tultaessa, ja kylien laitamille syntyi aina vain lisää mökkiasutusta.

Ryynikän isäntä maksaa veroja

Talvella toimitettaviin asioihin kuului ennen aikaan

verojen maksu. Verot eivät nimittäin olleet pelkkiä rahasuorituksia, vaan niitä maksettiin osittain luonnon tuotteina, joiden kuljettaminen sujui talvella parhaiten. Veronmaksun määräaika oli helmikuun 25. päivä, johon mennessä asia oli hoidettava.

Lempoisten Ryynikän isäntä Matti Erkinpoika viljeli keskikokoista tilaa, jonka suuruus oli 3/8 manttaalia. Kun Ylä-Satakunnan ylisen kihlakunnan kruununvoudin kirjuri Jöns Widbohm oli syksyllä tehnyt veroluettelon eli maakirjan, Ryynikän Matin maksettavaksi oli määrätty yhteensä 14 taalaria 23 äyriä hopearahaa. Ryynikkä oli kruunun omistama tila, jolka maksoi veronsa suoraan Pyhällön Heikkilän rusthollille. Rustholleilla eli ratsutiloilla oli velvollisuutena varustaa sotilas ja ratsu armeijaan, ja vastineeksi ne saivat tuntuvan verohelpotuksen. Ratusotilaan varustaminen oli kuitenkin niin kallista, että verohelpotus ei riittänyt korvaamaan sitä. Sen vuoksi rustholleilla augmentteja eli aputiloja, jotka veroja maksamalla avustivat niitä.

Ryynikän Matti siis asioi veroja maksaessaan Pyhällön Heikkilän isännän Matti Matinpojan kanssa. Kun hän jonakin helmikuun päivänä varustihevostaan ja rekeään lähteäkseen Pyhältöön, hänen oli täytynyt aikaisemmin sopia Matti Matinpojan kanssa, miten hän veronsa suorittaisi. Rustholin isännällä oli oikeus määrätä, ottiko hän rahaa, viljaa tai jotain muita luonnontuotteita. Luultavasti Matti lastasi rekeensä yhden tai kaksi viljatynnyriä. Ruis- ja ohratynnyri vastasi noin neljän hopeataalarin veroa. Lempoisissa viljeltiin myös herneitä, ja pari kapallista niitä oli arvoltaan yhden hopeataalarin verran. Matin vetokuorma saattoi vielä sisältyä sianlihaa, voita, heiniä tai pellavia. Rahaakin hän tarvitsi. Käydessään kauppatkalla Turussa viljaa myymässä, hän oli huolehtinut siitä, ettei kuluttanut kaikkia ansaitsemiaan rahojen ostoksiin, vaan jätti tarvittavan summan säästöön veroja varten. Jos Matti oli saanut rahansa seteleinä, niitä oli helppo kuljettaa ja säilyttää verrattuna suuriin kupariplootuihin, joita yhä käytettiin paperirahan ohella. Plootut olivat niin raskaita, että jos Matti olisi maksanut veroistaan neljä hopeataalaria kupariplootuina, niistä olisi tullut kymmenen kiloa painava kuorma. Samasta summasta selvisi yhdellä ainoalla setelillä. Rahaa oli käytössä kahta lajia, nimittäin hopea- ja kuparirahaa. Yksi hopeataalari vastasi kolmea kuparitaalaria, ja jälkimmäisiä käytettiin yleensä maksuvälineinä, vaikka verot olikin ilmoitettu hopeataalareina.

Kun Matti oli saanut kuormansa kokoon, hän lähti kuljettamaan sitä Pyhältöön. Talvella sinne saattoi mennä jäätä myöten pitkin Liponselkää. Rusthollien augmentitalot olivat yleensä lähiseudulla, niin ettei veronmaksumatka ollut kovin pitkä. Augmenttitalonpoika joutui käymään rusthollissa muulloinkin, sillä veroihin sisältyi päivätyötä. Monet talonpojat olisivat mieluummin maksaneet senkin rahalla, sillä työpäivät olivat tarpeen omassa talossa. Ryynikän Matin oli vaikea ehtiä päivätyöhön, sillä hän oli ainoa mies talossaan. Matti oli 26-vuotias, mutta silti jo kokenut isäntä. Hän oli tullut Ryynikkään viisi vuotta aikaisemmin naituaan leskeksi jääneen emännän Annan. Matti oli

Lempoisista kotoisin, Sulkolan isännän Erkin poika. Anna oli tullut Hauralasta ensimmäisen miehensä kanssa, mutta tämä oli muutaman vuoden päästä kuollut. Anna oli Mattia kahdeksan vuotta vanhempi, ja hänellä oli pieni poika, kun hän meni uudelleen naimisiin. Tuntuu siltä, että kyseessä oli sekä Matin että Annan puolelta järkiavioliitto. Matti sai 21-vuotiaana talon viljeltäväkseen, ja Anna sai miehen, sillä tuskinpa hän olisi yksin pystynyt taloa hoitamaan.

Ryynikän Matin veronmaksu oli pääosaltaan aivan henkilökohtaista kanssakäymistä rusthollari Matti Matinpojan kanssa. Mutta eivät Matin verot olleet tässä kaikki. Sama kruununvoudin kirjuri, joka teki luetelon pääverosta eli maakirjan, laati myös kymmenysluetelon ja suostuntaveroluettelon. Edellisen mukaan Matin oli maksettava 18 äyriä hopearahaa, josta meni 12 äyriä kruunulle ja 6 äyriä kirkolle. Kymmenysvero laskettiin kylvöalan mukaan, ja vuonna 1749 Ryynikän kylvömääräksi oli ilmoitettu 2.4 1/2 tynnyrialaa. Suostuntaveroa Matti maksoi 24 äyriä.

Kruununvoudin kirjuri laati luettelonsa syksyllä sadonkorjuun jälkeen. Alkuvuodesta pitäjään saapui henkikirjoittaja vielä yhtä veroluetteloa tekemään, ja hyvissä ajoin ennen hänen tuloaan kuulutettiin, että jokaisen isännän oli saavuttava tiettyyn paikkaan ilmoittamaan väkensä. Paikalla olivat pitäjän lautamiehet ja kirkon kuudennusmiehet valvomassa toimistusta. Lempoisissa Juhon Halkola ja Erkki Sulkola hoitivat näitä tehtäviä. Kirkkoherra tai kappalainen oli myös mukana, ja hänen oli verrattava annettuja tietoja kirkonkirjoihin. Jokaisen yli 15-vuotiaan ja alle 63-vuotiaan piti maksaa henkirahaa, ja kirkonkirjojen tietoja tarvittiin pitäjäläisten ikää ilmoitettaessa, sillä niihin oli merkitty jokaisen syntymäaika. Ryynikän Matti ja Anna maksoivat kumpikin 12 hopeaäyriä henkirahaa.

Kirjurit tekivät paljon työtä, byrokratiaa riitti jo 1700-luvulla. Joka vuosi jokainen isäntä kirjattiin ainakin kolmeen eri veroluetteloon sekä henkikirjaan. Byrokratian ansiota on, että tiedämme nyt näinkin paljon yli kaksisataa vuotta sitten eläneestä Ryynikän Matista.

Kestikievari ja käräjätalo

Lähellä sitä risteystä, missä idästä Sääksmäeltä ja etelästä Akaalta tulevat maantiet kohtasivat, oli Lempoisten kestikievari. Vieras tunnisti sen kievaritalon seinään ripustetusta kyltistä, johon oli kuvattu Ruotsin valtakunnan kolme kruunua ja toiselle puolelle kaksi pitkävirtista piippua ja oluttuoppi. Näkyvällä paikalla talon seinällä oli myös taulu, jossa ilmoitettiin, että seuraava kestikievari oli Raholassa vähän yli kahden peninkulman päässä ja että kyyti sinne maksoi kymmenen hopeaäyriä.

Lempoisten kestikievari oli ollut toiminnassa vuodesta 1732 lähtien. Se sijaitsi Antilan talon tontilla, samoin kuin Antilankin, omisti Sotavallan karanonhera Märten Segercrantz. Kievari oli tuottava yritys, sillä Lempäälän läpi kulkevat maantiet olivat vilkkaita. Lain mukaan kievarin piti ”sohtullisen maxon edestä matcustawaisille lainaman huonetta ja tallia”. Huone, tarpeelliset kynttilät ja lämmitys maksoivat kym-

menisen hopeaäyriä. Kievarin pitäjän tehtävistä säädettiin myös, että ”hän mahta myydä wijna ja olutta, cannuittain ja tuopeittain, ja ruoca calua, cuin hän taita ja woi pitä.” Aterian hinta oli sama kuin huoneen.

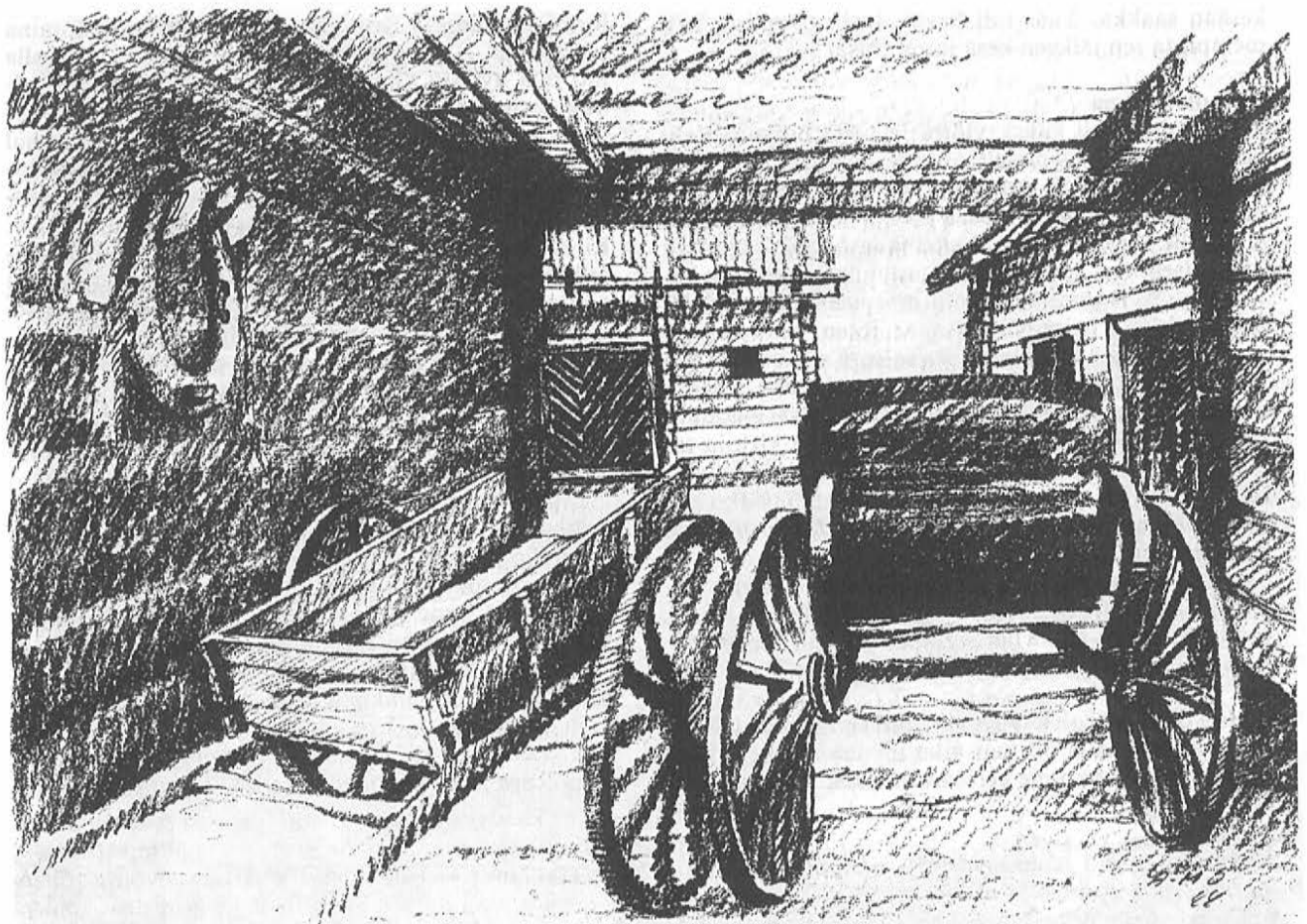
Lempoisten kievarin krouvia emännöi 42-vuotias Kirsti Joakimintytär, jolla oli 11-vuotias poika lisakki. Työvoimaa on täytynyt olla enemmänkin, ehkä Antilan talon väki on osallistunut majatalon hoitoon, ja ehkä siellä ovat auttaneet muutamat Lempoisissa asuvat sotilaiden lesket. Krouvissa tarjoiltava viina poistettiin Sotavallan kartanossa, ja kun Märten Segercrantz omisti Lempoisissa Antilan lisäksi Iluksen, Motisen ja Kiiliäisen talot, näiden isännillä oli velvollisuutena kuljettaa viina Sotavallasta Lempoisten kestikievariin. Missä määrin krouvi oli oman kylän miesten kohtaamispaikka, sitä emme tiedä. Paloviinaa sai vielä 1750-luvulla valmistaa vapaasti, ja sen kotipoltto ja juominen oli aivan yleinen tapa.

Lempoisten kestikievari oli yleensä vilkas, mutta kaksi kertaa vuodessa siellä oli aivan erityisen paljon väkeä, sillä siellä pidettiin Lempäälän ja Vesilahden kihlakunnan käräjät. Talvikäräjät oli pidettävä Nuutinpäivän ja huhtikuun välisenä aikana ja syyskäräjät syyskuun ensimmäisen ja marraskuun viimeisen päivän välillä. Käräjien ajankohta piti kuuluttaa saarnaatuolista kymmentä viikkoa aikaisemmin.

Helmikuun 12. päivän aamuna vuonna 1750, kun talvikäräjät alkoivat, virkamiehet ja käräjäkansa saapuivat kievaritupaan kirkosta, jossa oli pidetty tavanmukainen käräjäjumalanpalvelus. Siinä tulivat nimismies Magnus Gabriel Gadd ja kruununvouti Johan Vialenius sekä heidän kirjurinsa, lautamiehet, joiden joukossa oli Lempoisten Sulkolan Erkki Juhonpoika, ja Lempäälän ja Vesilahden isäntiä. Maaherra oli joulukuussa kuuluttanut, että kaikkien oli tultava käräjien alkuun käsittelemään eräitä yhteisiä asioita.

Tuomarit ja lautamiehet asettuivat paikoilleen, käräjärauha oli julistettu, ja lautamiehiä oli muistutettu heidän velvollisuuksistaan. Käräjät saattoivat alkaa. Maaherran kuulutuksessa mainitut asiat otettiin esiin. Ensimmäisenä oli paloavun uudelleen järjestely, uusista maksuista sopiminen. Järjestelmä sinänsä oli tuttu, sillä tulipalon sattuessa pitäjän talolliset olivat tottuneet maksamaan vahinkoa kärsineelle isännälle tietyn avustussumman. Toinen maaherran esityksistä koski piirilääkäriin palkkaamista Turun ja Porin läänisiin. Jokaisen talon tuli tästä lähtien maksaa maksu hopeaäyriä vuodessa lääkäriin palkkaa varten. Toisin kuin paloapu, tämä oli uusi asia, eikä lääkäriin palkan maksuun yleensä oltu kovin innostuneita. Virallisen lääketieteen tarjoama apu ei vielä pitkään aikaan tavoittanutkaan maaseudun asukkaita, vaan sairaudet parannettiin perinteisin kotikonstein.

Tämän jälkeen käräjät jatkuivat yksityisten henkilöiden jutuilla. Vesilahdella oli Kouvon sotilaspuustelissa ollut tulipalo, jossa oli tuhoutunut muutamia ulkorakennuksia sekä jonkin verran viljaa. Nimismies ja kaksi lautamiestä olivat käyneet arvioimassa vahingot ja todenneet ne viidensadan kuparitaalon suuruisiksi. Päätettiin, että puustellissa asuva kapteeni Granfelt saisi asianmukaiset palokorvaukset. Muut jutut olivat tavanomaisia käräjäasioita. Joku talollinen hanki

vahvistuksen perintöoikeudelleen, jotkut naapurukset sopivat rajakiistojaan. Lempoisten asukkaille ei tällä kertaa ollut mitään kärkeä, mutta Antilan kestikievarin tilannetta käsiteltiin. Kestikievari tarvitsi paljon kyytihevosiä, sen omat hevoset ja lähistöltä määrätty kyytiapu eivät riittäneet matkustajien sujuvaan palveluun. Käräjillä määrättiin, että kaikkien Lempäälän talojen oli osallistuttava kyytien järjestämiseen.

Käräjät päättyivät helmikuun 14. päivänä. Nimismies ja kruununvouti sijoittivat tärkeät asiakirjat käräjätuvassa säilytettävään kihlakunnan arkuun, johon heillä ja lautamiesten vanhimmalla oli avain. Joku kirjureista otti pöytäkirjan mukaansa puhtaaksi kirjoitusta varten. Käräjäväki lähti kotiin, ja elämä Lempoisten kylässä palautui ennalleen.

Kevättalven tapahtumia

Vuoden 1750 alku oli ollut tapahtumarikas. Tavanomaisten markkinamatkojen, käräjien ja veronmaksamatkojen lisäksi oli ollut vielä piispantarkastus. Oliin helmikuun loppupuolella, laskiaisien tienoilla. Vaimot kävivät katsomassa Nikkilän pientä tyttövauvaa, ja Sulkolan miniä Riitta odotti toisen lapsensa syntyvän pian. Riitan ensimmäinen lapsi oli kuollut edellisen talven ankariin tauteihin vain vuoden vanhana. Tarikan piialle Beatalle helmikuun loppu oli merkittävää aikaa, sillä hänet vihittiin silloin avioliittoon.

Sulhanen oli Sotavallan kartanossa renkinä palveleva Matti Rekonpoika. Beata ei kuitenkaan päässyt heti muuttamaan miehensä luokse, sillä hänet oli palkattu Tarikalle vuodeksi, ja tavan mukaan pesti päättyi Mikkelinpäivänä syyskuun lopussa.

Sulkolan miniän lapsi syntyi maaliskuun alussa. Se oli poika ja sai nimekseen Erkki, ilmeisesti isoisänsä mukaan. Pojalla oli useita kummeja, heidän joukossaan taas Mottisen Kirsti.

Huhtikuun alussa Lempoisissa vihittiin toinekin pari. Halkolaan oli muuttanut nuori sotamies Simo Heikinpoika, joka sai sotilasnimekseen Lemberg. Simo tuli kotikylästään Vatsoilasta, ja sieltä hän toi mukanaan morsiamenkin, Maija Matintyttären. Tämäkään aviopari ei saanut asua yhdessä, sillä Simo joutui Helsinkiin. Lieneekö hän ollut komennuksella Viaporin linnoituksella, jota juuri silloin rakennettiin?

Kevättalven tapahtumiin kuuluivat vanhastaan lukinkerit. Pappi pakkasi kirkonkirjat tukevaan nahkalaukkuun ja lähti kiertämään pitäjää ja kuulustelemaan katekismusta ja lukutaitoa. Samalla kerättiin joitakin kirkon maksuja, esimerkiksi ehtoollisviinin hankintaan tarvittavia rahoja.

Talvi näytti sujuneen onnellisesti Lempoisissa, sillä kaksi tervettä lasta syntyi ja kaksi paria vihittiin. Mitään vakavia tauteja tai kuolemantapauksia ei ollut. Edellisenä kesänä oli saatu normaali sato, ja sellaisina vuosina Lempäälässä oli ravinto turvattu seuraavaan

kesään saakka. Taas tuli kevät, tosin tavallista kylmempi, ja sen jälkeen kesä ja suotuisat säät.

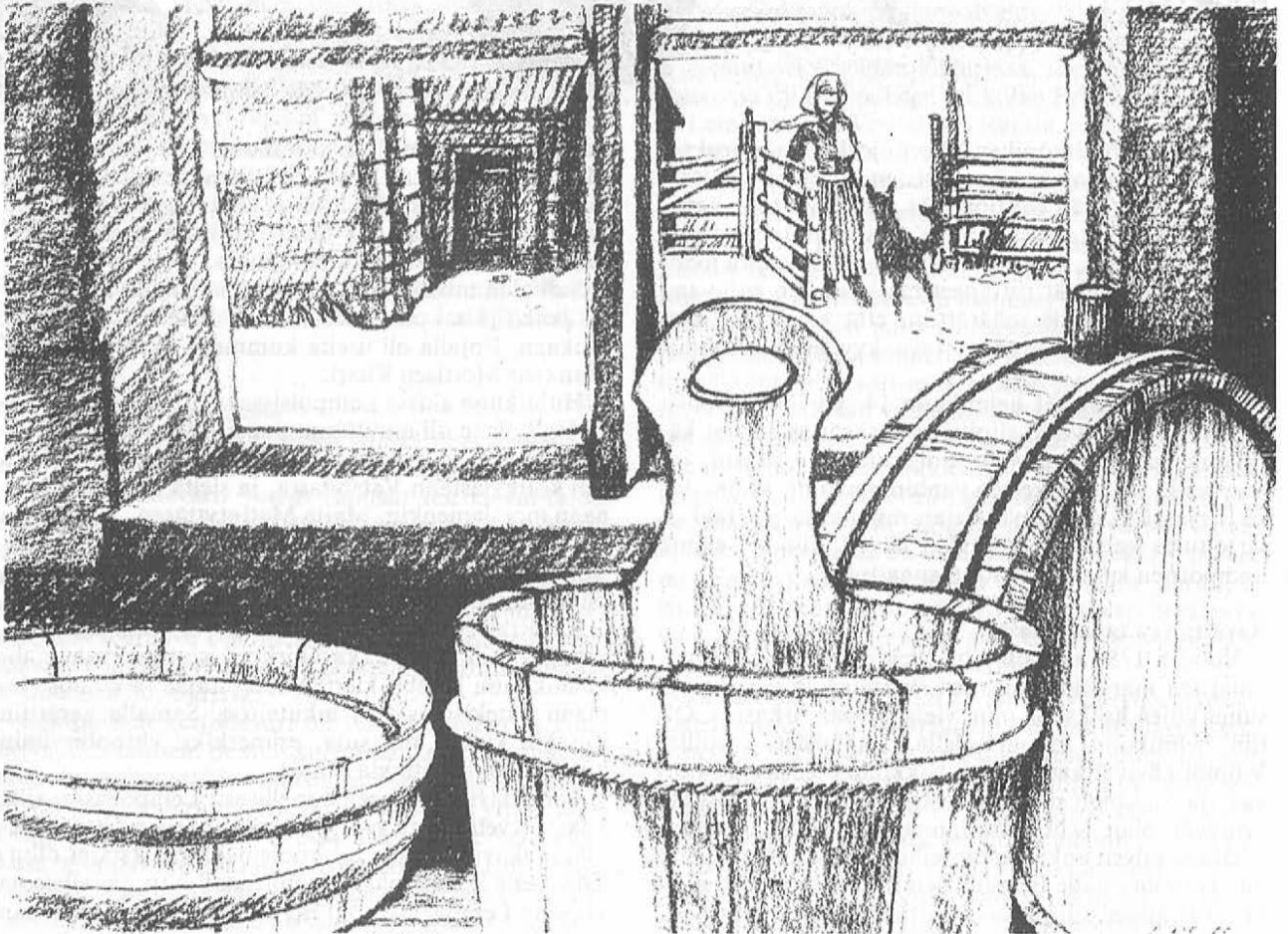
Halkolan Anna

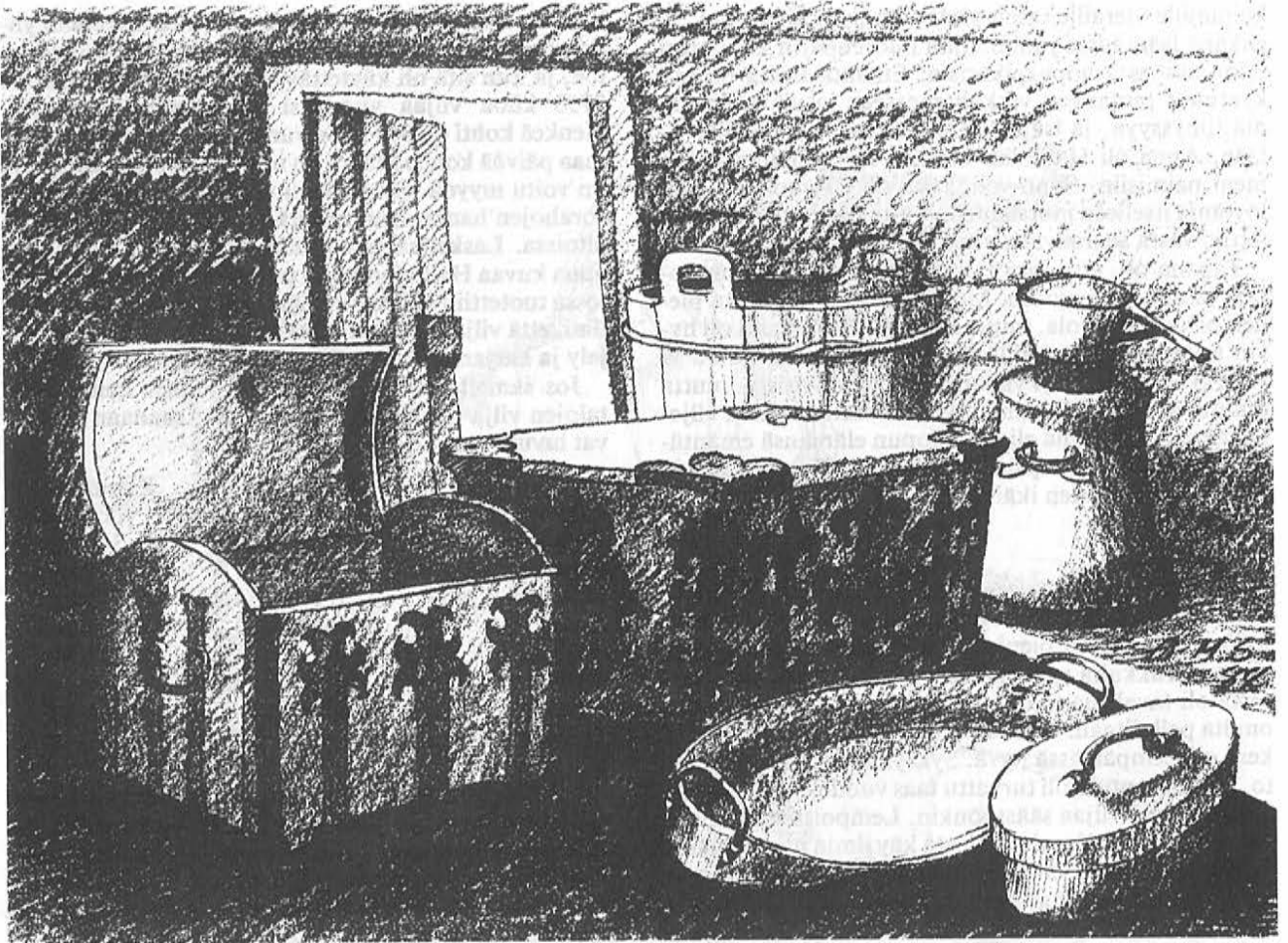
Halkolassa oli kaksi tyttärtä ja neljä poikaa. Vanhempi tyttäristä oli nimeltään Anna, ja hän oli 16-vuotias. Keväällä 1750 Anna opiskeli ahkerasti katekismusta, sillä hänen oli määrä päästä ensimmäistä kertaa ripille ja ehtoolliselle. Lukemaan Anna oli oppinut jo aikaisemmin, ja hän oli saavuttanut siinä melko hyvän taidon. Annan äiti Beata ja isoisä Jaakko olivat erinomaisia kristinopin taitajia, joten he pystyivät opettamaan sitä lapsilleenkin. Talossa ei ollut yhtään kirjaa, vaikka se oli Lempoisten vaurain talo. Kirjoja omistivat vain papit ja kartanonherrat, eivät talonpojat. Miten lukemaan opetteleminen ilman kirjoja tapahtui, mahtoiko lukkari lainata katekismusta tai ABC-kirjaa lukemaan opetteleville vai kävivätkö nämä lukkarin luona? Lempäälässä joka tapauksessa huolehdittiin hyvin siitä, että nuoret oppivat lukutaidon, vanhemmassa väessä oli monia, joilta se puuttui. Annan isä Juho Rekonpoika esimerkiksi ei lainkaan osannut lukea, vaikka hän oli seurakunnan luottamushenkilö eli kuudennusmies ja myöhemmin lautamieskin.

Halkolan väki oli käynyt viimeksi ripillä joulupäivänä, joten keväällä oli taas aika mennä sinne. Ripillä käytiin kaksi tai kolme kertaa vuodessa, aina koko ta-

lonväki yhdessä. Kun sinne lähdettiin sunnuntaina toukokuun 7. päivänä, oli Annakin mukana. Kirkolla piti olla hyvissä ajoin ennen jumalanpalveluksen alkua, ja isäntä Juho Rekonpoika meni heti papin puheille ilmoittamaan koko väkensä ripille. Pappi kutsui sitten kaikki ilmoittautuneet sakastiin tai kuoriin, jossa toimitettiin yhteinen synnytunnustus ja synninpäästö. Ilman rippiä ei kukaan saanut mennä ehtoolliselle. Kirkkolaki kehotti saarnamiehiä ”manaman heitä (ripillä kävijöitä), että he hyvin valmistetut Christillisel ajattelemisel, caicein suurimall Jumalisudella, totisel Uscolla, sydämen nöyrydellä, Hiljaisudella, Siweydelä ja raittiudella edesastuwat tälle pyhäl Ehtoolliselle, ja sitte wälttawät caicikia pahendawaisten seura, Tantzamista, kelwottomia Spelejä, Korttei ja Terningeitä, nijn myös muita sencaltaisia, cuin Jumalisen Halun sydäimestä poisajawat, ja Sabbatin turmelewat.”

Ripin jälkeen Halkolan väki osallistui jumalanpalvelukseen, ja sen päätteeksi jaettiin ehtoollinen heille ja muille samana sunnuntaina ripillä käyneille. Tällä kertaa oli mukana melkein koko Lempoisten kylän väki, ja heistä Anna oli ainoa ensikertalainen. Vaikka ripille pääsy tapahtui suunnilleen samanikäisenä kuin nykyään ja opetuksen pääkohdatkin olivat samoja, Annalla ei ollut joukkoa tovereitaan ympärillään, niin kuin nykynuorilla, kun hän ensi kertaa nautti ehtoollista, vaan hän meni alttarille vanhempiensa, isovanhempiensa ja 20-vuotiaan veljensä Simon kanssa. Oli-

han Anna käynyt säännöllisesti kirkossa perheensä kanssa, ja kirkon alttari oli tullut hänelle tutuksi, kun hän oli sitä katsellut nuorten lehteriltä. Kirkon valkoiseksi kalkittua kuoriosaa koristi vain ikkuna ja siitä sisään säteilevä auringon valo, ja ylhäällä kuoripalkissa riippui suurikokoinen ristiinnaulittua Kristusta esittävä puuveistos, joka oli maalattu voimakkein värein. Kristuksen molemmin puolin olivat Pyhä Markus, Matteus, Luukas ja Johannes. Vaikka kirkko oli tuttu, oli silti outoa ja jännittävää mennä itse ensi kertaa alttarille. Annalle se merkitsi nyt, paitsi ehtoolliseen osallistumista, myös pääsyä aikuisten kirjoihin, ja sitä hän kaikkien nuorten tavoin oli jo innokkaasti odottanut.

Ripille päässeitä, naimattomia nuoria ei Lempoisissa ollut monta. Kiiliäisen nuoren isännän sisar Kaisa oli 20-vuotias, ja hänen tiedettiin aikovan pian naimisiin. Sulhanen oli sotamies Jaakko Lemström. Tyttöjä ei sitten ollutkaan muita kuin Antilan Riitta ja Iuksen piika Maija, mutta he olivat vasta viidentoista eivätkä olleet vielä päässeet ripille. Nuoria miehiä oli kolme. Sulkolan Erkki oli 23-vuotias, ja hänellä oli jo morsian katsottuna Korkeamäen Tappuralla. Nikkilän Erkki oli lampuoti Juhon Matinpohjan nuorempi veli. Hän oli kahdenkymmenen, ja hänen tiedettiin suunnittelevan vaimon hankintaa samasta talosta Moisiosta kuin hänen veljensä Juhon vaimo oli kotoisin. Mottisen Heikki oli ainoa vielä vapaa nuori mies. Hän oli 20-vuotias.

Lieneekö hän jo tuolloin ollut kiinnostunut Halkolan Annasta, sen tiedämme kuitenkin, että Annasta tuli hänen vaimonsa seitsemän vuotta myöhemmin.

Anna ja Heikki vihittiin joulukuun 28. päivänä 1757. Anna oli silloin 23-vuotias, mikä oli hyvin tavallinen naisten naimaikä. Hän oli ehtinyt kotonaan oppia emännän työt ja valmistaa itselleen kunnan kapiot. Annan myötäjäiset oli kirjattu hänen isänsä Juhon perukirjaan muutamaa vuotta myöhemmin, joten tiedämme, että hän sai lehmän ja neljä lammasta sekä puolitoisata tynnyriä ruista ja puoli tynnyriä ohraa. Kotiaan varten hän sai ryijyn, peitteen ja lammaskäpälän, kaksi lakanaa ja tyynyn. Tavaroihinsa säilytystä varten Anna sai kirstun, jossa oli lukko ja avain. Myötäjäisinä saaduista vaatteista arvokkain oli punainen verkahame. Sen lisäksi oli kaksi röijyä, joista toinen oli saksalaista sarssikangasta, pellavainen hame ja sininen sarssihame sekä käsiineet. Annan myötäjäisten arvo oli yhteensä 183 kuparitalaaria.

Suuren talon tyttärenä Annalle on varmasti pidetty komeat häät. Oli tavallista viettää hääjuhlia joulun ja uudenvuoden välisenä aikana. Silloin ainakaan ei kenelläkään ollut työesteitä, vaan kaikki pääsivät häihin. Ehkä häävalmistelut sujuivat myös käytännöllisemmin yhdessä jouluvalmistelujen kanssa. Ruokia tehtiin ja viinaa keitettiin, Halkolassa oli siihen tarkoitukseen iso kuparinen viinapannu. Pöytään pantiin arvok-

kaimmille vieraille talon yhdeksän pyökkilautasta, ja ehkäpä isäntä itse joi maljan nuorenparin kunniaksi talon ainoasta hopeapikarista. Emäntä Beata oli pukeutunut punaiseen verkkahameeseen ja vihreään damastimyssyyn, ja isännällä oli harmaa sarkatakki yllään. Anna oli Halkolan lapsista ensimmäinen, joka meni naimisiin. Simo-veli, joka oli 27-vuotias oli jo löytänyt itselleen morsiamen, mutta hänen häitään vietettiin vasta seuraavana vuonna.

Tapana oli, että ison talon tytär nai ison talon pojan, ja niin kävi nytkin. Mottinen tosin oli vähän pienempi kuin Halkola, mutta Mottisen Heikin isä oli hyvin arvostettu mies, sillä hän oli jahtivouti. Anna ja Heikki asuivat aluksi vähän aikaa Lempoisissa, mutta muuttivat sitten Häihenmatkaan Penttilän taloa viljelemään. Siellä Anna eli koko lopun elämänsä emäntänä, sai muutamia lapsia, jäi leskeksi 57-vuotiaana ja kuoli itse 66 vuoden ikäisenä.

Suotuisa kesä

Entisajan suomalaisen elintaso oli vaihteleva ja säästä riippuvainen. Tietysti oli aina köyhiä ihmisiä, joilla ei ollut kuin pieni tilkku viljeltävänä, ja toisaalta varakkaita suurtilallisia, mutta suurin osa väestöstä oli tavallisia talonpoikia, jotka saivat elantonsa omilla pelloiltaan. Vuoden 1750 säästä tiedämme, että kesä oli Lempäälässä hyvä. Syksyllä saatiin runsas sato, ja toimeentulo oli turvattu taas vuodeksi eteenpäin. Jotkut saivat viljaa säästöönkin. Lempoisten talot olivat erikokoisia. Veroluettelosta käy ilmi niiden mantaaliluvut, mutta ehkä kymmenlyluettelossa olevat kylvömäärät kertovat havainnollisemmin viljelyn laajuudesta. Suurin talo oli Halkola, siellä kylvettiin 6 tynnyriä ja 4 kappaa. Pienimmät kylvöt olivat Tarikalla ja Ryynikällä, molemmilla vain 2 tynnyriä ja 4 1/2 kappaa. Tynnyrillinen viljaa painoi 13 leiviskää eli 110 kiloa, ja siihen mahtui 32 kapallista. Kun sato tuohon aikaan oli yleensä 6-kertainen, voidaan laskea, kuinka paljon viljaa kukin talo tuotti.

Kun suurimmassa talossa Halkolassa kylvettiin runsaat kuusi tynnyriä, laskettiin satoa 38 tynnyriä. Suurin osa viljasta oli ruista, joten voimme laskea sadon rahallisen arvon, kun tiedämme, että ruistynnyrin hinta oli noin 13 kuparitaalaria. Vähennetään kuitenkin ensin siemenvilja, ja lasketaan sitten $13 \times 32 = 416$ kuparitaalaria. Verot ilmoitettiin hopeataalareina, jotka olivat kolme kertaa arvokkaampia. Sadon arvo oli siis $416 : 3 = 138,7$ hopeataalaria. Vuoden 1750 veroluettelossa Halkolalla on veroja yhteensä noin 30 hopeataalaria. Verot olivat suunnilleen 22 % sadon arvosta. Ansaikseen veroihin tarvittavat rahat Juhon oli myytävä viljaa noin 30 hopeataalarin arvosta eli 7 tynnyriä ruista. Kun tämä vähennettiin tilan nettotuotosta, joka oli 32 tynnyriä, jäljelle jäi 25 tynnyriä viljaa omiin tarpeisiin.

Halkolassa oli suuri perhe, joten viljaa kului paljon omassa talossa, varsinkin kun se oli pääasiallinen ravintoaine. Isännän ja emännän lisäksi talossa asuivat vanhaisäntä ja -emäntä, jotka saivat muutaman tynnyrillisen viljaa syyntinkisopimuksensa mukaan. Perheessä oli kuusi lasta, joita vanhin oli 20-vuotias ja nuorin vuoden ikäinen. Tilan tuotolla piti ruokkia

kahdeksan aikuista, jos kolme nuorinta lasketaan yhdeksi aikuiseksi. Kun tynnyrillinen viljaa painoi 110 kiloa, ja kun sitä oli käytettävissä 25 tynnyriä, saamme 2750 kiloa viljaa vuodeksi kahdeksalle aikuiselle. Henkeä kohti oli 344 kiloa vuodessa eli noin 940 grammaa päivää kohti. Määrä on niin suuri, että halkolassa on voitu myydä viljaa enemmänkin kuin pelkkien verorahojen hankintaan tai sitä on voitu säästää omissa aitoissa. Laskelma ei voi olla tarkka eikä myöskään anna kuvaa Halkolan koko taloudesta, sillä tietysti talossa tuotettiin muitakin. Mutta monista lähteistä käy ilmi, että vilja oli ainoa merkittävä tulolähde, muu viljely ja karjanhoito tuotti vain kotitarpeiksi.

Jos samalla tavalla lasketaan muiden Lempoisten talojen vilja henkeä kohti vuodessa, saadaan seuraavat luvut:

Talo	Mantaali	Kylvö	Kiloa/henk. vuodessa
Halkola	5/8	6.4	344 kg
Sulkola	5/8	5	291 kg
Mottinen	7/16	4.15	316 kg
Antila	3/16	3.28	311 kg
Ilus	3/8	3.27	327 kg
Kiiliäinen	3/8	3.20	254 kg
Ryynikkä	3/8	2.4 1/2	216 kg
Tarikka	3/16	2.4 1/2	232 kg

Nikkilä on jätetty pois tästä vertailusta, koska sen asema sotilasvirkatalona on erilainen, ja toisaalta siksi, että sen lampuuti Juho Matinpoika perheineen on tässä jo laskettu Iluksen talon väeksi. Taulukosta näkee, että mantaali- ja kylvömäärät eivät aina vastaa toisiaan. Pienessä Antilassa oli suhteellisen paljon kylvöä, ja koska suurin osa veroista määrättiin mantaalin mukaan, Antilan nettotuotto oli suuri.

Lempoisten pellot olivat 1700-luvun puolivälissä vielä sarkajaossa. Kyläkuunta omisti yhdessä pellot, jotka oli jaettu talojen kesken kapeisiin sarkoihin niiden mantaaliluvun mukaan. Peltoja oli eri paikoissa, joten yhden talon maat sijaitsivat hajallaan toisten joukossa. Järjestelmän vuoksi kylän asukkaiden oli tehtävä yhteistyötä, josta käytetään nimitystä vainiopakko. Kun peltoöiden aika tuli, Lempoisten kaikkien talojen väen piti lähteä tekemään niitä yhtä aikaa. Lempoisissa pellot olivat joko savimaata tai hiekansekaista multaa, mutta viljelyä vaikeutti lannoituksen puutteellisuus. Karjanlanta pyrittiin jatkamaan kuusenhavuilla, mutta työ oli vaivalloista, sillä kylän omistamat kuusimetsät sijaitsivat yli peninkulman päässä. Seutu ei ollut muutenkaan karjanhoidolle kovin sopivaa, sillä niityt ja laitumet olivat heikkoja ja kuivia.

Lempoisten peltoihin kylvettiin ruista ja vähän ohraa. Viljan lisäksi kasvatettiin herneitä, ja nauriita saatettiin vielä viljellä kaskissa. Talojen lähellä oli kaali- ja lantumaita. Perunaa ei vielä viljelty, vaikka se ei aivan tuntematon ollut, sillä viranomaiset olivat kehottaneet siihen, viimeksi edellisen vuoden kärkeillää, ja joissakin Lempäälän taloissa sitä oli kokeiltu. Jotkut olivat innokkaita jatkamaan perunanviljelyä, toiset taas katsoivat, ettei se näillä seuduilla menestynyt.

Kun karja pääsi keväällä laitumelle, se oli talven jäljiltä erittäin heikossa kunnossa. Kesän kuluessa se vahvistui, ja alettiin saada taas maitoa, josta tehtiin voita ja juustoa. Maidon saanti loppui jo alkutalvella ennen joulua. Karjaa pidettiinkin pääasiassa lannantuotannon takia, eikä sen hoitoon talven aikana uhrattu enempää kuin oli tarpeen eläinten hengissä pysymiseen. Lempoisten talojen karjamääristä ei ole muita

tietoja kuin Halkolan talon karja, joka lueteltu isäntä Juho Rekonpojan perunkirjassa vuodelta 1762. Koska Halkola I oli suurin talo, voidaan olettaa, että muissa taloissa on ollut eläimiä vähän vähemmän. Halkolassa oli neljä lehmää, sekä mustia että punavalkoisia.

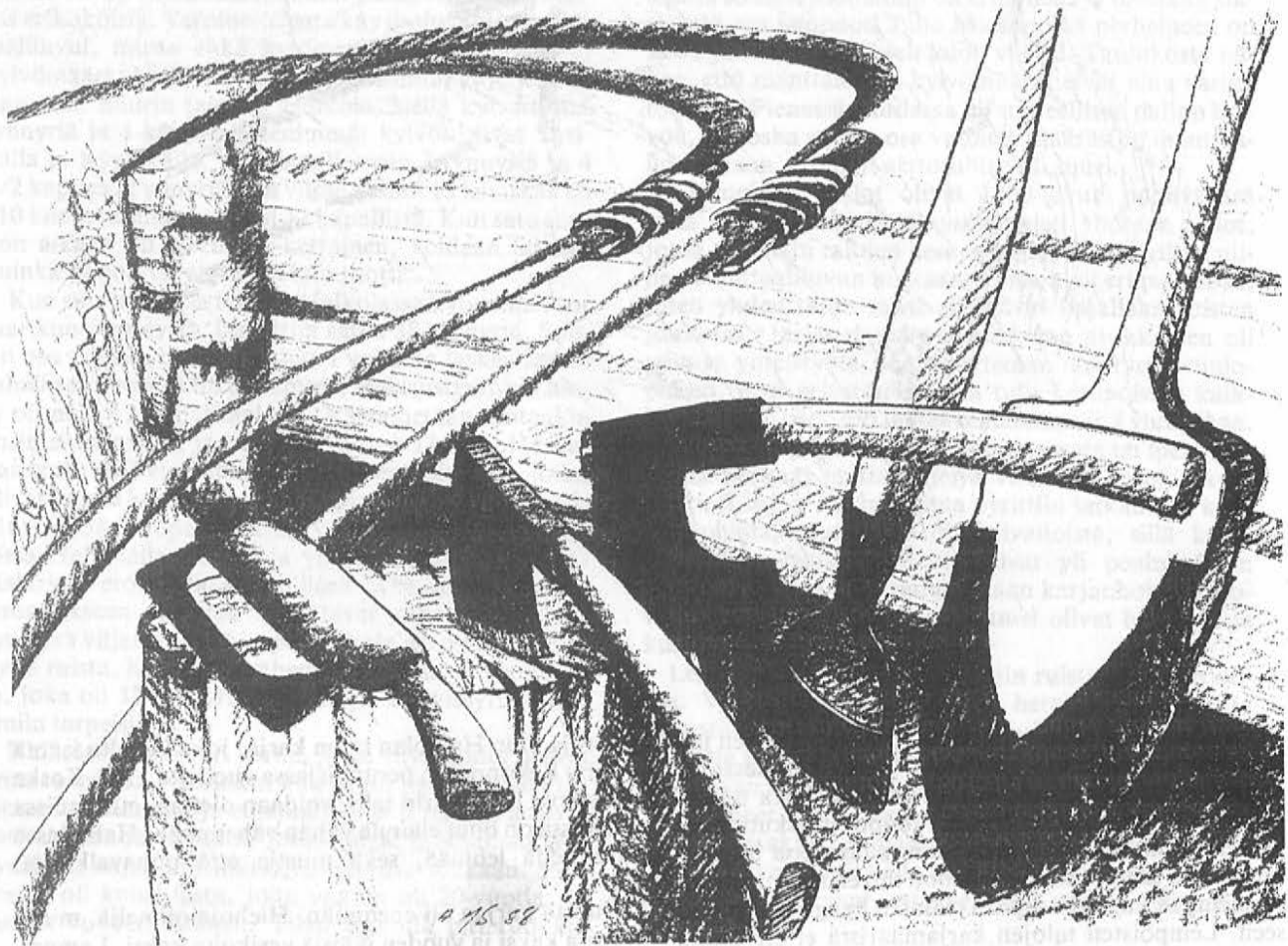
Nuorta karjaa oli enemmän. Hiehoja oli neljä, mullikoita kaksi ja vuoden ikäisiä vasikoita kaksi. Lampai-

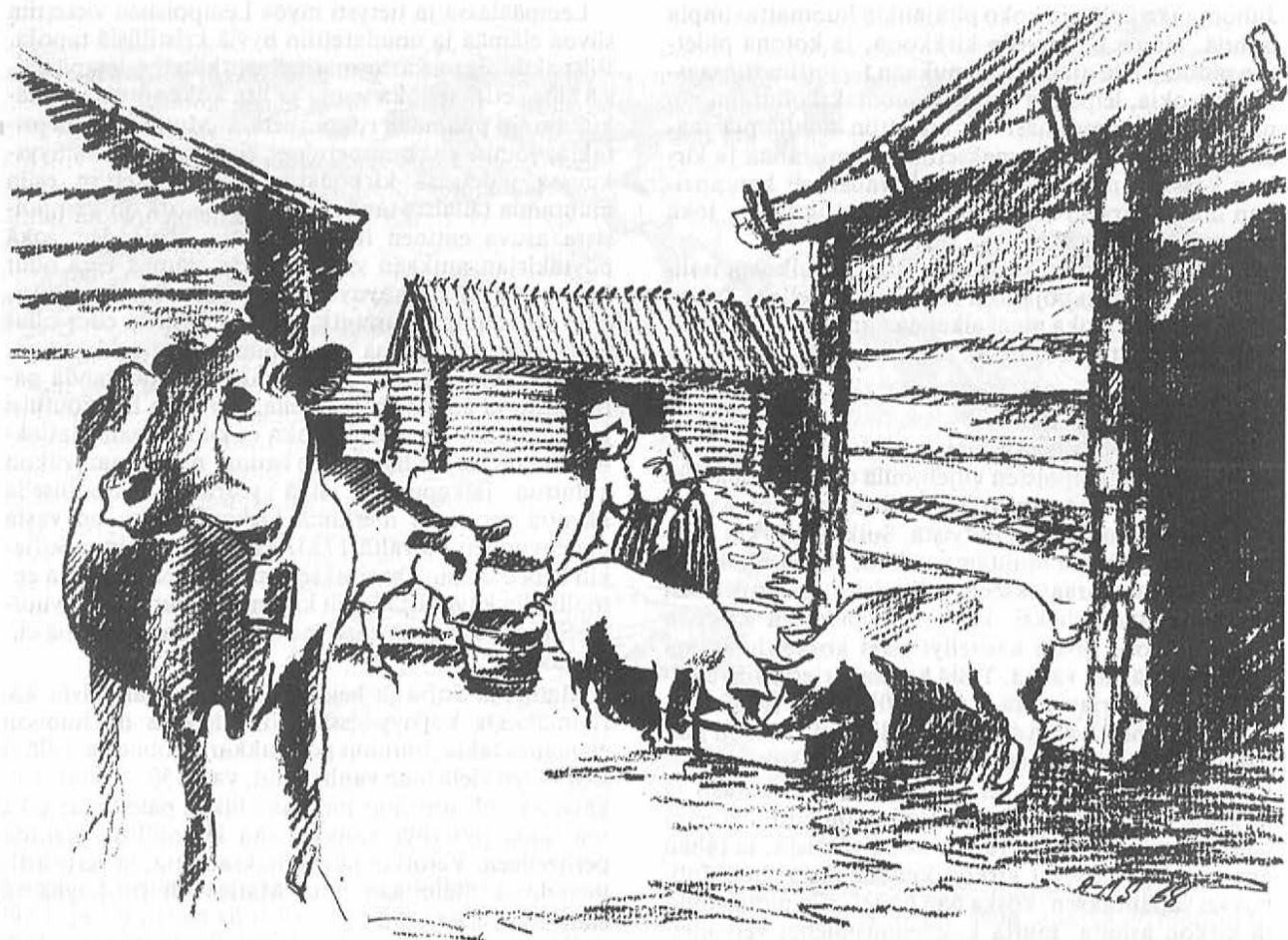
ta oli kymmenen, ja niiden hoitoon oli sijoitettu paljon, sillä taloon oli rakennettu kaksi uutta lammasnavetta vähän ennen isännän kuolemaa. Vuohia oli kaksi ja pukkeja yksi. Porsaita oli viisi, ja ne olivat kaikki vuoden ikäisiä. Vielä Halkolassa oli kaksi kanaa ja yksi kukko. Koko karjan arvoksi arvioitiin 128 kuparitaalaria. Lehmän hinnaksi oli määritelty 10—12 kuparitaalaria, siis vähän vähemmän kuin ruistynyrin hinta.

Lempoisissa syötiin vain sitä, mitä itse tuotettiin. Kalastus antoi vaihtelua ruokavaliioon, mutta sitä harastettiin vain omiksi tarpeiksi. Halkolan perunkirjassa on kalastustarvikkeet lueteltu erikseen, mutta eipä niitä paljon ollut, yksi nuotta ja rikkinäinen vene sekä pieni nuottakota järven rannassa. Metsästysvälineitä ei perunkirjassa mainita lainkaan, ja samalta ajalta olevassa pitäjänkuvauksessa kerrotaan, että Lempäälässä ei enää tiedetty, mitä metsästys oli.

Kun Lempoisten isännät syksyllä korjasivat viljaansa, heidän piti jauhattaa se muualla, sillä kylässä ei ollut myllyä. Kuokkalan koskessa oli kolme myllyä, ja niitä oli myös Ahtialassa ja Lastusissa. Viljaa myytiin Turun kauppiaille ja vähän myös Hämeenlinnaan. Kun Halkolan talon viljavaroja arvioitiin isännän perukirjaa tehtäessä, otettiin huomioon matkakustannukset, sillä Turkuun oli talviteitse matkaa 16 peninkulmaa ja Hämeenlinnaan kuusi.

Vuoden 1750 hyvästä sadosta monet saivat viljaa säästöön, mutta oli niitäkin, jotka käyttivät ylimääräisen viljan paloviinaan. He joko keittivät sitä itse tai ostivat sitä viljalla ansaitsemillaan rahoilla. Myös ylellisyystarvikkeet houkuttelivat, jos rahaa jäi yli välttämättömien tarpeiden. Määrätietoisimmat viljelijät säästivät kuitenkin viljaa, niin että heidän ei huonoina vuosina tarvinnut turvautua hätäleipään, jota tehtiin männynkuoresta ja kasvien juurista. Vilja- ja rahasäästöillä saattoi myös aikanaan lunastaa tilan kruunulta omalle perheelle, niin kuin teki Juho Rekonpoika. Jo 1500-luvun lopulla oli alkanut sellainen käytäntö, että kruunu sai tilan haltuunsa, jos omistaja ei muutamana perättäisenä vuonna pystynyt maksamaan verojaan. Monien sotien aiheuttama mieshukka, verojen kiristyminen ja 1600-luvun lopulla sattuneet ankarat nälkävuodet olivat aiheuttaneet lähes kaikkien tilojen joutumisen kruunulle. Isonvihan jälkeen säädettiin laki, jonka mukaan kruununtilan viljelijä saattoi lunastaa tilan omiin nimiinsä. Lunastushinnaksi määrättiin kolmen vuoden veroa vastaava summa. Kun Juho Rekonpoika vuonna 1760 lunasti Halkolan kruunulta itselleen, hän maksoi siitä 80 hopeataalaria. Juho kuului varmasti niihin, jotka syksyllä 1750 panivat suurimman osan ylijäämäviljasta säästöön, mutta kyllä isossa talossa liikenä rahaa vielä naisväen punaisiin verkkahameisiin.

Sulkolan Erkki

Sulkolan talo oli jäänyt 1700-luvun alkuvuosina autioksi, kun sen viljelijä Matti Mikonpoika oli joutunut sotaan. Isonvihan jälkeen sotamies Juho Stenbäck viljeli tilaa, mutta huonolla menestyksellä, sillä se autioitui jälleen. Vuonna 1731 Sulkolaan muutti Erkki Juhonpoika perheineen Moisio Pietilästä ja alkoi kunnostaa rappiolla joutunutta tilaa. Talo kuului mantaaliluvultaan Lempoisten suurimpiin, ja vähitellen Erkki sai pellot kunnostettua ja viljelyn sujumaan, niin että kylvömäärä oli vuonna 1750 kohtalaisen suuri, viisi tynnyrialaa. Erkki menestyi myös muissa tomissaan, sillä hänet valittiin sekä kirkon kuudennusmieheksi että lautamieheksi.

1700-luvun puolivälissä Sulkolassa asui suuri perhe. Erkki ja hänen vaimonsa Maija olivat vähän yli 50-vuotiaita, ja heidän vanhin poikansa Matti oli jo muutamaa vuotta aikaisemmin avioitunut ja päässyt Ryyinikän isännäksi. Seuraava poika Juho oli myös jo naimissa ja asui vaimoineen Sulkolassa. Miniä oli samasta kylästä, Kiiliäisen tyttäriä. 23-vuotias Erkki oli muuttamassa pois kotoa, hänet vihittiin Korkeamäen Tappuran tyttären kanssa 1751, ja hän siirtyi vaimonsa kotitaloon. Nuorin lapsista oli vasta 14-vuotias Maija. Isäntä Erkki Juhonpojalla oli paljon apua kahdesta aikuisesta pojastaan, sillä hän itse joutui hoitamaan paljon muita kuin oman talonsa asioita. Kaksi kertaa vuodessa oli pitäjänkokous kirkolla, johon hä-

nen kuudennusmiehenä piti tietenkin osallistua ja edelleen valvoa päästösten toteuttamista. Lempäälän kirkkoa korjattiin parhaillaan, ja kuudennusmiehet yhdessä kirkonisännän kanssa huolehtivat, että vaadittavat tarvikkeet hankittiin, pitäjän miehet noudattivat päivätyövelvollisuuttaan ja että rahat riittivät. Korjauskustannuksista tulikin ankara kiista, jota selviteltiin jopa piispantarkastuksessa. Lautamiehenä Erkki joutui toimittamaan toisenlaisia asioita. Käräjät pidettiin talvella ja syksyllä, ja niillä annettiin lautamiesten tehtäväksi esimerkiksi palovahinkojen selvittelyä, katselmuksia perukirjojen tekoa ja päätösten toteutusten valvontaa. Erkin on täytynyt olla hyvin perehtynyt moniin yhteiskunnallisiin asioihin hoitaessaan näitä kahta luottamustehtävää. Niistä hän sai myös paljon arvostusta, sillä Lempoisten asukkaat pyysivät häntä usein lastensa kummiksi. Jokainen halusi saada kummiksi mahdollisimman vaikutusvaltaisen ja arvokkaan henkilön.

Kesällä 1750 Erkki sairastu vaivavasti. Hän sai korkean kuumeen ja ankaria vatsavaivoja, ja kun tauti vain pitkittyi, todettiin sen olevan pelättyä poltetautia. Isännän tila huononi, ja emäntä kutsui papin antamaan hänelle synninpäästön ja ehtoollisen. Erkki kuoli heinäkuun 2. päivänä 1750. Sulkolassa epäilemättä järjestettiin komeat hautajaiset, johon osallistuivat kaikki kylän talolliset ja paljon muitakin, olihan Erkki

Juhonpoika kylän ja koko pitäjänkin huomattavampia isäntiä. Hänet haudattiin kirkkoon, ja kotona pidettiin pidot, joilla ajan tavan mukaan tarjottiin runsaasti liharuokia, leipää ja voita, ja juomaksi olutta ja viinaa. Köyhäinapurahastoon annettiin muutamia taalareita, kirkkoherralle maksettiin ruumisrahaa ja kirkon kassaan niin sanottua multarahaa eli hautapaikan hinta. Virrenveisuullakin oli oma hintansa, joka maksettiin lukkarille.

Erkki Juhonpojan kuoleman jälkeen Sulkolan isännöys siirtyi hänen pojalleen Juholle, ja edelleen Juhon pojalle Erkille, joka meni aikanaan naimisiin Kuokkalan Ollilan tyttären kanssa.

Syksyn puheenaiheita

Loppukesä ja syksy olivat sadonkorjuun aikaa, ja vuonna 1750 Lempoisten viljelijöillä oli syytä olla tyytyväisiä, sillä vuodentulo oli tavallista parempi. Kylässä ei tapahtunut mitään erityistä. Sulkolan Erkin kuolemasta oli kulunut muutama viikko, ehkä pohdittiin, kuka hänen seuraajakseen valittaisiin lautamieheksi ja kuudennusmieheksi. Elokuussa pidettiin kirkolla pitäjänkokous, jossa käsitellyt asiat koskettivat aina koko Lempäälän väkeä. Tällä kertaa järjestettiin edelleen kirkon korjaustöitä ja värvättiin lisää työvoimaa. Tähän mennessä vain talollisten oli ollut käytävä päivätöissä kirkossa, mutta nyt velvoitettiin siihen myös itselliset. kokouksessa oli myös kiistelty ankarasti ja pitkään. Kirkonisäntä Johan Jubbus oli esittänyt, että hänelle myönnettäisiin vapautus päivätöistä, ja tähän anomukseen yhtyivät kirkon kuudennusmiehet. Jubbus sai vapautuksen, koska hän hoiteli niin monia muita kirkon asioita, mutta kuudennusmiehet velvoitettiin edelleen päivätöihin.

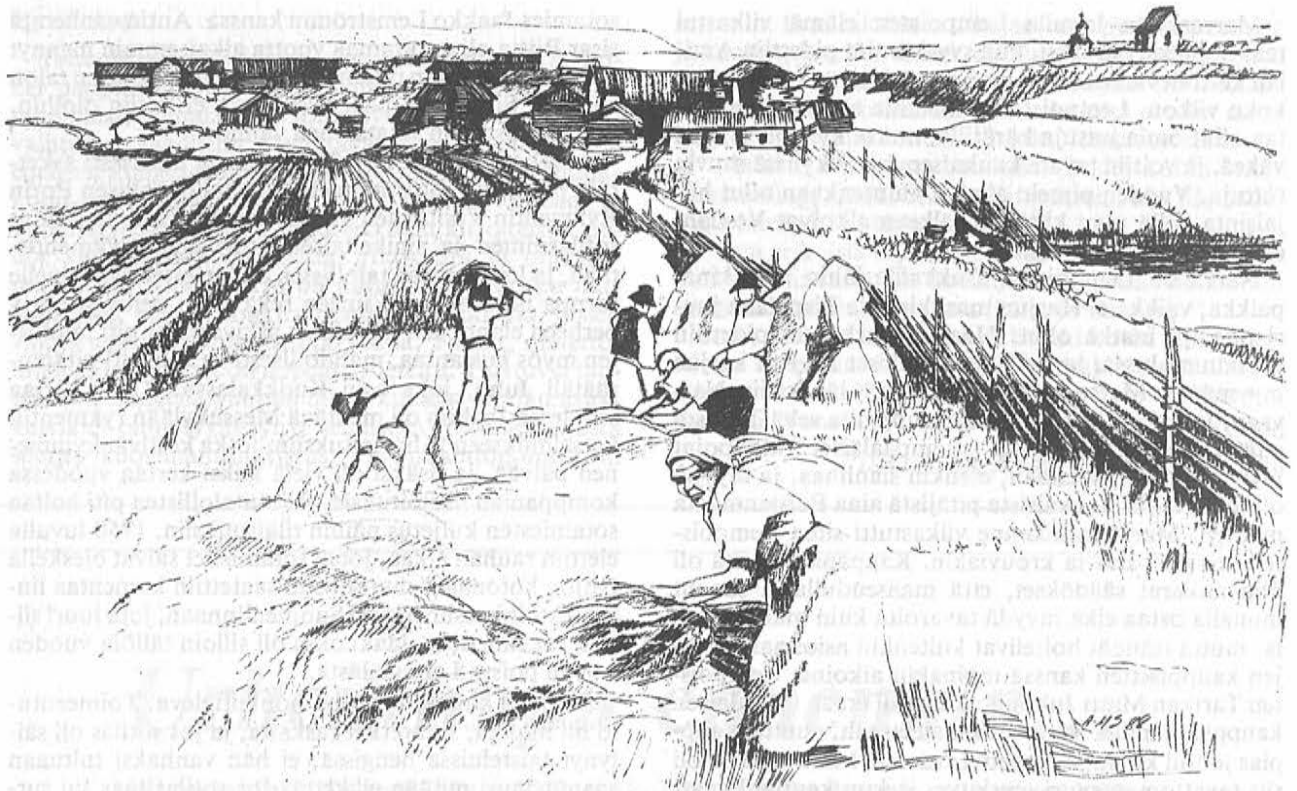
Itselliset olivat niitä, joilla ei ollut taloa viljeltävänä ja joiden piti hankkia elantonsa tilapäisillä töillä. He asuivat joskus talollisten kodeissa, jolloin heistä käytettiin myös nimitystä loinen tai koturi, tai sitten heillä oli oma pieni mökki kylän yhteismaalla. Kun pitäjänkokous oli määrännyt itselliset töihin, oli pöytäkirjaan merkitty lisäys ”ne, jotka johonkin pystyvät”. Suurin osa itsellisistä oli nimittäin vanhuksia tai naisia. Lempoisten väkeä uusi määräys tuskin kosketti. Lempoisissa oli toistakymmentä itsellistä, mutta suurin osa heistä oli naisia, esimerkiksi sotilaiden leskiä, kuten keski-ikäiset Sofia, Anna ja Maija, mutta itsellisissä oli myös joitakin naimattomia. Iäkäs Anna Ristontytär oli kirkonkirjan mukaan ”vanha piika”, ja Antilassa asuva emännän sisar Riitta mainittiin nimityksellä ”häväisty nainen”. Koko kylässä oli vain kolme itsellisistä, kaikki vanhoja sotilaita. Heistä ainoastaan 55-vuotias Juho Svanik olisi ikänsä puolesta vielä voinut kyetä kirkolle päivätöihin. Tuskin heistä oli myöskään toiseen tehtävään, johon kokous määräsi itsellisiä. Kirkon katto piti tervata, ja Messukylästä oli ilmoitettu, että siellä oli kirkon korjauksessa käytettyä tervaa jäänyt jäljelle, ja kirkkoherra Lilius oli halukas myymään sen Lempäälään. Kirkonisäntä Jubbus, joku kuudennusmiehistä ja kuusi itsellisistä oli määrä lähettää järveitse tervatynnyreitä hakemaan. Soutumatka oli pitkä, ei sinne raihnaisten vanhus voinut lähteä.

Lempäälässä ja tietysti myös Lempoisissa vietettiin siivoa elämää ja noudatettiin hyviä kristillisiä tapoja. Piispakin oli tarkastusmatkallaan kiitellyt lempääläisiä siitä, että he joka aamu ja ilta kokoontuivat kyläkunnittain pitämään rukoushetkiä. Mutta aina oli joitakin, joihin kirkon opetukset eivät tehonneet. Syyskuussa pidetyssä kirkonkokouksessa otettiin esiin muutamia tällaisia tapauksia. Yksi heistä oli Lempoisissa asuva entinen lukkari Matias Colander, joka pöytäkirjan mukaan vietti irstasta elämää eikä ollut kolmeen vuoteen käynyt ehtoollisella. Matias selitti, ettei hän sinne halunnutkaan eikä hänellä edes ollut ehjiä vaatteita, joissa olisi voinut mennä kirkkoon. Kokous antoi hänelle kolme viikkoa aikaa tehdä parannusta ja käydä ehtoollisella, muutoin hän joutuisi jalkapuhun. Rangaistusuhka ei kuitenkaan Matiaksen tehonnut, ja hän lienee istunut muutama viikon kuluttua jalkapuhussa, sillä seuraava ehtoollisella käyntiä osoittava merkintä kirkonkirjassa on vasta uudenvuoden päivältä 1753. Matiaksen vaimo Sofiakin lienee saanut varoituksen, sillä hänen ripillä ja ehtoollisella käynnistään oli kulunut jo puolitoista vuotta. Sofia paransi tapansa ja meni Mikkelinpäivänä ehtoolliselle.

Matias ja Sofia ja heidän kolme lastaan elivät äärimmäisessä köyhyydessä. Ehkä Matias oli huonon elämänsä takia joutunut pois lukkarin toimesta, sillä ei hän siihen vielä liian vanha ollut, vasta 50-vuotias. Ehkäpä hän oli sortunut juomaan liikaa paloviinaa eikä sen takia pystynyt hankkimaan kunnollista elantoa perheelleen. Verotkin jäivät maksamatta, ja verorästituettelossa mainitaan, että Matias oli rutiköyhä ja elätti itsensä kerjäämällä.

Kiireisen sadonkorjuuajan lopulla oli Mikkelinpäivä ja sitä seuraava palvelusväen vapaaviikko. Silloin rengit ja piit joko uusivat entisen sopimuksensa tai pestautuivat johonkin toiseen taloon. Lempoisissa oli vain vähän palvelusväkeä. Tarikan piika Beata, joka oli keväällä mennyt naimisiin, lähti nyt Lempoisista, eikä Tarikalle otettu ketään hänen tilalleen. Halkolan suuressa talossa ei ollut yhtään palkollista, väkeä riitti siellä omasta takaa. Sulkolassa oli 16-vuotias piika Maija, ja sinne otettiin nyt myös renki, edellä mainitun sotamies Svanikin 16-vuotias poika Matti. Sotilaiden lapsia olivat myös Iluksen 15-vuotias piika Maija ja Ryynikän 12-vuotias Valpuri. Sotamiesten perheet olivat ilmeisesti köyhiä, ja usein kävi niin, että vaimo jäi leskeksi ja joutui yksin elättämään lapsensa. Nämä lähtivät sitten kotoaan mahdollisimman nuorina. Lempoisten vähäinen palvelusväki oli tässä kaikki. Sulkolan 16-vuotias Matti-renki oli koko joukon vahvinta työvoimaa. Miten lienevät nämä vielä miltei lapset viettäneet vapaaviikkonsa? Luultavasti he menivät kotiinsa oman perheensä luokse, ja sitten jatkoivat taas uurastustaan joka päivä aamusta iltaan.

Syksyllä oli kaksi suurta kirkkopyhää, ensin Mikkelinpäivä syyskuun lopussa ja sitten lokakuun 7. päivänä Lempäälän perinteinen kirkkopyhä, Pyhän Birgitan, kirkon suojeluspyhimyksen päivä. Vaikka pyhimyksiä ei tietenkään enää oltu palvottu yli kahteensataan vuoteen, kirkkopyhää vietettiin edelleen, ja silloin Lempäälään saapui väkeä naapuripitäjistäkin.

Varmasti Lempoisten kestikievari vilkastui entisestään, ja krouvissa riitti väkeä sunnuntai-iltana. Lain mukaan krouvi oli suljettava lauantai-iltana seitsemältä ja sen sai jälleen avata sunnuntaina kello neljä.

Kun palvelusväki oli pestattu ja kirkkopyhät vietetty, alkoi muutaman viikon tavallinen arki ennen joulualmisteluja. Talvi lähestyi, ja illat pimenivät. Lokakuun lopussa oli vuonna 1750 pimeämpää kuin nykyään, sillä silloin elettiin vielä vanhan juliaanisen ajanlaskun mukaan, joka oli pari viikkoa nykyistä jäljessä. Vuoden pimein aika osui silloin joulukuun alkupuolelle.

Vilkas marraskuu

Lempäälän uusi kirkkoherra Erik Edner oli asunut pitäjässä pari vuotta ja hoitanut seurakunnan asioita hyvin tarmokkaasti alusta pitäen. Hänet oli äskettäin nimetty kirkkoherraksi, kun viran edellinen haltija Henrik Justander oli kuollut. Ednerin tulo ei voinut jäädä keneltäkään huomaamatta. Kun vanhan Justanderin aikana kristinopin taitojen kuulustalu ja ehtoollisella käynnin valvonta olivat jääneet vähälle huomiolle, ryhtyi Edner heti paimentamaan laumaansa ankarasti ja täsmällisesti. Kirkonkirjoihin alettiin taas merkitä kristinopin taidot, eikä ehtoolliselta enää voinut jäädä pois kirkkoherran sitä huomaamatta, sillä käyntien päivämäärät merkittiin huolella muistiin. Heti Ednerin tultua kirkkoa oli alettu korjata, ja kirkon taloutta valvottiin tarkemmin kuin ennen, mistä seurauksena todettiin, että erinäisiä maksuja piti korottaa. Uusi kirkkoherra oli tullut pitäjään naimattomana, mutta täältä hän löysi puolison itselleen. Marras-

kuun 1. päivänä 1750 hänet vihittiin Henrik Justanderin tyttären Anna Magdalena kanssa avioliittoon. Morsiamen hääpuvusta ei ole tietoa, mutta kymmenen vuotta myöhemmin maalatussa muotokuvassa Anna Magdalena poseeraa kauniissa pitsein koristellussa punaisen ja vaalean harmaan värisessä puvussa. Vaikka emme tiedä, miten lempääläiset suhtautuivat uuteen 32-vuotiaaseen kirkkoherraansa, ainakin pappilan uusi emäntä oli heille vanhastaan tuttu, ja tämä seikka varmasti auttoi uutta kirkkoherraa kotiutuun seurakuntaansa.

Lempoisten kylässä Tarikan talossa odotettiin marraskuun alussa lapsen syntymää. Emäntä Valpuri Erkintytär oli 37-vuotias, ja hän oli synnyttänyt jo viisi lasta, joista vain yksi, 6-vuotias Beata, oli jäänyt eloon. Kaikki muut olivat kuolleet aivan pieninä. Nyt syntyi Valpurille tyttö, joka sai kasteessa nimen Kaisa. Kummina oli taas Mottisen Kirsti, mutta myös Halkolan Juho ja Sulkolan nuori emäntä Riitta. Vaikka Tarikka oli kylän pienin talo, kummit hankittiin suurimmista taloista. Nyt oli talossa kaksi tyttärtä, vaikka vanhemmat ehkä olisivat toivoneetkin poikaa talon viljelyn jatkajaksi. Tarikka oli tosin kruununtila eikä isäntä Matti Juhonpojan omistuksessa, mutta se oli pysynyt saman perheen hallussa pitkään. Matin isoisä oli tullut Tarikkaan vuonna 1695 ja selvinnyt yli nälkävuosien 1696—97 ja vielä 1700-luvun alun levottomista ajoista. Isonvihan aikana hän kuoli, ja isännyyttä jatkoi hänen poikansa, joka vuorostaan luovutti sen Matille. Niin kuitenkin kävi, ettei perheeseen enää syntynyt poikaa, mutta Beata-tytär toi aikanaan vävyn kotitaloon, ja tämä jatkoi tilan viljelyä.

Marraskuun lopulla Lempoisten elämä vilkastui taas moneksi päiväksi, kun syyskäräjät pidettiin Antilan kestikievarissa. Ne alkoivat 19. päivänä ja kestivät koko viikon. Lempoisten asukkailla ei tälläkään kertaa ollut omia juttuja käräjillä, mutta kylä oli täynnä väkeä, ja voitiin tavata kaukaisemmissa kylissä asuvia tuttuja. Vuoden pimein aika ei muutenkaan ollut hiljaisinta, sillä pian käräjien jälkeen alkoivat Vesilahdella Narvan markkinat.

Narva oli Lempoisten asukkaille lähin markkina- paikka, vaikka ei Harjun markkinoille Pispalaan juuri pitempi matka ollut. Harjun markkinat pidettiin syyskuun alussa, ja siellä lempääläiset kävivät karjaa myymässä. Marraskuun 30. päivänä lähdettiin Narvaan, jonne oli kokoontunut kauppiaita sekä Turusta että Uudestakaupungista. Lempääläiset talonpojat myivät omia tuotteitaan, etenkin sianlihaa, ja myyjä oli tullut myös kaukaisista pitäjistä aina Pohjanmaata myöten. Markkinaliikenne vilkastutti siten Lempoisten kestikievaria ja krouviakin. Kaupankäynnistä oli niin ankarat säädökset, että maaseudulla ei saanut muualla ostaa eikä myydä tavaroita kuin markkinoilla, mutta isännät hoitelivat kuitenkin asioitaan tuttu- jen kauppiaitten kanssa muinakin aikoina. Lempoisten Tarikan Matti Juhonpoika antoi erään turkulaisen kauppiaan pitää varastoaan aitassaan, mutta kauppias joutui kiinni ja menetti tavarasa. Markkinoilla oli siis tavattoman suuri merkitys, ja kun kaupunkimatkat eivät olleet kuin harvoille mahdollisia, voitiin markkinoille mennä katsomaan, mitä kaupungin porvareilla oli myytävänä.

Niin kuin kaupungeissa, niin myös markkinoilla oli myytäväksi tarkoitettuja tavaroita maksettava tulli. Narvan markkina-alue oli ympäröity aidalla, jotta kukaan ei pääsisi maksamatta sisään. Jotkut yrittivät välttää maksuja pyrkimällä markkina-alueelle yöai- kaan, ja tuloksena oli joskus suuriakin rettelöitä. Varsinainen markkinapaikka oli täpötäynnä myyntikoju- ja, väkeä oli paljon, ja kun viinaa ja olutta nautittiin kaupanteon lomassa, oli Narvan kylä kovin levoton markkinoiden aikaan.

Kylän asukkaat eivät pitäneet tästä häiriöstä, vaan yrittivät anoa markkinoiden siirtämistä muualle, esimerkiksi Lempäälään. Narvalaiset joutuivat kuitenkin sietämään markkinahumua joka syksy yli 50 vu- oden ajan, vuosina 1733—1787.

Marraskuussa Lempäälässä epäilemättä muisteltiin edellistä vuotta, sillä silloin oli sattunut sellainen outo tapaus, että Kuokkalan koski oli kuivunut marras- kuun 14. päivänä niin, että sen poikki saattoi kävellä. Vanhemmat ihmiset tiesivät, että sellaista oli sattunut ennenkin, ja he olivat varmoja siitä, että hiisi tai paholainen oli sen aiheuttanut. He sanoivat, että jos näin kävisi vielä kolmannen kerran, tulisi maailmanloppu. Vuonna 1750 kosken vesi käyttäytyi normaalisti, ja lempääläiset huokaisivat helpotuksesta, kun ei maailmanloppua ainakaan vielä tullut, ja paholainen oli jät- tänyt pitäjän rauhaan.

Sotamies ja talontytär

Joulukuun 28. päivänä vietettiin Lempoisissa häitä. Kiiliäisen Kaisa, nuoren isännän Antin sisar, vihittiin

sotamies Jaakko Lemströmin kanssa. Antin vanhempi sisar Riitta oli muutamaa vuotta aikaisemmin mennyt naimisiin Sulkolan pojan kanssa ja oli nyt suuren talon emäntä. Sisarukset päätyivät aivan erilaisiin oloihin, kun Kaisasta tuli sotamiehen vaimo.

Jaakko Lemström oli 24-vuotias ja ilmeisesti äsket- täin pestattu ruotusotamieheksi Kuninkaallisen Porin Rykmentin Vesilahden komppaniaan. Hän oli saanut sotilasnimen ja sinikeltaisen univormun rykmentis- tään, ja Lempoisten talollisten oli järjestettävä hänelle torppa ulkorakennuksineen sekä pieni pelto ja niitty perheen elannoksi. Tavalliset arkivaatteet piti talollis- ten myös kustantaa, mahdollisesti ne valmisti pitäjän- räätäli Juho, joka asui Kuokkalassa. Kaksi kertaa vuodessa Jaakon oli mentävä Messukylään rykmentin katselmukseen ja harjoituksiin, jotka kestivät kymme- nen päivää, ja lisäksi oli vielä kaksi kertaa vuodessa komppanian harjoituksia. Ruotutalollisten piti hoitaa sotamiesten kuljetus näihin tilaisuuksiin. 1750-luvulla elettiin rauhan aikaa, joten sotamiehet saivat oleskella paljon kotonaan, mutta heitä saatettiin komentaa lin- noitustöihin esimerkiksi Suomenlinnaan, jota juuri sil- loin rakennettiin. Jaakkokin oli silloin tällöin vuoden verran poissa Lempäälästä.

Sotilaan ammatti ei ollut houkutteleva. Toimeentu- lo oli niukka, sotaretket raskaita, ja jos sotilas oli säi- lynyt taisteluissa hengissä, ei hän vanhaksi tultuaan saanut juuri mitään eläkettä. Jos sotilas taas sai sur- mansa taistelussa, hänen leskensä jäi turvattomaksi, ilman taloudellista tukea. Jokaisen ruodun oli pakko värvätä yksi sotamies, ja usein näitä oli vaikea löytää. Ruotusotilaiksi ryhtyivät miehet, joilla ei ollut muita mahdollisuuksia kotiseudullaan. Lempoisissa asuivi- ta sotilaista Simo Lemberg oli talon poika Vatsoilasta, mutta nuoremasta päästä, joten kotitaloon ei ollut mahdollista jäädä. Matti Pihlström oli Lahdenkylässä syntynyt erään talon tyttären ja mylläri Tuomaan avioton poika, joten hänen tulevaisuuden näkymänsä olivat heikot. Heikki Lemwiikin samoin kuin Jaakko Lemströmin syntyperä on tuntematon.

Sotilaan nimi muodostettiin usein kotipaikan mu- kaan, mikä näkyy selvästi nimistä Lemberg, Lemst- röm ja Lemwiik. Viimeksi mainittu tosin vaihtoi ni- meään moneen kertaan, ensin hän oli Heikki Roos, sit- ten Heikki Liljeblad ja lopulta Lemwiik. Sotilasnimi oli aivan henkilökohtainen, eivätkä sotamiehen per- heenjäsenet käyttäneet sitä. Sotamies itse piti nimensä koko ikänsä vielä palveluksesta erottuaankin, mutta samalla se vapautui annettavaksi jollekin uudellen tu- lokkaalle. Niinpä Lempoisissakin asui vanha Matti Lemberg ja sotamies Simo Lemberg, jotka eivät olleet sukua toisilleen.

Kun Kaisa meni Jaakon kanssa naimisiin, ei hänestä siis tullut rouva Lemström, vaan hänen nimensä oli edelleen Kaisa Juhontytär. Jaakko ja Kaisa asuivat Lempoisissa sotilastorpassa parikymmentä vuotta, heille syntyi lapsia muutaman vuoden välein. 1770-lu- vulla he muuttivat muualle. Samoihin aikoihin muutti pois Lempoisista Kaisan veli Antti, Kiiliäisen isäntä, ja taloon tuli uusi viljelijä. Antti katkaisi näin pitkä pe- rinteen, sillä Kiiliäisistä oli viljellyt sama perhe yli sadan vuoden ajan.

Hyvä vuosi

Tammikuuisena päivänä istui kirkkoherra Erik Edner pappilassa työpöytänsä ääressä ja tarkasteli niitä moninaisia lomakkeita, joita nyt jo toisena vuodenvaihteena vaadittiin täytettäväksi ja lähetettäväksi edelleen konsistorille ja lopulta maaherralle. Taulukoon luettiin vihittyjen parien määrät, kuolleet ja kuolinsyyt ikäryhmittäin, ja erikseen kirjoitettiin tiedot kaikista erikoisuuksista, rikoksista ja onnettomuuksista. Kirkkoherra oli huolehtinut vuoden mitaan siitä, että kirkonkirjat laadittiin huolella, ja sen vuoksi tilastot oli nyt helppo tehdä. Taudit, onnettomuudet ja rikokset oli nopeasti lueteltu. Tarttuvia tautteja ei kuluneena vuonna ollut, kukaan pitäjän asukkaista ei ollut syöllistynyt sellaiseen rikokseen, josta seurasi kuolemanrangaistus. Pari onnettomuutta oli

sattunut. Eräs talollinen oli ajaessaan pudonnut reestä ja kuollut, ja erään toisen talollisen tytärtä oli hevonen potkaissut rintaan niin kovaa, että tyttö oli kuollut. Mitään eriskummallisia luonnonilmiöitä ei ollut esiintynyt. Niinpä kirkkoherra kirjoitti lomakkeeseen:

”I brist af sällsamma händelser för detta år i denne församling, anmärckas at åhrsväxten i år härstädes varit härlig och välsignad.”

”Kun erikoisia tapauksia ei tässä seurakunnassa ole tänä vuonna sattunut, huomautetaan, että vuodentulo on täällä ollut tänä vuonna ihana ja siunattu.”

Sota, nälkä ja taudit, jotka kaikki kovin usein koetelivat lempääläisiä niin kuin muitakin suomalaisia, olivat vuonna 1750 pysyneet poissa. Sato oli ihana ja siunattu. Vuosi 1750 oli hyvä vuosi. **Maija Salo**

Piirroket: Anna-Maija Sikkinen

Urheiltiinpa ennenkin...

eli tarinointia Lempäälän urheilupaikoista vuosisadan alusta nykypäivään

Järjestäytynyttä urheilutoimintaa on Lempäälässä ollut aivan tämän vuosisadan alusta lähtien. Näin ollen on ollut myöskin urheilupaikkojen tarvetta. Mikä sitten on ollut tilanne Lempäälässä näiden paikkojen suhteen? Kerron tässä nyt lempääläisten entisistä urheilupaikoista ja kehityksestä nykypäivään.

Lempäälän ensimmäinen urheilukenttä sijaitsi Mot-tisen niemessä olevalla tasaisella luonnonniityllä. Tällä niityllä pidettiin kilpailuja tämän vuosisadan alkuvuosista lähtien aina 1920-luvun lopulle saakka. Pika-juoksut juostiin niityllä olleella kärrytiellä ja pitkien matkojen juoksijat kiersivät niityllä rataa, joka oli merkitty maaham lyödyillä puutapeilla. Tavanomaisimmat kilpailumuodot olivat 3-ottelu, johon kuuluivat 100 m, pituus ja kuula sekä erillisenä lajina jokin pitkänmatkan juoksu. Mainittakoon, että Arne Sire-nillä on palkintokokoelmassaan tällä kentällä saavutettu I palkinto 3-ottelussa v:lta 1917. (Olisi mukava tietää, onko muita tällaisia palkintoja, jotka noilta vuosilta ovat säilyneet nykypäivään.) Tätä kenttää käyttivät Nuorisoseura ja Kisa juhliinsa ja kilpailuihinsa. Pidettiin tällä kentällä v. 1912 suuret maakunnalliset soitto- ja lauluhlat, joiden ohjelmassa merkittävä osuus oli voimistelu- ja urheilukilpailuilla sekä näytöksillä, joiden johtajana toimi voimistelunopettaja Eino Havas.

V. 1925 ostivat Nuorisoseura, Kisa ja Suojeluskunta kenttäalueen Kalle Pyöräniemeltä. Alue sijaitsee Tampereentien ja rautatien välissä keskustasta pohjoiseen. Kenttää rakennettiin talkoovoimin, mutta kun rahavaroja ei ollut kentän rakentamiseen, oli kenttä huonokuntoinen ja keskeneräinen vielä v. 1939

Talvisodan syttyessä. Kentällä oli 100 m suoralla kaksi rinnakkaista savipohjaista rataa. Kiertävä rata oli 300 m pituinen ja vajaan metrin levyinen. Pitkäaikaisella poudalla rata oli erittäin kova ja sateella armottoman liukas. Kentällä olivat myös tavanomaiset heitto- ja hyppypaikat, mutta korkeus- ja seiväshyppypaikalla oli sen ajan tavan mukaan vain pieni purukasa, johon alastulo oli pakko tehdä jaloilleen. Nykytyyleillä hypäten ei hypääjä olisi siitä alastulopaikasta omin voimin noussut. Ennen kilpailuja täytyi lapiolla hakata voikukat pois radalta. Radan sisäpuolella oli kaksi suurta maakiveä ja noin 10 x 20 m suuruinen tasoittamaton kumpare. Kivet olivat pikkupoikien mieluisia katsojapaikkoja. Niiltä näki hyvin aikuisten yli ja ne sijaitsivat lähellä pesäpallokentän kotipesää. Silloin nimittäin lyötiin pesäpalloa kentän länsipäästä kohti rautatietä. Pesäpallo oli hyvin suosittu urheilumuoto. Lempäälässä olikin tuolloin varsin hyvä pesäpalloujoukkue. Kentän rautatien puoleisessa kulmassa oli jonkin aikaa verkkoaidalla ympäröity tenniskenttä, mutta 1930-luvun puolimaissa se purettiin pois ehkä vähentyneen harrastuksen vuoksi. Kentän varusteisiin kuului myös yhdistetty myyntikoju- ja pukukoppirakennus. Kun se pikkupoikien suosiossa avustuksella alkoi ränsistyä, oli se purettava 1930-luvun lopulla. Tämän jälkeen toimi pukusuojana kentän kummassakin päässä oleva lepikko.

Kesäisin kentällä pidettiin kilpailuja ja kesäjuhlia. Kaksi tai kolme kertaa pidettiin maakunnallista tasoa olevat yleisurheilukilpailut. Kesäjuhlat olivat suuria kansanjuhlia, joiden ohjelmaan kuuluivat yleisurhei-

lukilpailut, joissa moniottelut ja pitkänmatkan juoksut olivat tavanomaisimmat kilpailumuodot. Erilaiset kenttäpelit ja köydenveto kuuluivat myöskin ohjelmaan sekä salonkikivääriammunta (näin nimitettiin silloin pienoiskivääriammuntaa). Oli myös muutaman kerran polkupyöräilykilpailut tavallisilla polkupyörillä maantieajona. Yleisöä huvitettiin erilaisilla kilpailuilla kuten pullansyönnillä, pussijuoksulla ja pussitappelulla, jossa viimeksi mainitussa kaksi kilpailijaa istui vastakkain noin 1 1/2 m korkeudessa olevan pyöreän tukin päällä ja yritti pehmeän, täytetyn säkin avulla pudottaa vastustajansa. Torvisoitto antoi oman juhlayan sävöksensä näihin odotettuihin kesän tapahtumiin.

Tietysti huonokuntoinen kenttä aiheutti nurinaa, mutta eihän sille voitu mitään. Innostus urheiluun oli kyllä korkeata luokkaa. Eivät tuon ajan urheilijat mitään huonoja urheilijoita olleet, vaikka olosuhteet tulosten teolle eivät parhaat mahdolliset olleetkaan. Otettakoonpa vertailukohteiksi vaikka joitakin Kisan ennätyksiä 1930-luvun lopulta, siis puolivuosisataa sitten. 100 m 11,3 — 400 m 51,5 — 1500 m 4.12,5 — 3000 m 8.52,0 — 5000 m 15.48,0 — 10000 m 33.12,0 — pituus 656 — 3-loikka 13,33 — korkeus 170 — seiväs 320 — kuula 12,70 — kiekko 37,05 — keihäs 56,10. Voihan näitä tuloksia verrata vaikka viime kesän kunnan mestaruuskilpailujen tuloksiin.

1920- ja 1930-lukujen lempääläisiin urheilupaikkoihin kuului myös Soravuoreessa sijainnut hyppyrimäki. Se oli rakennettu 1920-luvulla Suojeluskunnan toimesta ja siinäkin olivat mahdollisia huikeat 15—20 m hyppy. Michillä oli oikeita mäkisuksiäkin, mutta pojat

hyppivät tavallisilla maastohiihtosuksilla. Mäen rakentamisessa lienee suunnittelun laita ollut vähän niin ja näin, sillä hyppyrin noka korkeus alastulorinteen nähden oli mäen kokoon verrattuna kohtuuttoman suuri. Se oli noin 2 1/2—3 m korkea. Tämä epäsuhte peloitti ainakin ensikertalaista hyppääjää. Lagoon kuntoon tullut vauhtitorni purettiin keväällä 1941. Hiihtokilpailujen lähtöpaikkoina olivat seurojentalot. Latuorit keskustassa pidetyissä kilpailuissa suuntautuivat kanavan kautta Hauralan maastoon. Kun rautatiesilta v. 1932 valmistui, tuli paluureitti Hennerin suunnasta Kirkkojärven yli Myllynrantaan ja siitä tietä pitkin rautatiesillalle sekä takaisin lähtöpaikalle. Liikenne ei tuohon aikaan ollut kovinkaan vilkasta, joten siitä ei juuri haittaa ollut. Tietä ei myöskään hiekkoitettu, joten luistoakin oli riittävästi. Seurojentalot toimivat myös voimisteluun harjoituspaikkoina, joten esimerkiksi Nuorisoseurantalolla voimisteltiin syksystä 1903 lähtien noin puolen vuosisadan ajan sotavuotia lukuun ottamatta. Yleisiä uimarantoja ei ollut. Kyläkunnilla oli yhteisiä rantoja, jotka toimivat kylän lasten uimapaikkoina. Mannerheim-liiton Lempäälän osasto piti kesäisin kyllä uimakoulua 1930-luvulta lähtien aika siihen saakka kunnes Lempäälän kunnan urheilulautakunta 1950-luvun alussa otti sen yksin hoitaakseen. Ainakin uimakoulun alkuvuosina oli uimapaikkana Hyvärisen ranta kanavan alasuun lähellä Kirkkojärven rannassa. Kun vielä mainitaan, että Suojeluskunta rakensi ampumaradan 1930-luvun lopulla Ämmäristinmäen kupeeseen, lieneekin sotaa edeltäneen ajan urheilupaikat Lempäälässä tulleet luetelluiksi.

Kisan tyttöjä Mottisenniemessä Lempäälän ensimmäisen urheilukentän laidassa vuonna 1917. Kuvassa seisomassa vasemmalta Aune Vuorinen, Kerttu Havas, Aino Lindstedt, Saimi Toivonen, Aili Havas, Helmi Hyvärinen, Aune Ilus, Helmi Havas, Elvi Hyvärinen, Leea Renfors, Irma Hyvärinen, Inkeri Arajärvi, Martta Pyhältö, Laina Salmi, Elsa Engblom, Lilli Alava, Tellervo Pesonen, Aino Hyvönen, Siiri Stenholm, Eeva Aalto, Anni Pyhältö. Edessä vas. Sylvi Salo, Inkeri Seppälä, Kaisu Engblom, Mirja Hyvärinen, Sirkka Havas.

Sodan aikana ei urheilupaikkojen suhteen tapahtunut mitään kehitystä. Hoidon puutteessa olemassa olevatkin paikat vain ränsistyivät ja seurojentalot olivat koulutuskeskuksen käytössä.

Lempäälän kunnan päättäjille on syytä antaa tunnustus siitä, että v:n 1946 alussa syntyi päätös perustaa urheilulautakunta. Tämä päätös ei nimittäin siihen aikaan ja niissä oloissa ollut mikään itsestään selvä asia. Lautakunta piti ensimmäisen kokouksensa 1 p:nä helmikuuta 1946. Urheilulautakunnan ensimmäisenä puheenjohtajan toimi Kauko Myyryläinen ja sihteerinä Urho Lietsamo. Lautakunnalla oli edessään valtava työsaara, sillä Lempäälä oli tuolloin todellinen takapajula urheilupaikkojen suhteen. Ensimmäisen kokouksen puheenvuorotkin käsitelivät tätä tilannetta ja lähinnä urheilukenttää. Jo ensimmäisessä kokouksessa päätettiin tehdä kunnanvaltuustolle esitys urheilukenttääalueen ostamisesta kunnalle. Asia etenikin niin, että vanhan urheilukentän maa-alue ostettiin kunnalle v. 1947. Seuraavana vuonna aloitettiin kentän kunnostustyö ja kenttä valmistui loppukesällä 1950. Juhannuksena 1951 olivat kentän vihkiäiskilpailut.

Tämä oli vain yksi tavoite, joka nyt oli saavutettu, mutta tehtäväkenttää riitti edelleen. Saman vuosikymmenen aikana ostettiin maa-alueet Sääksjärveltä ja Kuljasta urheilukenttää varten sekä aloitettiin niiden rakentaminen. Ranta- ja maa-alueita hankittiin eri puolilta kuntaa ja niihin kunnostettiin uimapaikkoja, leikki- ja palloilualueita. Kisa piti Havaslahdella yllä jääkiekkorataa 1952—53 ja sai siihen kunnalta rahallista tukea. V. 1954 urheilulautakunta otti jääkiekkoradan hoitoonsa ja se siirrettiin juuri valmistuneen Keskuskansakoulun viereen. Keskuskoulun lisäksi valmistui vajaan 10 vuoden kuluessa neljä suurta koulua (Kuljun, Sääksjärven ja Moisioin kansakoulut sekä Yhteiskoulu). Näiden koulujen valmistuminen merkitsi mekoista parannusta paikkakunnan sisäliikuntatiloihin.

Nyt kun kaikkein pahimmat puutteet oli saatu poistettua, oli tultu siihen tilanteeseen, että katseet voitiin suunnata kauemmaksi tulevaisuuteen. V:n 1962 keväällä valittiin Olavi Armisen esityksestä toimikunta, jonka tehtävänä oli suunnitella kunnan urheilupaikkojen rakentamista. Tähän toimikuntaan valittiin Rauni Sipilä (kunnanhallituksen edustajan), Otto Haavisto (kunnan rak.mest.), Martti Heikkilä, Pekka Toivonen ja Olavi Arminen (kaikki kolme urheilulautakunnasta). Tämä toimikunta otti lähtökohdakseen sen, että suunnitelmassa otetaan huomioon urheilupaikkojen tarve sillä hetkellä sekä noin 20 vuotta eteenpäin. Mietintö, jonka toimikunta seuraavan vuoden syksyllä esitti työnsä tuloksena, vaikutti varmaan ensikuulemalta mielikuviutukselliselta. Kun kuitenkin oli ajateltava asioita pitkälle eteenpäin ja otettava huomioon monien erilaisten olosuhteitten ja yleisen elämänmenon kehittyminen, niin löytyi esitykselle varmaan realistista pohjaakin. Toimikunnan esitys sisälsi yksityiskohtaisen luettelon niistä urheilupaikoista, jotka katsottiin tarvittavan sekä sityksen, että suurimmat urheilupaikat oli keskitettävä rakennettavaan

urheilukeskukseen (myöhemmin alettiin käyttää nimitystä vapaa-aikakeskus!). Hiihtokeskus esitettiin rakennettavaksi erikseen sekä muita pienempiä urheilupaikkoja eripuolille kuntaa.

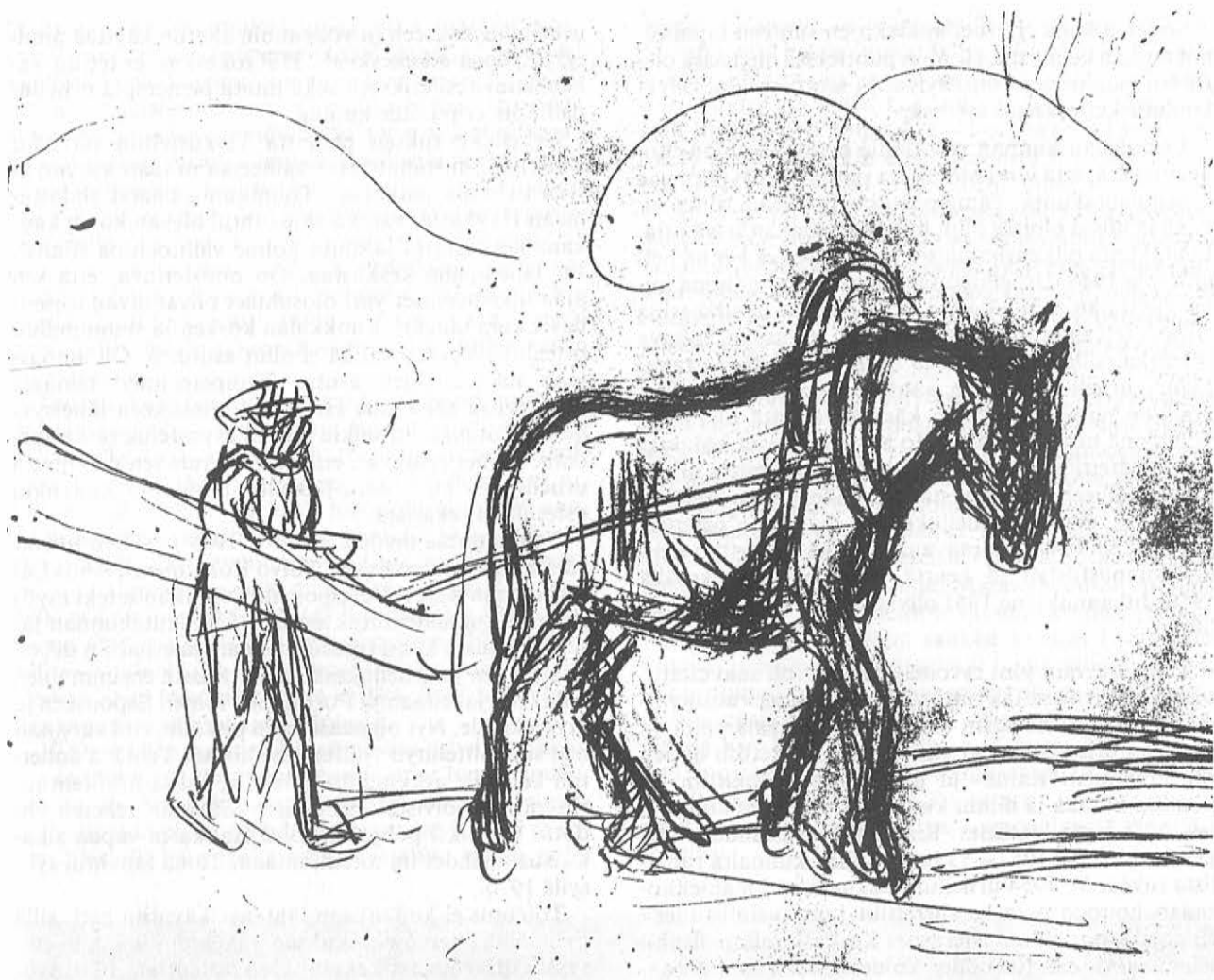
Urheilukeskuksen paikasta keskusteltiin pitkään. Kunta ei omistanut tässä vaiheessa mitään kysymyksen tulevista paikoista. Toimikunta päätyi ehdottamaan Hakkaria, vaikka alue tuntui olevan kovin kaukana keskustasta ja muut kolme vaihtoehtoa sijaitsivat lähempänä keskustaa. On muistettava, että sen ajan liikenteelliset ym. olosuhteet olivat aivan toisenlaiset kuin tänään. Kuokkalan kosken ja suunnitellun urheilukeskuksen välillä ei ollut asutusta. Oli ainoastaan nauhamainen asutus Tampereentien laidassa Hakkariissa sekä alue Hakkarin seisakkeen läheisyydessä. Toimikunta saikin paljon arvostelua ratkaisustaan. Monet epäilivät, että ei sinne tule sen paremmin urheilijoita kuin katsojiakaan. Maa-alue kuitenkin ostettiin Hakkarista.

Toimikuntaa täydennettiin v. 1969 ja siihen tulivat edellä mainittujen lisäksi Toivo Koivuniemi, Aulis Lavikainen ja Kalevi Puupponen. Toimikunta teki myös yhdessä kunnanhallituksen ja urheilulautakunnan jäsenten kanssa kaksi tutustumismatkaa erilaisiin urheilulaitoksiin ja urheilukeskuksiin. Näistä ensimmäinen tehtiin Harjavaltaan ja Poriin sekä toinen Espooseen ja Hyvinkäälle. Nyt oli päästy niin pitkälle, että varsinaisen suunnittelutyö voitiin käynnistää. Tehtävä annettiin kahdelle arkkitehtitoimistolle, joista arkkitehtuuritoimisto Koivisto—Salminen—Siivolon tekemä ehdotus tuli siksi pohjaksi, jolta Hakkarin vapaa-aikakeskusta lähdettiin toteuttamaan. Tämä tapahtui syksyllä 1970.

Toteutus ei kuitenkaan lähtenyt käyntiin heti, sillä Lempäälän terveyskeskuksen rakentamisen kiireellisyys jätti vapaa-aikakeskuksen toteuttamisen myöhempään aikaan ja hitaammalla aikataululla toteutettavaksi. Ensimmäisenä vahvistui valaistu pururata v. 1972 ja vähän myöhemmin jääkiekkorata (kesäisin tenniskentät) sekä huoltorakennus. V:n 1979 syksyllä valmistui yleisurheilukenttä katsomoineen ja paikoitusalueineen. Kentän vihkiäiskilpailut olivat kesän alussa v. 1980. Kentän suorituspaikat ovat srinnan päällysteiset. Tässä yhteydessä voitaneen sanoa, että kentän valmistumisen viivästyminen 1970-luvulla aiheutti sen hyödyn, että suorituspaikkoihin tuli tämä nykyinen päällyste eikä kumiasfaltti, joka aikaisemmin valmistuneessa kentässä olisi ollut todennäköinen ja myös perin huono ratkaisu. Todennäköisesti se olisi jouduttu vaihtamaan hyvinkin pian. V. 1982 valmistui erillinen hiekkapäällysteinen pallokenttä sekä liikuntahalli noin kolme vuotta sitten.

Siitä ajasta kun urheilupaikkoja suunnittelevalle toimikunnalle annettiin tehtävänsä, on nyt kulunut 26 vuotta. Kuten muistetaan toimikunta otti tähtäimekseen ajan 20 vuotta eteenpäin. Nyt voidaan todeta, että tärkeimmät e.m. toimikunnan mietinnössä olleet, mutta vielä toteutumattomat rakennuskohteet ovat uimahalli ja tekojäärata sekä valaistu hiihtolatu hiihtokeskukseen.

Pekka Toivonen

Töissä Sotavallassa

Sotavallan kartano oli 1930–40-luvuilla ympäristön työikäisten suosima työpaikka sekä kesäisin että talvisin. Se tarjosi kesäisin heinätöitä ja syksyisin viljan seivästystä laajassa mitassa. Heinäaikana oli väkeä pellolla yhtäaikaan 20–30 henkilöä. Kukko-Masa ja Niittymäen Eino Rastinmaalta soutelivat aamuisin Mäyhäjärven yli veneellä tuoden siskojaan mukanaan. Kukko-Masa oli paikkakunnan huumormies, hän löysi elämästä aina parhaat puolet, silloinkin, kun joku vaelsi maista matkaa allapäin. Masan motto oli: ”Elä elämäsi hymyillen aina.”. Heinä oli ajettu karhelle 300 metriä pitkissä saroissa, ja Masa pystytti seipäitä rautakankea apunaan käyttäen kilpaa Niittymäen Einon kanssa. Kukko-Masa pystytti parhaana päivänään yli 300 seivästä, Niittymäki ei päässyt samaan, ja sekös miestä risoi. Hikeä väliin lakkiin pyyhkien lähes 30 asteen heinäkuun helteessä Kukko-Masa lauloi aina omaa renkutustaan ilman melodiam: ”Talo kun tölli, poika kun mölli ja hevonen kun käki.” Myös sahalla tarvittiin ajoittain väkeä, sillä kartanossa oli

raamisaha pääasiassa tilan oman lauta-, piiru- ja lankukutarpeen tyydyttämiseksi. Mutta myös ympäristön maanviljelijät käyttivät sahan palveluja melkoisesti. Talvisin kaadettiin paljon polttopuita. Ne katkaistiin sirkkelillä ja keväisin oli pöllien halkaisua monta päivää. Sekä isäntäväen puolella että renkien asunnoissa kului paljon pesään pantavaa talven aikana.

Lastustenkulmalta kotoisin ollut Teofilus Keinonen, joka oli ammatiltaan panostaja, rupesi halkaisemaan suuria oksaisia haapa- ja koivupöllejä räjähdysaineella. Hän kairasi 20–30 cm reikiä pöllin päähän ja pani reiän pohjalle tuuman kerroksen kantopommin räjähdysmassaa ja nallin ympärille 10 cm pätkän dynamiittia. Konsti toimi hyvin, kaikaleet vaan lensivät, kun pöllit räjähtivät.

**Kertoja Toivo Nääjärvi (1987)
Kerääjä Irma Grönlund
Piiros Viena Aaltio**

Ihmisen elämänkerta — kansanperinnettä

Nykyhetken suomalaista perinnetiedettä luonnehtii pyrkimys tutkimuskentän laajentamiseen yhä uusiin perinteen lajeihin, eikä vain menneisyyteen vaan myös nykyisyyteen: jokaisen ihmisen elämäkerrassa on uskomattoman suuri osa perinnettä. Helvi Järvi-Haavisto kertoo kahden Lopen kartanon työntekijän elämänvaiheet:

”Miina oli Lopella paimenena eikä hän muuta työtä olisi osannut tehdä. Tuolloin vuosisadan alussa melkein kaikilla oli jo sukunimet, mutta Miinalla ei ollut sitäkään. Neulaa ja lankaa hän ei tuntenut lainkaan, ja hänen vaatteensa olivat aivan riekaleina, kunnes tuli taas se aika, jolloin hän sai talosta annettavan uuden vaatekerran.

Mutta sitten eräänä päivänä tuli Turusta Timgrenin asianaajotoimistosta kirje Miinalle. Kun äitini kertoi siitä, Miina sanoi: — Prouva lukee ny sitten.

Kirjeessä mainittiin, että eräs Miinan hyvin kaukainen sukulainen Anna Rasevski on kuollut ja jättänyt jälkeensä talon Käkisalmessa ja muuta omaisuutta. Miinalle oli tulossa nyt 1/100 tai jotain sen kaltaista tästä perinnöstä, useita tuhansia kuitenkin. Kuultuaan kirjeen sisällön Miina sanoi vain rauhallisesti:

— Aina minä olen ajatellut, että jostakin sitä rahaa tuleman pitää.

Kun rahasumma sitten aikoinaan tuli, se pantiin pankkiin Miinan tilille, ja sieltä sitä nostettiin aina kun hän jotain tarvitsi. Uusia puseroita hänelle ostettiin usein, mutta kelloihin hän oli erikoisesti mieltynyt, vaikkei hän niistä aikaa osannutkaan katsoa. Lehmät hän toi kotiin metsästä arvion mukaan, mutta silti ajallaan. Silloisia kelloja riiputettiin vitjoista kaulassa, ja kellot menivät aina rikki, kun hän siellä paimenessa niitä käytti.

Sokeria ja kahvia Miina halusi myös usein, sillä hän piti mielellään toisille palvelijoille pieniä kahvikekkeitä. Ja äkkiä hänelle ilmestyi monta sukulaista, jotka olisivat ottaneet hänet luokseen asumaan, mutta hän ei mennyt.

Paimen-Miina sai tämän perintönsä joskus 1910-luvun lopulla, suunnilleen samoihin aikoihin kuin Suomessa käytiin sisällissotaa. Lopenkin lähellä oli silloin kahakoita, ja kulmakunnan asukkaat olivat lähteneet metsään pakoon. Mutta Miina jäi ja hän syytti ja sammutti aina tuvan öljylamppua. Silloin tuli joukko sotilaita sisälle ja he sanoivat:

— Te näytätte täältä viholliselle valomerkkejä!

— Mitä tähän tulitte peliänne pittäään, mahrotte mennä muualle, sanoi Miina.

Sotilaat veivät Miinan väkisin kellariin, ja siellä perunoitten keskellä hän istui, kunnes taistelu taukosi.

Paimen-Miina eli näitten aikojen jälkeen vielä toistakymmentä vuotta. Hän kuoli vuonna 1930 muutamaa kuukautta vaille 90-vuotiaana.

”Gabriel Attilan tarina oli ihmeellinen. Isoisäni tuk-

Gabriel Attila oli Lopella naispuutarhurin apulainen ja kanojen hoitaja.

kukauppaan oli kerran tullut jostain Oriveden puolesta miehiä viljakuorman kanssa. Lähtiessään he olivat jättäneet pihaan pienen kuuromykan pojan. Sen verran hänestä saatiin selville, että hänen nimensä oli Gabriel Attila. Koska Kaapo oli isäni ikäinen, otti isoisäni hänet kasvatettavakseen ja pani hänet kuuromykkäkouluun. Aluksi kaapo oli töissä isoisäni tukku-kaupassa, myöhemmin isäni otti hänet vesitehtaalleen töihin.

Mieleeni on jäänyt, kuinka Kaapo joskus väänsi kaikki hiilihappohanat ja kaikki vesihanat auki kuulakseen edes jonkinlaista kohinaa. Kun hän oli kerran saanut kirjeen Anttila-nimellä, hän vastasi siihen, että minun nimeni on Attila, jälkeen kuninkaan nimen. Vesitehtaan myytyään isäni oli ostanut Lopen kartanon Lempäälästä, ja sinne siirtyi myös Gabriel naispuutarhurin apulaiseksi. Tällöin hän kirjoitti tuttavalleen: ”Olen naisen orja ja rikkaruohojen palveluksessa.”

Nauhoja säilytetään Kansanperinteen laitoksella.

Eeva Anero

Ahtialan pyhäkoululaisia opettajansa Maija Paattakaisen kanssa 1930-luvulla.

Ahtialaa 1930-luvulla.

Unohtunut kylä

Kun katselemme Valkeakosken eli Rantoon tieltä Ahtialanjärven etelärannalta järven ylitse pohjoissuntaan näemme järven takana kyläryppään. Kylä on Ahtialan kylä.

Kylä on vähän sivussa valtavylyiltä ja vaikuttaa hiljaiselta, mitä se varmaan onkin. Se vaikuttaa melko vanhalta, uusia rakennuksia siellä on melko vähän. Kuitenkin se aikoinaan oli vauras elinvoimainen yhteisö, joka rakentui ja arvatenkin perustui kylässä sijaitsevan Pietilän kartanon tarvitseman työvoiman mukaan. Näinhän kyläyhteisöt aikoinaan muodostuivat agrariiyhteiskunnan aikaan.

Järven takaa erottuu muita paremmin isohko vaa-leaksi maalattu rakennus. Se on entisen Pietilän kartanon päärakennus.

Pietilässä oli laajat pellot ja metsämaat ja työt tehtiin hevos- ja käsivoimin. Tila tarvitsi runsaasti työvoimaa ja palkkaus oli ajan hengen mukaan suuremmaksi osaksi luotaispalkkaa. Maan tuotteita sovittiin määrätty määrä palkaksi.

Palkkalaisia sanottiin muonamiehiksi. Muonamiehet rakensivat asuntonsa, mökkinsä, kartanon lähimaille ja kun sekaan tuli vielä joku suutari, räätäli ja joku muukin itsenäisen ammatin harjoittaja, niin muodostuivat siitä kyläyhteisö.

Kylässä oli pari muutakin vähän pienempää maatilaa, Antila ja Jutila, jotka ovat toiminnassa vieläkin. Tämän kirjoittaja ei pyri millään tavalla dokumentoimaan asioita esim. sitä, kenenkä maalle alustalaiset mökkinsä rakensivat ja minkälaisilla ehdoilla, koska tietoa ei ole.

Pietilän muonamiehistä muistuvat mieleen Hagman, Keskinen, Rantanen, Heinonen ja Mäkinen, jota myös isoksi Janneksi sanottiin. Sitten kylässä oli Laurila, joka luultavasti omisti aikoinaan Hävölän tilan, joka sittemmin sulautui Pietilään. Lisäksi kylässä oli kivimies Kallio, suutarit Hilden ja Dahlström, räätäli Lilja sekä Grym, joka olikin kai lähistöllä sijaitsevan toisen kartanon Lastusten palkkalainen.

Siellä vaikuttivat myös Hieta, Harjula ja Thulin, joiden ammatit eivät nyt muistu mieleen. Harjula oli sellainen pitkäpartainen mies, joka toimi kunnan toripoliisina silloin kun toripäiviä vielä vietettiin nykyisen kirkkotorin paikalla. Kun myyntiä tahdottiin aloittaa säädettyä aikaisemmin, Harjula piti komentoa sanoen: ”ei ennen **kon** minä annan luvan”.

Naispuolisia yksineläjiä kylässä oli Erkkilän Iita, Savikon Helmi ja Toopilän Maisa. Olivat myös Halliat ja Helinit, joista tämä kirjoittaja ei paljon muista sekä Koskelan Miina, jota kutsuttiin vain nimellä Vanha-Miina.

Siihen aikaan, 20—30 luvuilla, kun kylä oli elinvoimainen, perheissä oli yleensä paljon lapsia, joten kylässä oli aika vilskettä kun lapset kokoontuivat kylän raitille pelaamaan littaa ja karttua ja milloin mitäkin. Tietysti isossa poikajoukossa tehtiin kaikenlaista kuriakin. Pirunviulua soitettiin pimeinä iltoina joidenkin ikkunoiden takana. Hakaneula painettiin ikkunakittiin ruutua vasten. Siitä lähti pitkä lanka, jota hartsi tai pihkapalalla hangattiin. Ääni, joka sisälle kuului, oli vähemmän miellyttävä.

Toopilän Kaisa oli vanha ja heikkonäköinen, ja poikien täytyi se huomata. Pojat tervasivat Kaisan ikkunat, ja Kaisa ei sitten ollut oikein selvillä päivän tulosta. Savikon Helmillä ja Teeri-muorilla oli hyviä omenia, joita pojat varastelivat ja söivät. Tyttöjäkin tietysti vähän kiusattiin.

Poikien keksintöä oli kai se nimittelykin, jota joistakin henkilöistä käytettiin. Olivat edellämainitut Iso-Janne ja vanha-Miina. Kylässä asui Janssonin perhe, jota sanottiin Pietilän entisiksi omistajiksi. Sanottiin hauska-Jansson, köyhä kraatari, ikävä Grymmi, puutteen suutari ja lappalainen, jota nimitystä käytettiin Heinosesta, kun hän oli tullut kylään jostakin pohjoisesta.

Vanha Miina oli erittäin lapsirakas ihminen. Hän vei usein lapsia asuntoonsa ja keitti heille kahvia, joka oli tuntuvan suolaista.

Siihen aikaan kun allekirjoittanutkin oli kylässä, kartanoa omisti henkilö, jota sanottiin lehtori Onnelaksi. Kartanossa oli satakunta lehmää ja parisenkymmentä hevosta, sekä tietysti sikoja, kanoja, lampaita ym, joten tuottoa ja työtä oli kun paljon koneita ei ollut.

Sittemmin kartanoa osti tuomari Ettala ja hän pailoitteli kartanoa pientiloiksi, joista suurimman osan ostivat entiset muonamiehet. Muistaakseni heillä oli ostoonsa jonkinlainen etuoikeuskin.

Pietilä on edelleen olemassa keskikokoisena maatilana, sitä omistaa Kauppisen perikunta. Muuten kylä elää melkein unohtettuna hiljaiseloa vähän sivussa valtavylyiltä. Toivoa sopii, että kylä sentään saisi edes tievalot, nythän se elää syksyisessä pimeydessä. Ylläolevat sanat ovat sellaista ajan patinaa nuoruuden muistelua eräästä kylästä, joka muodostui suuren maatilän ympärille. Toivoa sopii, että se elää edelleenkin, vaikka se ei kunnan byrokratiassa kehitettäviä alueita olekaan. Siellä on ainakin sitä maaseudun rauhaa.

Emil Takomaa

Joonaksen sotajoulumuisto

On vuosisadan kuumin kesä, vuonna 1988. Näinhän suuret tilastomatemaatikot ovat sanoneet. Tuntuu oudolta kirjoittaa joulunovellia oman pitäjän, Lempäälän, kotiseutu-joululehteen. Syksyllä tapahtuu taas niin paljon, mistä olisi helppo kirjoittaa. On olympiatoiveita Soulista, on kunnallisvaalit, joissa kaupungit ja kunnat tulevat saamaan ansaitsemansa valtuustot, taksoituslautakunnat antavat yksityisille ja yhteisöille verotuspäätöksensä, koska vuosituhtainen vaatimus "koko kansa on verolle pantava" on taas täytettävä, on taas pyhäinpäivän seudussa vaihdettava autoihin nastarenkaat ja lopulta alettava suunnitella ja järjestää kotien ja koulujen ym joulujuhlia. Siis joulua: Miten sitä kukaan pystyy miettimään täällä Euroopan helleaallossa Suomessa, iltapäivälläkin oli varjossa 32 (sanoo kolmekymmentäkaksi) astetta lämmintä?

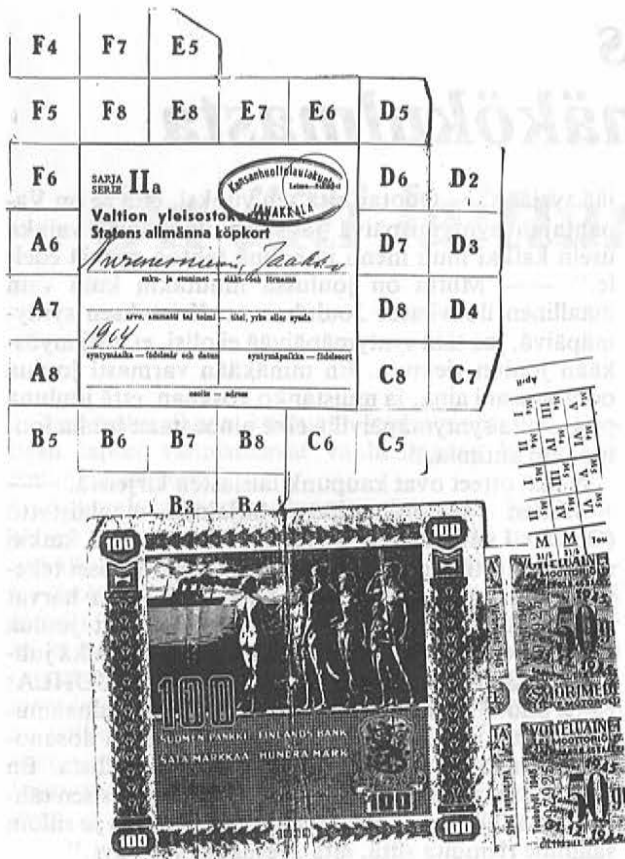
Toista se li lapsuudessaani sota-aikaan. Kesät olivat muistikuvieni mukaan tosin lämpöisiä, mutta ne talvet. Yleisradiokin kuului Suomessa. Lapsen mieleen jäi soimaan pitkäksi aikaa eestin kielen kaunis sointi:

"Nut puhpilipojat mängivät yx Eesti-rahvaviis... ja meil on nut nelikumant graati kylma..."

Tässä kohden huomaan taas muistelevani sota-aikaista lapsuuttani. Siis tyypillistä keski-ikä ohittaneen ihmisen menneen ajan kertaamista ja jopa sen ihannoitua: "Kyllä ennen vanhaan sentään poimittiin perheissä marjoja, ihan satoja litroja... Kellariinkin täytyi saada kaikkea ruokatavaraa... Kanamuniakin oli säilötty suuriin lasitölkkeihin satamäärin... Viidestä lapsesta nuorimman täytyi aina käydä siellä kellarissa hakemassa perunoita, suolakurkkuja, kananmunia... Vieläkin sormia palelee, kun muistaa, miten kylmiä olivat purkkien sisällöt... Kun työnsi pienen kätensä vesilasi-nimistä säilöntäainetta sisältävään kananmunastiaan... Tai pöyhi kurkkupurkkia ja sen tiliimustaviinimarjalehtimössöä..."

Mutta noina sotavuosinakin vanhemmat halusivat laittaa lapsilleen parhaan mahdollisen joulujuhlan:

— Joonas, haepas kellarista kaksinkertainen annos kinkkua, kananmunia ja pöyhipäs sieltä heikkalaatikosta hyviä porkkanoita, että saadaan rosollia..., oli äiti käskenyt kuopustaan.

Oli siis yksi monista pikku Joonaksen sotajoulusta. Jouluaatto oli valjennut kylmänä ja kuulakkaana, mutta kirkasta aaton keskipäivää synkensi perhepiirisä suuri murhe: Äiti ei ollut löytänyt mistään vielääkään suursiivouksen jo lopetettuaankaan seitsemänhenkisen perheen yleisostokortteja, noita sota-ajan tärkeimpiä asiapapereita, joilla silloin sai erilaisia annoksia kauppoista, mutta vain säännöstelyn alaisen määrää...

Isä oli lämmittänyt kaikkia uuneja näin jouluaattona, että lapset saivat illan mittaan kallistua mikä minkin huoneen rauhaan lahjojaan, niitä pehmeitä paketteja ihailemaan ja sovitteluun. Uunien suuluukut olivat vielä auki ja viimeiset kaasunsiniset liekit enää väreilivät lepattaen. Olohuoneen kakluunin hiilustalla näkyi tavallista enemmän paperia hienonhienoksi höyryä tuhkanutua. Kuin yhdestä suusta neljä isompaa veljeä äkkäsivät saman asian yhtäaikaa:

— Mutta Joonashan heitti leikkaamaan paperisilpun juuri olohuoneen uuniin... Siellä ne ny ovat meitin kokotalviset yleisostokortit erikoiskuponkeineen, senkin pahnepohjimmainen...

— Antakaa ny sen pienimmäisen taas olla rauhassa, puuttui isä jo isompien tuomioistuimen toimintaan.

Lapset siirtyivät huoneen sohvana toimivan, sivusta

vedettävän makuulavitsan kannelle riviin istumaan. Se oli äidin ja isän käsky, sillä kohta oli alkamassa F.E. Sillanpään joulupakina radiosta. Isä oli nostonut Saba-merkkisen radion lipaston ylähyllylle taatakseen perheelle hyvän kuuluvuuden.

Lasten jo istuessa hiljaa isä vielä varovasti söyri ranstakalla uunin paperinöyhtää. Äidiltä pääsi toivottomuuden kyynel, suuri ja poikienkin kaus näkemä... Kuopus oli kovan painostuksen uuvuttamana tunnustanut heittäneensä yleisostokortit muun paperisilpun mukana uuniin... Mutta miten se oli voinut löytää ne piirongin laatikosta... Ei kai isäkään sentään näin jouluaattona ota Koivuniemen Herraa, kivikovaksi kii-vunutta koivunvitsaa, oven yläkamanasta... Ei, tuosahan se menee ottamaan Jooasta syliinsä: Ethän sinä, pieni, tiennyt niiden tärkeyttä... Siinä ne nyt istuvat, isä suukottaen nuorimman poikansa niskahiuksia ja Joonas katsoen isäänsä silmiin: Isi, panin minä ne uuniin... Isä oli tukistavinaan Joonasta, mutta teki sen niin hellästi kuin vain jouluaattona voi...

Ennen joulusaunaa ja -illallista äidille jäi vielä hetki aikaa pohtia ostokorttien katoamista. Moneen kertaan hän kävi läpi mahdollisia säilytyspaikkojaan. Jonkun verran häntä vaivasi se, että isommat pojat olivat pakottamalla pakottaneet Joonan tunnustamaan. Entäpä jos ei sittenkään...

— Isä, tulisitko vähän auttamaan? kyseli äiti.

— Jos vielä kerran mentäis se piironki ja sen lukittavat laatikot, myönteli isäkin.

Lapset jäivät vielä koristelemaan joulukuusta. Suomen lippuja, kynttilöitä, pieniä olkitähtiä niin ja tietysti suuria karamelleja, joiden päällyspaperiin oli liimattuina enkelinkuvia. Äidin oli täytynyt tunnustaa, että näin sota-aikana koristekaramellien sisällä oli vain vanerinpaloja. Rauhan jouluinahan lapset olivat aina saaneet vuorollaan ottaa ja syödä kuusenkaramellit.

Isä haki kätköpaikastaan piirongin laatikonavaimet ja avasi täyteensullotut ja lasten mielestä jopa salaperäiset laatikot. Äidin pyynnöstä hän alkoi vielä nostaa laatikot kokonaan pois puukiskoiltaan.

— Voi juferaut, pääsi isält, kuulkaa nyt kaikki: Ne kortit ovat luiskahtaneet tänne laatikoitten taakse. Ovat kai olleet päällymmäisinä ja liukuneet avattaessa aina peremmälle ja lopulta pudonneet sinne taakse?

Perheen ilolla ei ollut mitään rajoja, mutta isä otti vielä isojen veljien pakottamispuuhat käsittelyyn, koska hänkin jo säällitteli kuopuksen painostamista tunnustamaan:

— Isommat pojat hoitavat sitten koko jouluviikon puuhut ja lämmityksen, vaikkein työ olekaan rangaistus, lahja se on...

Vielä kauan äiti muisteli jouluksi lainaamaansa kirkkoisä Augustinuksen elämäkertaa, jossa suuren kirkonmiehen äiti sanoi "ettei niin monien kyynelten poika voi joutua hukkaan".

Mutta tuon perheen kuopus, Joonas, musitaa sen joulun kaikkein kauneimpana joulumuistona koko elämänsä ajan...

Jaakko Nurmesniemi

Joulun odotus koululaisten näkökulmasta

Seuraavat merkinnät ovat vuodelta 1956, jolloin jouduin Kouluhallituksen toimesta vastaamaan nykyisen Sammon koulun alkaneista ensiluokista. (Oppilaat olivat käyneet kansakoulua, peruskoulun aika tuli myöhemmin.)

Opetin mm. suomenkieltä. Luokka, josta puhun oli suuri. Oppilaita oli 42, joista 26 valitsi aineen aiheeksi "Miksi odotan joulua", 19 tyttöä ja 7 poikaa.

Aineista oli 11, joissa ei mainittu lainkaan joulukirkkoa eikä niihin sisältynyt mitään uskonnollista momenttia.

Aineiden sisällöt ovat varsin erilaisia. Useissa näkyy kotien vaikutus. Esim. "On hauska viettää joulua. Odotan joulua siksi, että Jeesus tuo joulun sanoman. Onhan hauska saada lahjojakin. Ja joulukuukin käy, vaikka ei tule näkyviin, sillä pikkuveljeni pelkää. Odotan kuitenkin joulua Jeesuksen sanoman vuoksi. Isä lukee raamatua ja kynttilät loistavat ja on joulutunnelma. Odotan joulua ja toivon sen tulevan pian ja tuovan siunausta."

Muuan poika pohtii monisanaisesti, miksi hän odottaa joulua, mainitsee "tärkeän syyn miksi sitä odottaa: Jeesus syntyi jouluyönä ja joulua vietetään Jeesuksen muistoksi." Omakohtaisesti hän ajattelee lahjoja, lomaa yms.

Pieni tyttö lopetti aineensa varsin koruttomasti: "Odotan joulua kuusen hakemisen, sen koristelemisen, Jeesuksen syntymän ja lahjojen tähden." Muutamien tyttöjen aineissa jo kuvastuu huoli siitä ettei joulun odotus ole aivan oikeata, "Usein se pukin ja lahjojen odotus on minulla mielessä, ja silloin itse pääasia

jää syrjään. — Odotan sitä sen vuoksi, että se on Vapahtajan syntymispäivä ja suuri ilonpäivä, vaikka usein kaikki muu meno ja hälinä tahtoo pyrkiä edelle." — "Mutta on joulussa muutakin kuin vain maallinen ilonvietto. Jouluhan on Kristuksen syntymäpäivä, jos tätä syntymäpäivää ei olisi, ei olisi myöskään joulun riemuja. En minäkään varmasti joulua odottaessani aina, ja muistanko koskaan, että jouluna pitäisi olla syntymäpäivillä eikä ainoastaan juhlia joulupukin antimia."

Nämä otteet ovat kaupunkilaislasten kirjeistä. — Muuan vakavasilmäinen, hiljainen maalaistyttö (Olisiko Lempäälästä) kirjoitti: "Joulu, jota kaikki niin hartaasti odottavat, on taas tulossa. Ihmiset tekevät jouluostoksiaan kovalla kiireellä ja vain harvat muistavat käydä kirkossa. Toiset odottavat joulua saadakseen lahjoja ja unohtavat kokonaan, mikä juhla se on. Silloin on JEESUKSEN SYNTYMÄJUHLA: Minä odotan joulua päästäkseni kirkkoon jouluaamuna ja saadakseni kuulla Jeesuksen syntymän ilosanoman. Kirkossa on niin juhlallista ja rauhallista. En odota joulua vain lahjojen vuoksi, vaan myös sen tähden, että silloin on Jeesuksen syntymän juhla ja silloin saamme riemuita siitä, että Jeesus on syntynyt."

Koulun osuus aineiden sisältöön nähden on ollut melko pieni. Tämän luokan uskonnollinen vaikutus näkyy vähän. Rinnakkaisluokalla se on ainekirjoitusten näkökulmasta ollut paljon suurempi. Molemmilla luokilla on ollut sama uskonnonopettaja.

Kirsti Arajärvi

Huoliruno,

kirjoittanut Paavali Remes vuonna 1765

Suomessa tuli 1600-luvulla tavaksi kirjoittaa onnitelurunoja väitöskirjoihin ja muihin teoksiin. Tapa siirtyi myös häihin, hautajaisiin ym. perhejuhliin. Tällaiseksi ns. tilapäisrunoksi oli alkujaan tarkoitettu myös Paavali Remeksen v. 1765 veljensä Mathias Remeksen kuoleman johdosta sepittämä Huoliruno. Siinä tämä talonpoikaisrunoilija kertoo kalevalamitalla veljensä elämänvaiheet isonvihan ajoilta saakka:

Ei ollut iso iältä
Wahva warren kasvannolta,
Koska aikana kovana
wainoaikana pahana
Piti olla piilosilla

Metsän korwessa kowassa
Sutten, peurain seassa,
Wielä nälkä wierahana,
Karhut kanssa kuppalina.
Kovin ryskäsi kotona
Joukko julma kartanolla.

Loppupuolella runoa kerrotaan, kuinka Mathias Remes oli ollut perustamassa kotipitäjänsä Kiuruveden kirkkoa ym. hänen vaiheitaan.

Runo on Lempäälässä asuvan Antti Linnansaaren äidin isoisän isoisästä kirjoitettu. Runo on myös lausuttu nauhalle, jota säilytetään Kansanperinteen laitoksella.

On äiti laittanut, ihme kyllä

Joulunalusaikaan kuuluvat jouluvalmistelut. Perheen lapset valmistelevat vanhempansa hoitamaan joulun asiallisesti.

Joulunalusaikaan kuuluvat myös tontut. Niillä kiustaan pikkuista poikaa. Isommille lapsille on tuottanut aitoa iloa, kun he huomasivat, että pikkuinen poika menee sänkyyn vaikka kuudelta, kun sanoo, että äkkiä nukkumaan, tontut katselevat. Tosin pieni poika ei nuku, vaan laulaa sängyssään kapinamielisiä tuutulauluja. "nyt reppuni jupiset, riimisi rupiset, karneat juttusi, korvaani supiset", laulaa pikkuinen poika kaikuvalla äänellä. Isommat seisovat makuuhuoneen oven takana ja nauraa tihertävät, kun pieni poika kajauttaa, että "ei ruoho siinä kasva, mihin mä tallanut oon..."

* * *

Lapsilla on kovia paineita. On niin paljon joulusiaita, joihin vanhemmat täytyy valmistella. Kuusijuhlasta lähtien.

— Sulla on tyhmä työ, sanoo tyttö. — Muistakko, kun toissa vuonna olit juttumatkalla niin kauan, että tulit myöhässä kuusijuhlaan? Arvaas, myöhästyykö kenenkään muun äiti kuusijuhlasta? Tänä vuonna tuut ajoissa.

— Ja muistakko, kun isä laulo niin kovalla äänellä, kysyy poika. Kaikki kaverit sano mulle, että kato, isäs laulaa. Tänä vuonna isä ei sitten laula.

— Ja äiti ei itke. Muistakko, kun äite itki viimeksikin, kun laulettiin Pieniä sydämiä? Arvaa onko kivaa olla siä eessä, kun näkee, että äite poraa?

— Kai mummo tulee taas jouluks? Ja kai se tua kisansa? Muistakko, kun yhtenä jouluna meidän Rekku ajo mummon kissan puuhun eikä sitä saatu millään alas? Käskekää mummon ottaa taas kissa mukaan.

* * *

— Ja lihapullia täytyy tehdä jouluks, kun mää en syä kinkkua enkä muita jouluruokia. Muistakko, kun äite häpes yhtenä vuonna, kun mää olin kirjoittanu ai-neessa, että jouluna mää söin perunaa ja ketsuppia?

* * *

— Ja kattokaa ny kunnolla, mitä lahjoja ostate. Että kaikki saa suunnilleen saman verran ja hyvät lah-

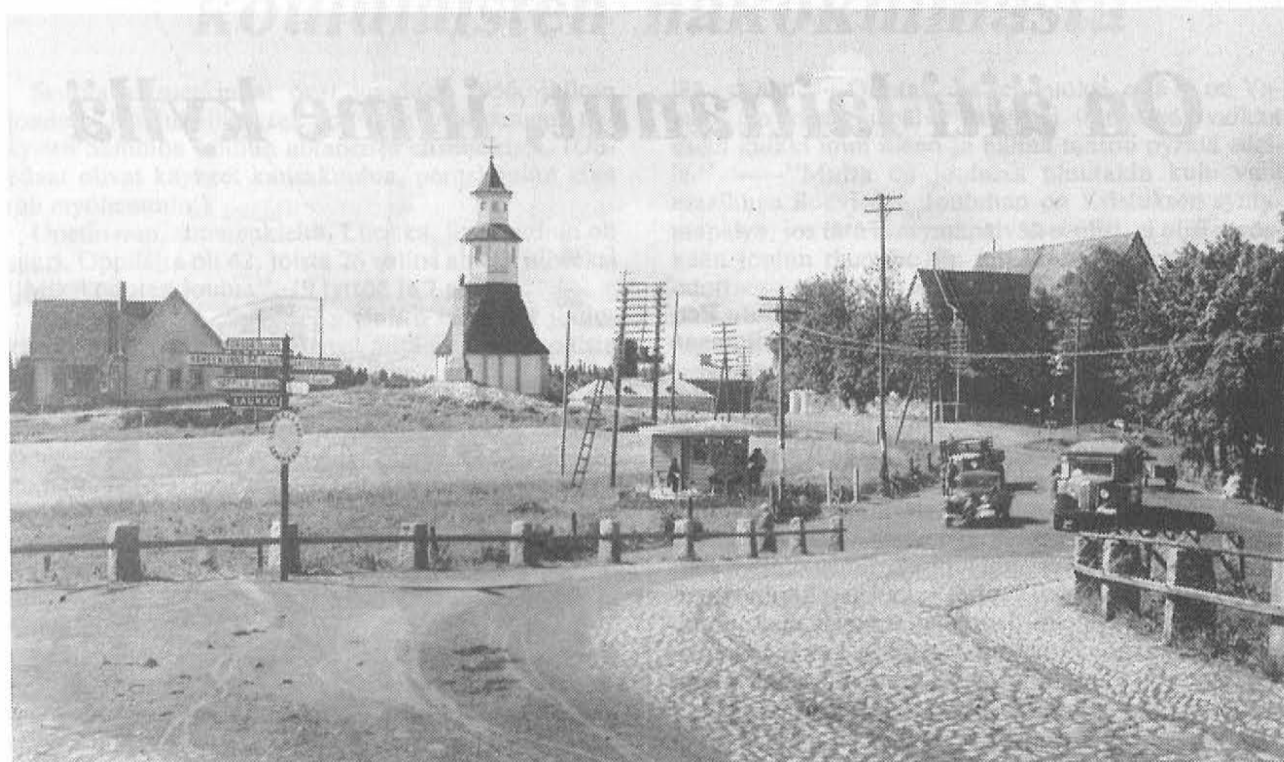
jat. Muistakko, kun yhtenä vuonna mää sain paljon vähemmän kun muut? Arvaa oliko kivaa?

* * *

— Ja tänä vuonna hankitte kunnon pukin. Muistakko, kun yhtenä vuonna Lahtisen Osku oli joulupukki-na eikä osannut yhtään muuttaa ääntään? Ei se tunnu miltään, jos joulupukilla on Lahtisen Oskun ääni. Ja muistakko viime vuonna? Isä sano menevänsä kanalassa käymään ja kohta kopis. Eikä se ollut löytäny ees naamaria. Joku sukka päässä möris, että onkos täällä kilttiä lapsia. Pikkunen poikakaan ei ees ymmärtäny, että se on pukki, hoki vaan, että hirviö, hirviö. Arvaas onko kivaa, jos on niin huono pukki, että pikkumukulakin luulee sitä hirviöks?

Pirkko Saarikoski

Vanhat kuvat kertovat

Lempäälän kirkon tienoo näytti tällaiselta 1930-luvun lopulla. Kirkon alapuolella näkyy pitkään palokuntaa palvellut rakennus, ja tapulin vasemmalla puolella on silloinen seurakuntatalo.

Kuokkalan kylää Jaran mäeltä kuvattuna vuonna 1914 tai 1915. Kuokkala oli siihen aikaan tiheästi asutettu, kuvassa näkyy peräti 42 erilaista kattoa.

Tehtailija K.A. Koskinen vaimonsa Kaisan o.s. Ollila kanssa sekä seitsemän lapsensa kanssa. Tyttöjen nimet olivat Alma, Bertta, Kerttu ja Hanna sekä poikien Yrjö, Erkki ja Paavo.

Koskinen pajan tuotteita Viipurin maatalousnäyttelyssä vuonna 1920.

Toivotamme kaikille lempääläisille HYVÄÄ JOULUA JA ONNELLISTA UUTTA VUOTTA

Aino ja Heikki Kyykoski

Raija ja Eero Isotalo

Ritva Mäkelä ja Hannu

Maija-Liisa Hämäläinen

Airi Leppänen

Eila Marjamäki

Rauni Sipilä

Pirkko ja Arto Pajunen

Kirsti Isotalo

Terttu ja Jussi Peltomäki

Marketta ja Raimo Siren

Maija ja Olli Viitasaari

Hannu Kopola

Aino ja Laila Nieminen

Anna-Liisa ja Lauri Keskinen

Marja ja Reijo Fredriksson

Mirja ja Eero Ruotsila

Marja Kalske

Kaija ja Markku Sipilä

Riitta ja Lars-Gunnar Eriksson

Lempi ja Einari Salaluoto

Pirkko ja Risto Luoto

Sirkka ja Matti Mäkinen

Lahja ja Alpo Salminen

Kaija ja Kari Virtanen

Tuula ja Jouko Engelberg

Arja ja Raimo Nieminen

Helena ja Erkki Kairimo

Riitta Valkeejärvi

Sinikka ja Jorma Kilpinen

Taimi Kataisto

Leila ja Pekka Vuorinen

Mirjam ja Pekka Lindqvist

Airi ja Tero Teisko

Marja-Leena ja Pekka Molin

Ulla ja Risto Naaralainen

Pirjo ja Tapio Härkönen

Sirkka ja Kostti Leppänen

Else ja Jussi Lintusaari

Aili ja Martti Heikkilä

Leila ja Erkki Venäläinen

Väinö Viskari

Kirsti ja Jorma Kutila

Laura ja Sauli Mäkelä

Tuula ja Minna Ruohonen

Anni ja Reino Pohjonen

Maisku ja Pekka Rajasilta

Hilkka ja Pentti Frigård

Maija-Liisa ja Jarmo Heikkilä

Sisko ja Heikki Laurila

Liisa ja Juhani Pohjala

Erja ja Kurt Källarsson

Raija ja Veikko Kivelä

Aino ja Erkki Toivonen

Anita ja Esa Alanen

Anja, Rauno ja Tarja Heino

Annikki ja Tauno Virtanen

Jenny ja Kaarlo Laitinen

Helena ja Erkki Alapoti

Irja ja Esko Kallonen

Irja ja Arvo Virtanen

Annikki ja Seppo Soini

Rauno Sivonen ja Raija Tanni

CUTRIN CLASSICS HIUSTENHOITO- SARJA

SINULLE, IKUINEN NAINEN

Sinulle, joka tunnet tyylisi. Arvostat kaikessa korkeaa laatua. Sinulle, jolle terveet, kiiltävät ja eloisat hiukset ovat osa huoliteltua olemustasi.

CUTRIN CLASSICS -HIUSTENHOITOSARJA KEHITETTY PÖHJOISMAISILLE HIUSTYYPILLESI

Kaikkissa tuotteissa tarkkaan tutkitut, hiustyyppiin vaativat tehoaineet. Sarjaan kuuluu neljä shampooa ja neljä hoitoainetta. Hiusasiantuntijasi opastaa Sinua valitsemaan niistä hiuksillesi sopivimman tuoteparin.

Cutrin

PÖHJOISMAISILLE HIUKSILLE

Vanhuspoliklinikka GERO

5. kerros, ajanvaraus klo 8-18.

ajanvaraus puh. 31200

TAMMER-TUTKA
LÄÄKÄRI- JA LABORATORIOPALVELU
Hämeenkatu 18, 33200 Tampere

Lähimmät paikoitustilat Sokos ja P-talo/Anttila

**TARJOAMME VANKKAA
AMMATTITAITOA JA PITKÄAIKAISTA
KOKEMUSTA KAIKISSA
ASUNNONVAIHTOASIOISSANNE**

Kotikeskus LKV

Tampereentie 23 LEMPÄÄLÄ puh. 931-752 888

BOSCH

Testivoittaja.
Tuulilasi 9/88.

AARNE JANKUNEN
Korjaamonkatu 1 33640 TAMPERE 84
Puh. 931-650 200

PUHDASTA LÄMPÖÄ
MAAKAASULLA

LÄMMÖLLÄ
**Lempäälän
Lämpö Oy**

PUH. 750 444

KAIKKI ASUMISEN PALVELUT MEILTÄ

SALVOSTALO-PAKETTI
RAKENNUSLUPA-ASIA
RAKENNUSNEUVONTA
RAKENNUSVALVONTA
KUSTANNUSARVIOT
TONTIN HANKINTA
ASUNNON MYyntI
ASUNNON OSTO
KIINTEISTÖARVIOT

Insinööritoimisto TAMMERURA Ky

Aleksanterinkatu 32, 33100 TAMPERE
puh. 931-124 815

RI Unto T. Järvinen Lempäälä

PIRKANMAAN KIINTEISTÖTOIMI
LKV A. JÄRVINEN
Aleksanterinkatu 32
33100 Tampere 10
Puh. 122 456, ilt. 672 461

LKV Anita Järvinen Lempäälä

Kun hallinnolliset työt kaipaavat
kohennusta, kutsu paikalle

RATKAISEMAAN YRITYKSENNE KOULUTUS- JA KEHITYSONGELMAT

- Työnkulkujen kuvaukset ja kehittäminen
- Ajankäytön suunnittelu
- Oman työn kehittäminen
- Lomake- ja asiakirjasuunnittelu
- Arkistonhoito
- Toimistoautomaation hyväksikäyttö

TEEMME TEILLE SOPIVAN KUNTOUTUSOHJELMAN

Yhteyshenkilönnö:
Anita ja Jouko Kurko
Viljelijäntie 7
37550 MOISIO
Puhelin (931) 746 399

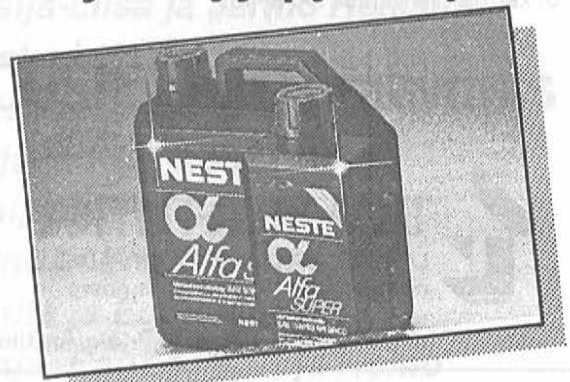
Mannerheimintie 118 A 19
00270 HELSINKI
Puhelin (90) 418 726

*HYVÄÄ JOULUA ja
Onnellista Uutta Vuotta*

Lempäälän Kokoomus
Lempäälän Kokoomuksen Naiset
Sääksjärven Kokoomuksen Naiset
Lempäälän Kokoomuksen Nuoret

 Hyvä syy pysähtyä

Korkealaatuisista Neste -voiteluaineista voisi sanoa: laadusta ei tingitä — hinnoista kyläkin.

TARJOUKSIA JOKA PÄIVÄ.

Ystävällisesti
KESOIL

Mantunkulma

Mantunkulma

Maanantaisin ja torstaisin
joka kotiin
Lempäälässä ja Vesilahdessa

LEMPÄÄLÄN • VESILAHDEN

Sanomat

puh. 931-750 333

Kiittäen asiakkaitamme
16 vuoden yhteistyöstä
toivotamme

RAUHALLISTA JOULUA!

MÄKELÄN KALUSTE

Sääksjärvi. Puh. 671 933

HÄMEEN SÄHKÖSTÄ EDULLISTA ENERGIAA

Suomessa tarvitaan paljon sähköä. Ankara ilmasto, pitkät välimatkat ja vaikea maasto muodostavat jakelukustannuksina puolet sähkön hinnasta.

Maakunnan voimat yhdistäen voidaan sähkön hinta pitää kohtuullisena asiakaspalvelusta tinkimättä.

HÄMEEN SÄHKÖ OY
Maakunnan voimavara

PAREMMAN PALVELUN

KHALLIMATTI

Lempäälän keskustassa

Puh. 750666

PALVELEMME
MA - PE KLO 9 - 20
LA KLO 8 - 18

KIILTO LIIMAA

EUROMASKI®
TUOTTAVAA
TURVALLISUUTTA

VALMISTAJA: Euromaski
Oy, 37500 Lempäälä, puh.
931-752 737.
MYYNТИ: Hitsaus- ja suo-
jainalan liikkeet.

Liisan Leipomo

Kulju

Puh. 676 501

AVOINNA: TI-PE 8-17
LA 8-13
MA SULJ.

Meiltä saat voilla leivottuja
tuoreita leivonnaisia
myös lauantaisin.

**Lempäälän
Jätehuolto Ky**

Puh. 676 378
autopuh. 949231328

**RAKENNUSLIIKE
RAUNO TUOMINEN KY**

**TYÖTÄ
PAREMMAN
ASUMISEN JA
RAKENTAMISEN
PUOLESTA.**

REINO POHJOSEN HARJAVALMISTAMO

REINO POHJONEN

VALMISTETAAN
KAIKIA HARJATUOTTEITA
SEKÄ KONEHARJOJA
TEOLLISUUDELLE.

37560 KULJU.
Linnajärventie, puh. 931-676 099

**RAKENNUSLIIKE
OKTA-RAKENNE OY**

37560 KULJU, puh. 676 350, auto 949 233 896

**Putkiliike
P.NUORA Ky**

37560 KULJU
Puh. 676 100, 676 380

LEMPÄÄLÄN KUNTA TERVEHTII
LEMPÄÄLÄ-SEURAA
PITÄJÄN 550-VUOTISJUHLAN AATTONA.

Lempäälän kunta

Lempäälän seurakunta
toivottaa kaikille
lempääläisille

**SIUNATTUA
JOULURAUHAA**

LEMPÄÄLÄN I APTEEKKI

Tampereentie 2
Puh. 750 955, 750 053

Avoinna arkisin 8.30—20
arkilauant. 8.30—15
pyhisin 11.00—17

Lempäälän
Sosialidemokraattinen
kunnallisjärjestö ja
puolueosastot
toivottavat

HYVÄÄ JOULUA

KASKUKIRJAA,
**LEMPÄÄLÄISET
LEHMÄNKENGITTÄJÄT,**

voitte ostaa sen tekijöiltä
Eeva Anerolta puh. 676 117 tai
Irma Grönlundilta puh. 751 780.

TAMPEREEN KIRPPUMARKKINAT

Aaltosenk. — (ent. Aaltosen kenkätehdas) Suomen suurin kirpputori — on kokonainen tavaratalo. Löydät lukemista, vaatetta, keräilytavaraa, käden-taitoja, kunnost. huonekaluja ym. alati vaihtuvaa tavaraa. Poikkeaa ostoksille — tai tule itse myymään.

Avoinna su—pe 10—18, la 9—15.

Puh. 611 633

MARKUNTORI

Lempäälä puh. 751 395

VEDEN RAUDAN POISTOON EDULLINEN AKVA FILTER

Kun haluat puhdasta vettä, Akva Filter on

- 1 painesäiliö, 3 toimintoa: poistaa raudan, mangaanin sekä putkistoa syövyttävän happamuuden juomavedestäsi.
- kotimainen tuote

20 v. puhtaan veden puolesta
EJEKTORIPUMPUT JA UPOPOPUMPUT porakaivokäyttöön

Myös edulliset vesiautomaatit.
Tarvitseeko porakaivosi puhdistuspumppaus-ta.

OTA YHTEYS. (Myös asennuspalvelu).

KAIVOPUMPPU Ky M. KULMALA

Lempäälä, puh. kotiin 931-749 697 myös iit.
autoon 949 232 640

leikkaa talteen

*Toivotamme kaikille
lempääläisille*

HYVÄÄ JOULUA
ja
**ONNELLISTA
UUTTA VUOTTA**

Valokuvaamo Ulla

Tampereentie 16, 37500 Lempäälä
puh. 750 963

Piippo Oy
37500 Lempäälä Puh. 931-750222
kartongin- ja muovinjalostustehdas

PARVIS-VEENE OY

37550 MOISIO
puh. 751 888

market
LENNIKKI
37500 LEMPÄÄLÄ PUH. 752 100

AVOINNA:
ARK. 9-20
LA 8-18

**Leipomo Ståhlberg ja
Kumpp.**

Om. Torkki ja Viskari
Lempäälä puh. 750 323

Perustettu 1926

Uotin Parantola

Uotin Parantola Ky
Uotintie 2, 37500 Lempäälä
Puh. 931-750 755
Ma-Pe 9.00-16.00
Su 12.00-18.00

HYVÄÄ JOULUA

Lempääläisille

Raittiuslautakunta

Lempäälään Ehtookoto r.y.

*Osoite: Katepalintie 9, 37500 Lempäälä
Puhelin: 931-750 542 ja 750 844*

Lempäälän Kirja- ja Paperikauppa

Puh. 751 437

Lempäälän Kello ja Kulta

puh. 750 606

LAHJA- JA
HARRASTETAVAROIDEN
ERIKOISLIIKE

Sinun Kauppa

Asematie 1 37500 Lempäälä, p. 931-752 688

KAIRIMO Ky

Lempäälä, puh. 750 422

RAKENTAJAN TAVARATALO

LAUTA OY

Lempäälä Puh. 931 - 751 611

Parturi-Pauliina

Puh. 676 304

Tampereen Hitsaustyö Oy

Niinikuruntie 1 33880 Sääksjärvi
Puh. 671 222

KESOIL

P. LYYTINEN

Sääksjärvi puh. 670 867

NISAMO OY

Niinikuruntie 3, 33880 SÄÄKSJÄRVI
Puh. 931-672 322

KONEPAJATOIMINTAA LEMPÄÄLÄSSÄ

SALORA-TUOTTEET
LAHJATAVARAT
LELUT

lempospuoti

LEMPÄÄLÄ • Puh. 751 609

TATEKA OY

33880 SÄÄKSJÄRVI
PUHELIN (931) 670 322
TELEFAX (931) 670 923

Pekka Kurkioja Ky

33880 Sääksjärvi
Puh. 670 820

KANGASKAUPPA

LempALA

Puh. 750 563

KULJETUSLIIKE E. Seppälä Ky

Lempäälä Puh. 749 668

teräshallit oy

Hammareninkatu 7, 33100 TAMPERE
Puh. (931) 36 211, Telex 22518 terha sf
Telefax 931-128 630

HAUTAUSTOIMISTO

M. Pakkanen Ky

Lempäälä Halkolant. 14
puh. 750 214 liikeajan jälk. 738 854

**Lempäälän
KUVA ja TARVIKE**

Sirvalahti puh. 751 659

L'Oreal Kerastase, Natur Nara, Wella,
Schwarzhopf Spring, Cutrin huip-
pulaadut liikkeissämme myynnissä
ja käytössä.

JOUTILA

Part. Kamp.
puh. 750 258

Kampaamo puh. 752 115

TEOLLISUUSLIIMAT

PL 18 33881 Säaksjärvi
Puh. (931) 670555

**SÄÄKSJÄRVEN
TAKSI**

KALEVI KALLIO

Puh. 672 996
auto 949 239 006

**Kirjanpito toimisto
Raija Lehtonen**

Puh. 751 505

**RAUTA-MAATALOUS-SISUSTUS
KANAVA**

TEOLLISUUSTIE 3
LEMPÄÄLÄ
PUH. 931-752 211

Hyvän maun ystävä valitsee:

Säaksjärvellä: Tampereentie p. 672 200
Nekalassa: Viinikankatu 36 p. 133 733
Lielahdessa: Taninkatu 2 p. 450 955

Matkatoimisto

Jari Lundan Ky

Puh. 750 900 Lempäälä, Tampereentie 12

...no ihanan
kimpöiset...

100 % villaa

JAKO-NEULE

33880 SAAKSJARVI

**KAMPAAMO
Anneli Lindén**

Ketunmäki
Kulju P. 676 792

Parturi-Kampaamo

Leena Nurmi

Kuukkala, Hakkarin Yrittäjätalo, puh. 751 826
Säaksjärvi Liikekeskus, puh. 670 968

VALOLADONTA • OFFSETPAINO • KOHOPAINO • OFFSETROTAATIO • POSTITUS

Kangasalan Kirjapaino

Puh. (931)772 882 Katajatie 2 PL 28 36201 Kangasala

**Asunto Oy
Rauhantammen väki**

**Kotipitäjän korjaaja ja rakentaja
RAKENNUSURAKOITSIJA**

Eero Vuorinen

Puh. 750 373

ESSO LEMPÄÄLÄ

TUULANTUPA

HUOLTOASEMA • TAVERNA • PUH. 931-750 322

KOHO- JA OFFSETPAINO

tomi teisko ky

37550 MOISIO 931-751971

Lempäälä-Seura

toivottaa teille kaikille

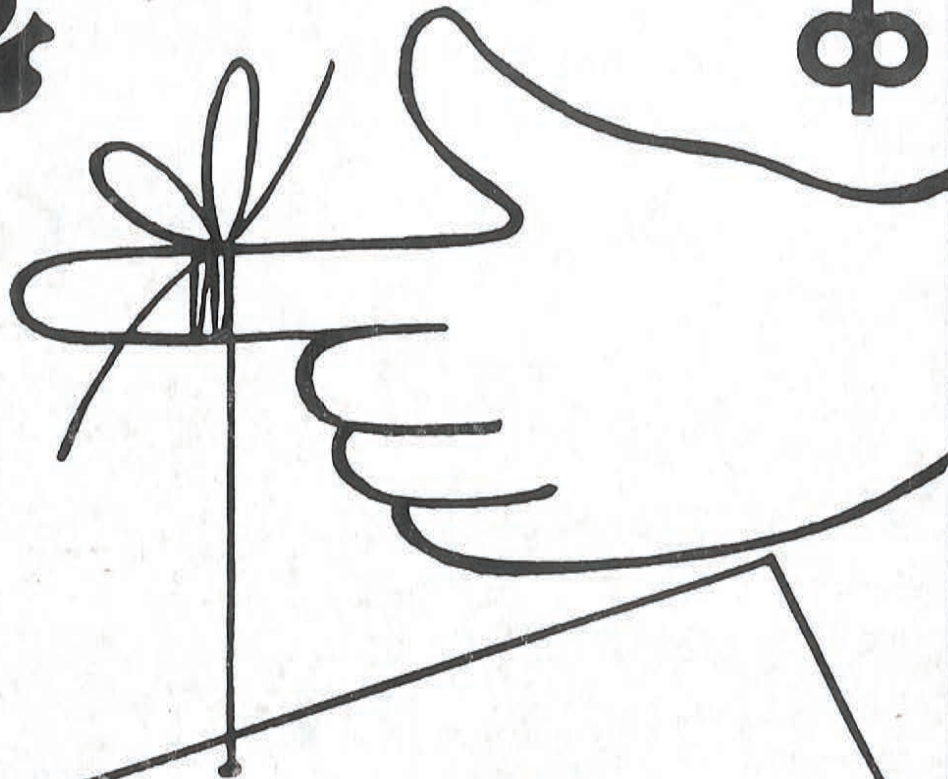
perinteistä

Hyvää Joulua

sekä

antoisaa

Uutta Vuotta

MUISTA PANKKIKORTTI

Lempäälän pankit

KANSALLIS-OSAKE-PANKKI

OSUUSPANKKI

SUOMEN YHDYSPANKKI

ALUESÄÄSTÖPANKKI

